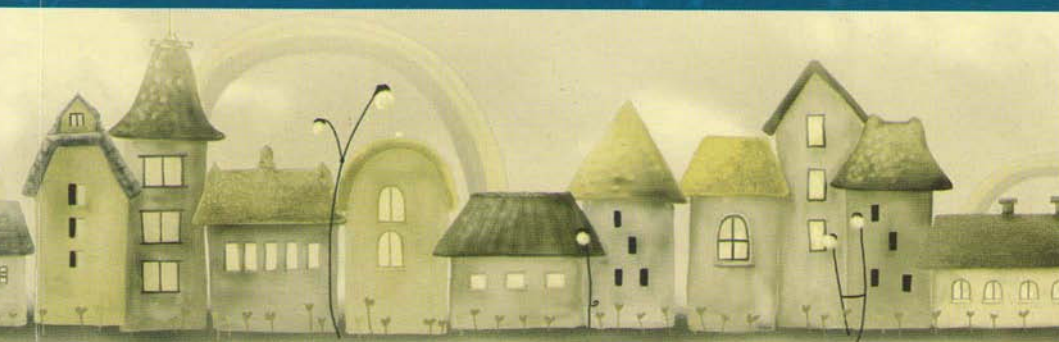

СВІТ ДИТИНСТВА

КОМПЛЕКСНА ОСВІТНЯ

ПРОГРАМА

ДЛЯ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

СВІТ ДИТИНСТВА

Комплексна освітня програма
для дошкільних навчальних закладів

Науковий керівник акад. А. М. Богуш

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
"Мандрівець"
2015

УДК 373.2
ББК 74.100
С 24

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист МОН України від 26. 06. 2015 р. № 1/11-8964)*

Рецензенти:

Т. М. Степанова – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету розвитку дитини Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського;

Г. З. Скірко – кандидат педагогічних наук, доцент, директор НВК “Мрія” Запорізької міської ради;

Ю. П. Попова – головний спеціаліст управління освіти і науки Дніпро-дзержинської міської ради Дніпропетровської області.

Науковий керівник:

А. М. Богуш – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

Упорядники: О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш, Г. І. Григоренко, З. П. Дорошенко, Р. П. Жадан, Н. В. Погрібняк, О. О. Самсонова, Л. М. Шульга.

Світ дитинства : комплексна освітня програма для до-
С 24 шкільних навчальних закладів / упоряд. : О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. — Тернопіль : Мандрівець, 2015. — 200 с.

ISBN 978-966-634-892-3

УДК 373.2
ББК 74.100

ЗМІСТ

Переднє слово	9
Слово про програму.....	13

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Психологічна характеристика особистості дитини.....	20
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”	24
Здоров’я та фізичний розвиток	24
Зміст педагогічної діяльності.....	24
Показники розвитку здоров’язбережувальної компетенції	29
САМОСВІДОМІСТЬ ТА САМОСТАВЛЕННЯ.....	29
Зміст педагогічної діяльності.....	30
Показники розвитку особистісно-оцінної компетенції	31
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СОЦІУМІ”	31
Зміст педагогічної діяльності.....	32
<i>Сім’я</i>	32
<i>Родина</i>	32
Показники розвитку родинно-побутової компетенції.....	32
<i>Люди</i>	32
Показники розвитку соціально-комунікативної компетенції	34
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”	34
Зміст педагогічної діяльності.....	35
<i>Природа планети Земля</i>	35
<i>Різновид живої природи та особливості життя її представників упродовж року</i>	36
<i>Життєдіяльність людини у природному довкіллі</i>	38
<i>Всесвіт</i>	39
Показники розвитку природничо-екологічної компетенції.....	40
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”	40
Зміст педагогічної діяльності.....	41
<i>Предметний світ</i>	41
Показники розвитку предметно-практичної компетенції.....	44
<i>Світ мистецтва</i>	45
Показники розвитку художньо-продуктивної компетенції	51

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ГРА ДИТИНИ”	51
Зміст педагогічної діяльності.....	52
<i>Гра як провідна діяльність</i>	52
<i>Формування особистості в грі</i>	54
Показники розвитку ігрової компетенції	55
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ”	55
Зміст педагогічної діяльності.....	56
<i>Сенсорні еталони</i>	56
<i>Пізнавальна активність</i>	56
Показники розвитку сенсорно-пізнавальної компетенції	57
<i>Елементарні математичні уявлення</i>	57
Показники розвитку математичної компетенції.....	59
<i>Конструювання</i>	59
Показники розвитку конструкторсько-будівельної компетенції	59
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”	60
Зміст педагогічної діяльності.....	61
<i>Звукова культура мовлення</i>	61
Показники розвитку фонетичної компетенції.....	61
<i>Словникова робота</i>	61
Показники розвитку лексичної компетенції.....	62
<i>Граматична правильність мовлення</i>	62
Показники розвитку граматичної компетенції.....	63
<i>Зв'язне мовлення</i>	63
Показники розвитку діалогічної компетенції.....	64
<i>Монологічне мовлення</i>	64
Показники розвитку монологічної компетенції.....	64
<i>Навчання української мови як державної</i>	64
Показники розвитку країномовної компетенції	65

СЕРЕДНІЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Психологічна характеристика особистості дитини	66
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”	70
Здоров'я та фізичний розвиток	70
Зміст педагогічної діяльності.....	70
Показники розвитку здоров'язберезувальної компетенції	75

Самосвідомість та самоставлення.....	76
Зміст педагогічної діяльності.....	76
Показники розвитку особистісно-оцінної компетенції	77
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СОЦІУМІ”	77
Зміст педагогічної діяльності.....	77
<i>Сім'я</i>	77
<i>Родина</i>	78
Показники розвитку родинно-побутової компетенції.....	78
<i>Люди</i>	78
Показники розвитку соціально-комунікативної та родинної компетенції.....	79
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”	80
Зміст педагогічної діяльності.....	80
<i>Природа планети Земля</i>	80
<i>Різновид живої природи та особливості життя її представників упродовж року</i>	81
<i>Життєдіяльність людини у природному довкіллі</i>	83
<i>Всесвіт</i>	84
Показники розвитку природничо-екологічної компетенції.....	85
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”	86
Зміст педагогічної діяльності.....	86
<i>Предметний світ</i>	86
Показники розвитку предметно-практичної компетенції.....	90
<i>Світ мистецтва</i>	91
Показники розвитку художньо-продуктивної компетенції	98
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ГРА ДИТИНИ”	99
Зміст педагогічної діяльності.....	99
<i>Гра як провідна діяльність</i>	99
<i>Формування особистості в грі</i>	101
Показники розвитку ігрової компетенції	101
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ”	102
Зміст педагогічної діяльності.....	103
<i>Сенсорні еталони</i>	103

<i>Пізнавальна активність</i>	104
Показники розвитку сенсорно-пізнавальної компетенції.....	105
<i>Елементарні математичні уявлення</i>	105
Показники розвитку математичної компетенції.....	106
<i>Конструювання</i>	106
Показники розвитку конструкторсько-будівельної компетенції.....	106
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”	107
Зміст педагогічної діяльності.....	108
<i>Звукова культура мовлення</i>	108
Показники розвитку фонетичної компетенції.....	108
<i>Словникова робота</i>	109
Показники розвитку лексичної компетенції.....	109
<i>Граматична правильність мовлення</i>	110
Показники розвитку граматичної компетенції.....	110
<i>Зв'язне мовлення</i>	111
Показники розвитку діалогічної компетенції.....	111
<i>Монологічне мовлення</i>	111
Показники розвитку монологічної компетенції.....	112
<i>Навчання української мови як державної</i>	112
Показники розвитку української мовленнєвої компетенції.....	113

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Психологічна характеристика особистості дитини	114
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ОСОБИСТІСТЬ ДИТИНИ”	120
Здоров'я та фізичний розвиток.....	120
Зміст педагогічної діяльності.....	121
Показники розвитку здоров'язбережувальної компетенції.....	127
Самосвідомість та самоствавлення.....	127
Зміст педагогічної діяльності.....	128
Показники розвитку особистісно-оцінної компетенції.....	130
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СОЦІУМІ”	130
Зміст педагогічної діяльності.....	131
<i>Сім'я</i>	131
<i>Родина</i>	131
Показники розвитку родинно-побутової компетенції.....	132
<i>Люди</i>	133

Показники розвитку соціально-комунікативної та родинної компетенції.....	135
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”	135
Зміст педагогічної діяльності.....	136
<i>Природа планети Земля.....</i>	136
<i>Різновиди живої природи та особливості життя її представників упродовж року.....</i>	137
<i>Життєдіяльність людини у природному довкіллі.....</i>	139
<i>Всесвіт</i>	140
Показники розвитку природничо-екологічної компетенції.....	141
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”	142
Зміст педагогічної діяльності.....	143
<i>Предметний світ.....</i>	143
Показники розвитку предметно-практичної компетенції.....	149
<i>Світ мистецтва.....</i>	150
Показники розвитку художньо-продуктивної компетенції	161
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ГРА ДИТИНИ”	161
Зміст педагогічної діяльності.....	161
<i>Гра як провідна діяльність</i>	161
<i>Формування особистості в грі</i>	163
Показники розвитку ігрової компетенції	165
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ”	165
Зміст педагогічної діяльності.....	166
<i>Сенсорні еталони.....</i>	166
<i>Пізнавальна активність.....</i>	167
Показники розвитку сенсорно-пізнавальної компетенції	168
<i>Елементарні математичні уявлення</i>	169
Показники розвитку математичної компетенції.....	170
<i>Конструювання.....</i>	170
Показники розвитку конструкторсько-будівельної компетенції	171
ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”	171
Зміст педагогічної діяльності.....	172
<i>Звукова культура мовлення</i>	172

Показники розвитку фонетичної компетенції.....	173
<i>Словникова робота</i>	173
Показники розвитку лексичної компетенції.....	175
<i>Граматична правильність мовлення</i>	175
Показники розвитку граматичної компетенції.....	175
<i>Зв'язне мовлення. Діалогічне мовлення</i>	175
Показники розвитку діалогічної компетенції.....	176
<i>Монологічне мовлення</i>	177
Показники розвитку монологічної компетенції.....	178
<i>Вивчення української мови як державної</i>	178
Показники розвитку україномовленневої компетенції.....	179
Показники розвитку мовленневої компетенції.....	180
Показники розвитку комунікативної компетенції.....	180
Підготовка руки до письма.....	180
Зміст педагогічної діяльності.....	181
Показники розвитку компетенції.....	181
Організація взаємодії з батьками	
в умовах дошкільного навчального закладу	182
Зміст педагогічної діяльності.....	182
Список використаної літератури	184
Словник до програми	188
Відомості про авторів	197

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

На зламі ХХ-ХХІ ст. на міжнародному і державному рівнях зміцнився статус дитинства, що засвідчує поява міжнародних документів про охорону дитинства, підвищення уваги до дитячої субкультури, дитячої творчості. Так, у 2010 році під егідою ЮНЕСКО вперше було проведено Всесвітню конференцію з навчання, виховання і розвитку (освіти) дітей раннього і дошкільного віку, в якій узяли участь одна тисяча учасників із 193 країн світу. Учасники конференції зазначили, що виховання і навчання дітей дошкільного віку є першим фундаментальним кроком до “створення багатства нації”.

Концептуальні положення державної політики щодо дошкільного дитинства висвітлено у відповідних документах останніх років: у Законах України “Про дошкільну освіту”, “Про соціальну роботу з дітьми і молоддю”, “Про охорону дитинства”, в Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 року.

Дитинство – особливий етап розвитку людини, що передує дорослості; характеризується інтенсивним розвитком організму і формуванням вищих психічних функцій та процесів; період адаптації індивіда до життя, найвідповідальніший період людського життя: “не підготовка до майбутнього дорослого життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя” (В. Сухомлинський).

Дитинство – це дитячий вік і дитячі роки, період життя, в якому закладається підґрунтя, фундамент особистої активності, особистісних якостей і властивостей, цінностей, що визначають майбутнє життя; це такий життєвий досвід, коли особа і як людина, і як особистість найменше захищена від соціального, психологічного й фізіологічного насильства; період оволодіння морально-етичними нормами подальшого життя, життя в дорослому соціумі.

Дитинство – період народження і становлення особистості з її майбутніми духовними і моральними цінностями, період пізнання соціуму і її величності Людини; відкриття дитиною царини Життя на планеті Земля у всьому його розмаїтті, з усіма його позитивними і негативними проявами; це перші кроки навчання; це жадоба знань, це перші радощі, перші розчарування і перші сльози... це, нарешті, фундамент становлення громадянина і патріота своєї країни.

Дитинство – це ціла самостійна Країна, імперія, особливий дитячий світ, який В. Сухомлинський образно назвав “казковим палацом”, у яко-

му живуть діти своїм дитячим життям, своїми поняттями про Добро, Зло, Честь і Безчестя, людську гідність. У дітей свої критерії краси, в них своє вимірювання часу: в роки дитинства день видається роком, а рік – вічністю.

У цьому зв'язку педагог з великої літери В. Сухомлинський вважав за “конче потрібне стати якоюсь мірою **дитиною**. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас, як на людину, що випадково проникла за брами їхнього казкового життя, як вартового, що охороняє цей світ, охоронця, якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу”.

Вважаю, що саме цей “дитячий вік” ми, дорослі, повинні зробити найвищою цінністю нашого життя, стати на певний час “дитиною”, перетілитися в її образ життя, щоб надалі **виховувати і навчати дитину** з мудрістю дорослого життя. Отже, від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з довілля, з чинних програм її виховання, навчання і розвитку, від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній дошкільник.

Враховуючи самоцінність, самотуність, унікальність дошкільного дитинства, визначальним принципом побудови програми “Світ дитинства” було обрано **дитиноцентризм**, покликаний зберегти дитячу субкультуру, максимально наблизити зміст навчання, розвитку і виховання дитини до її вікових, сутнісних характеристик, потенційних здатностей і здібностей, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Зауважмо, що унікальність і самотуність дошкільного дитинства зберігається за умови гуманістичного навчання і виховання, центрального на світі дитинства. Принципові дитиноцентризму підпорядковуються принципи, що визначають систему взаємин вихователя з дитиною у навчально-виховному процесі. Серед них:

- *принцип рівності* – світ дитинства і світ дорослих є повністю рівноправними частинами людського буття, їхні “переваги” і “недоліки” гармонійно доповнюють один одного; світ дитинства і світ дорослих є рівноправними учасниками спілкування, обміну думками, мовленнєвої взаємодії, з урахуванням пропозицій і думки кожного учасника спілкування; принцип рівності дає змогу кожному партнерові самовизначитись у спілкуванні, забезпечує суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії вихователя і дітей, персоніфіковану відкриту манеру спілкування;
- *принцип співіснування* – світ дитинства і світ дорослих мають підтримувати взаємний суверенітет: діти не повинні страждати від дій дорослих, якими б умотивованими вони не були;

- *принцип свободи* – світ дорослих має вилучити всі види контролю над світом дитинства (окрім збереження життя та здоров'я), надати світу дитинства можливість обирати свій шлях;
- *принцип співрозвитку* – розвиток світу дитинства є паралельним процесом до розвитку світу дорослих. Мета розвитку людини – гармонізація зовнішнього та внутрішнього “Я”;
- *принцип єдності* – світ дитинства і дорослих не створюють двох розподілених світів, що мають межі переходу, вони становлять єдиний світ людей;
- *принцип прийняття* – кожному людину (дитину) інші повинні приймати такою, якою вона є, безвідносно до норм, оцінок дорослості та дитячості (Б. Абраменкова, В. Кудрявцев, Д. Фельдштейн);
- *принцип неперервності, наступності і перспективності дошкільної і початкової ланок освіти, принцип комфортності розвитку дитячої особистості.*

Методологічними і теоретичними засадами побудови програми “Світ дитинства” виступив компетентнісний підхід у визначенні освітніх і змістових ліній програми. Враховуючи вік дітей дошкільного дитинства, кінцевий результат засвоєння знань, умінь і навичок дітьми з кожної освітньої лінії передбачає сформованість у них відповідних компетенцій (предметно-змістових знань, умінь і навичок). При цьому компетенцію розуміємо як наперед задану вимогу, норму (стандартом БКДО, варіативними і комплексними програмами) до освітньої підготовленості дитини дошкільного віку з кожної освітньої і змістової лінії, сформованість у неї відповідних предметних знань (обізнана, знає, розуміє), умінь і навичок (уміє, виконує). Набуті компетенції є одним зі складників дошкільної зрілості випускника дошкільного навчального закладу. (На відміну від поняття “компетентність”, яка є інтегральною характеристикою, особистісною рисою людини і передбачає наявність не тільки сформованих знань, умінь і навичок, а й результатів неформальної освіти, набутого життєвого досвіду, сформованих ціннісних орієнтацій, настанов, які визначають здатність практично діяти, застосовувати набутий успішний досвід, практично діяти в певній сфері).

Програма “Світ дитинства” укладена відповідно до вимог державних стандартів – Базового компонента дошкільної освіти України – за освітніми лініями: “Особистість дитини”, “Дитина в соціумі”, “Дитина у природному довкіллі”, “Дитина у світі культури”, “Гра дитини”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Мовлення дитини”. Метою програми є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини 4–6 років, її

психічного і фізичного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до природного, предметного й соціального довкілля, до самої себе, формування механізмів соціальної адаптації, набуття освітніх компетенцій, реалізація творчого потенціалу дитини в різних видах діяльності.

Набуття різних видів компетенцій дитиною відбувається в різних видах діяльності: ігровій, сенсорно-пізнавальній, мовленнєвій, художньо-мовленнєвій, образотворчій, предметно-практичній, художньо-продуктивній, трудовій тощо.

Зміст програми розраховано на дітей дошкільного віку: четвертого, п'ятого і шостого років життя.

*А. Богуш – доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член НАПН України*

СЛОВО ПРО ПРОГРАМУ

Діяльність дошкільних навчальних закладів здійснюється відповідно до Конституції України, вимог Законів України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про охорону дитинства” та інших нормативно-правових актів. Законом “Про дошкільну освіту” “держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття” (стаття 3); “дошкільна освіта визначається обов’язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні” (стаття 4).

Зміст освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах (далі ДНЗ) різних типів та форм власності має відповідати основним концептуальним засадам Базового компонента дошкільної освіти як Державного стандарту дошкільної освіти України. Цим нормативним документом діяльності ДНЗ визначено вимоги до рівня освіченості, розвиненості й вихованості дитини шести років перед її вступом до школи; передбачено оволодіння змістом дошкільної освіти впродовж усього періоду дошкільного дитинства; визнано цінність кожного вікового етапу для особистісного розвитку за умови повної реалізації дитиною своїх потенційних можливостей.

Комплексна освітня програма “Світ дитинства” розрахована для використання в ДНЗ. **Мета** її створення полягає у забезпеченні реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти України (2012) в розвитку, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку за освітніми лініями. Підґрунтям для визначення змісту програми стали історичні та сучасні надбання вітчизняної, зарубіжної дошкільної педагогіки та дитячої психології, зокрема дослідження відомих учених (Л. Артемова, А. Белошиста, А. Богуш, Г. Беленька, О. Богінч, Л. Виготський, Е. Вільчковського, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Л. Зайцева, О. Запорожець, В. Котирло, В. Котляр, О. Кононко, С. Ладивір, Т. Піроженко, З. Плохій, М. Поддьяков, Т. Поніманська, Т. Степанова, О. Фунтікова, Д. Ельконін, Л. Якименко та ін.), що виражені у таких ідеях:

- визначення самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості;
- збереження дитячої субкультури;
- створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей;
- пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення порівняно з підготовкою до майбутнього життя;

- повага до дитини, врахування індивідуального власного досвіду дошкільника;
- компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини;
- надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними;
- формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду.

Головним **завданням** програми “Світ дитинства” є допомогти педагогам ДНЗ у здобутті дошкільної освіти дітям згідно з вимогами БКДО України, забезпечення їх поступової реалізації відповідно до віку та індивідуальних особливостей розвитку.

Програма побудована з урахуванням дидактичних принципів: природовідповідність змісту та організації навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку; науковість змісту; активність, систематичність та послідовність щодо оволодіння в елементарній формі надбаннями науки й культури; системність у визначенні завдань та змісту навчально-виховного матеріалу; зв'язок із життям дитини та її практичною діяльністю; доступність, самостійність, наочність, єдність конкретного й абстрактного тощо.

Програма “Світ дитинства” визначає завдання і зміст розвитку дитини віком від трьох до шести років і побудована відповідно до вікових можливостей дітей на основі **компетентнісного підходу**:

- спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог розвиненості, навченості та вихованості дитини);
- чітке визначення засвоєння дитиною змісту освітніх ліній (знає, обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює);
- орієнтування педагогів на цілісний і загальний розвиток дитини;
- усвідомленість педагогом важливості закладання у кожній віковій групі фундаменту для подальшого набуття спеціальних знань та вмінь;
- спрямованість педагогічної діяльності на головні лінії розвитку фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я, особистісних цінностей, емоційної сприйнятливості та розвитку індивідуальності дитини.

Структура програми:

- ☞ Переднє слово.
- ☞ Слово про програму.

☞ Вікові групи (молодша, середня та старша). Розділи програми для кожної вікової групи відкриває “Психологічна характеристика особистості дитини” (уклад.: канд. психол. наук О. Байєр), що ґрунтується на усталених та найновітніших здобутках сучасної вітчизняної і зарубіжної дитячої психології (праці науковців: Л. Венгер, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, С. Кулачківська, В. Кудрявцев, С. Ладивір, М. Лісіна, Т. Піроженко, М. Поддяков, О. Смірнова та ін.) та містить стислу, але цінну для педагогів інформацію за напрямками, які вперше подано у програмах такого типу: морфологічна зрілість; адаптивна поведінка, соціальна ситуація розвитку, образ-Я, специфічно-дитячі види діяльності, психологічні досягнення (новоутворення) кожного віку тощо. У словнику термінів до програми подано тлумачення зазначених вище назв напрямків психологічної характеристики дитини як наукових понять. У психологічній характеристиці кожного віку розкриваються також особливості, які доцільно враховувати педагогові при реалізації змісту програмового матеріалу за освітніми лініями. Завершує психологічний портрет дитини примітка для педагогів “Зверніть увагу”. Вона націлює дорослих на бережне ставлення до дитини з урахуванням даних психолого-педагогічної науки про особистості та вразливість дітей цієї вікової категорії за принципом “не зашкодити”. Далі розкриваються завдання педагогічної діяльності та її зміст за освітніми лініями (“Особистість дитини”, “Дитина в соціумі”, “Дитина у природному довкіллі”, “Дитина у світі культури”, “Гра дитини”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Мовлення дитини”).

☞ Список літературних джерел (усього 47), що були використані авторами-укладачами і які у подальшому можуть бути залучені педагогами для самоосвіти.

☞ Словник термінів, використаних у тексті програми, для ліпшого розуміння педагогами наукового тексту програми.

Характеристика змісту Програми за освітніми лініями, що є складниками навчально-виховної роботи з дітьми кожної вікової групи.

Освітня лінія “Особистість дитини”. Зміст програми за складниками освітньої лінії – “Здоров’я та фізичний розвиток”, “Самосвідомість” та “Самоставлення” – ґрунтується на розумінні того, що виникнення “особистісної самосвідомості” (Д. Ельконін) відбувається до завершення дошкільного віку. Завдання, визначені в програмі за освітньою лінією, передбачають: формування позитивного образу “Я”, створення бази осо-

бистісної культури дитини, її активної життєдіяльності; виховання в дитини позитивного ставлення до своєї зовнішності; формування основних фізичних якостей, рухових умінь, культурно-гігієнічних, оздоровчих навичок та навичок безпечної життєдіяльності; розвиток базових якостей особистості (довільності, самостійності, відповідальності, креативності, ініціативності, свободи поведінки, безпечності, самосвідомості, самоствавлення, самооцінки). Реалізація зазначених завдань допоможе дитині усвідомити своє місце у взаєминах з дорослими та однолітками, свої переживання, оцінити власні вміння та якості, навчитися позитивного самоствавлення, рефлексії тощо (уклад.: О. Байєр, О. Самсонова).

Освітня лінія “Дитина в соціумі”. Складниками змісту освітньої лінії є такі підрозділи: “Сім’я”, “Родина”, “Люди”. При визначенні змісту освітньої лінії керувалися науковими дослідженнями відомих українських та зарубіжних учених (А. Богуш, Н. Виноградова, Т. Жаровцева, Т. Піроженко, М. Лісіна, Г. Григоренко, К. Щербакова та ін.). Завдання, що стоять перед педагогами у роботі з дошкільниками за зазначеними складниками освітньої лінії “Дитина в соціумі”, спрямовані на формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим. Саме спілкування з дорослими та однолітками дає змогу дитині усвідомити можливість зрозуміти іншу людину, навчитися діяти разом, об’єднувати зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. Особлива увага приділяється формуванню позаситуативно-особистісної форми спілкування, яка допомагає дитині засвоїти нову позицію стосовно дорослого в школі – позицію учня (уклад. О. Байєр).

Освітня лінія “Дитина у природному довкіллі”. Зміст програми за складниками освітньої лінії – “Природа планети Земля”, “Життєдіяльність людини у природному довкіллі”, “Всесвіт” – містить доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до природного довкілля. Результатом педагогічної діяльності з розвитку, навчання та виховання дошкільника із зазначеного напрямку є наявність уявлень про живі організми і природне середовище, багатоманітність явищ природи, причинно-наслідкові зв’язки у природному довкіллі та взаємозв’язок природних умов, рослинного і тваринного світу, позитивний і негативний впливи людської діяльності на стан природи, а також природодоцільна поведінка дитини (виважене ставлення до рослин і тварин; готовність включитись у практичну діяльність, що пов’язана з природою; дотримання правил природокористування) (уклад. Л. Батліна).

Освітня лінія “Дитина у світі культури”. До складу програми з освітньої лінії входять два підрозділи: “Предметний світ” та “Світ мистецтва”. Вивчення їхнього змісту передбачає формування у дитини почуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвиток творчих здібностей, формування елементарних трудових, технологічних та художньо-продуктивних навичок, самостійності, культури та безпеки праці. Результатом оволодіння дитиною різними видами предметно-художньої діяльності має стати: емоційно-ціннісне ставлення до процесу та продуктів творчої діяльності, позитивна мотивація досягнень; здатність орієнтуватися в розмаїтті властивостей предметів, розуміти різні способи створення художніх образів, виявляти інтерес до об’єктів, явищ та форм художньо-продуктивної діяльності; оволодіння навичками практичної діяльності, культури споживання (уклад.: Л. Батліна, Н. Погрібняк, Г. Григоренко, Р. Жадан).

Освітня лінія “Гра дитини”. Серед різних видів діяльності дітей дошкільного віку гра посідає особливе місце, оскільки вона є провідною діяльністю. Навчально-виховна робота за означеною освітньою лінією “...передбачає розвиток у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості в ігровій діяльності та формування у них стійкого інтересу до пізнання довкілля і реалізації себе в ньому”. У процесі гри: забезпечується задоволення ігрових уподобань кожної дитини; в ігрових об’єднаннях за інтересами між дітьми виникають дружні, партнерські стосунки; відбувається обмін думками, оцінювання себе й інших; діти імпровізують, висловлюють власні оцінно-етичні судження тощо. З урахуванням віку малечі у програмі визначено види ігор, їх завдання та зміст. Підґрунтям для цього стали результати досліджень відомих у галузі дошкільної педагогіки та дитячої психології вчених (Л. Артемова, Н. Бойченко, Д. Ельконін, Р. Жуковська, К. Зворигіна, К. Карасьова, Н. Михайленко, С. Новосьолова, Т. Піроженко, О. Усова, К. Щербакова та ін.) (уклад. Г. Григоренко).

Освітня лінія “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”. Зміст програми за освітньою лінією спрямований на інтеграцію змісту дошкільної освіти, формування у дітей пошуково-дослідницьких умінь, елементарних математичних уявлень, цілісної картини світу, компетентної поведінки в різних життєвих ситуаціях. Виходячи із зазначеного, структурними компонентами сенсорно-пізнавальної освітньої лінії є: “Сенсорні еталони”, “Пізнавальна активність” та “Елементарні математичні уявлення”. Опанування їх змісту передбачає сформованість доступних для дитини дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають

ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів довколишнього світу. Показниками сформованості цих уявлень є: здатність дитини застосовувати отримані знання у практичній діяльності (ігрова, трудова, сенсорно-пізнавальна, математична тощо); оволодіння способами пізнання дійсності; розвиток у неї наочно-дієвого, наочно-образного, словесно-логічного мислення (уклад. З. Дорошенко).

Освітня лінія “Мовлення дитини”. Зміст програми за освітньою лінією передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях через реалізацію основних завдань з розвитку мовлення (виховання звукової культури мовлення, розвиток словника, формування граматичної правильності мовлення та розвиток мовлення). Успішна реалізація означеної сукупності завдань з розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови сприятиме формуванню у них загальної культури мовлення.

Розділ програми “Навчання української мови як державної” є складником освітньої лінії “Мовлення дитини”, який упорядковано відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, і передбачає вивчення та оволодіння українською мовою як державною дітьми, які відвідують ДНЗ національних спільнот, на рівні вільного спілкування з дітьми й дорослими, прищеплення інтересу та позитивного ставлення до української мови у дітей різних національностей, які є громадянами України. Зміст програми освітньої лінії “Мовлення дитини” було укладено з урахуванням теоретико-педагогічних положень відомих у галузі дошкільної освіти науковців (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Журова, А. Іваненко, С. Русова, Є. Тихеева, Ф. Сохін, В. Сухомлинський, О. Ушакова, К. Ушинський, М. Фомічова та ін.) (уклад. А. Богуш).

Комплексна освітня програма “Світ дитинства” містить низку логічно та послідовно викладених завдань розвитку, навчання та виховання у дітей соціально-психологічної готовності дитини до шкільного життя, що стає можливим, якщо сформувати в неї вміння вибудовувати взаємини з близькими людьми у родині, вихователями та іншими дорослими в ДНЗ, окремими дітьми та однолітками групи як спільнотою.

Доцільно зауважити:

1) Механізм реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти як Державного стандарту дошкільної освіти України передбачає використання не тільки комплексної освітньої програми з розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку “Світ дитинства”, а й цілого комплексу навчально-методичних розробок, гуманістично-спрямованих технологій, що забезпечать якісний рівень підготовки кожної дитини до школи відповідно до вимог та критеріїв дошкільної зрілості.

2) Завдання, які стоять перед ДНЗ, потрібно реалізовувати у тісній співпраці із сім'єю. Для цього доцільно залучати батьків до педагогічного процесу, систематично консультувати їх з питань психолого-педагогічної підготовки до розвитку, навчання та виховання дітей, особливостей опанування дитиною дошкільної освіти в умовах родини.

Програма "Світ дитинства" є першим складником навчально-методичного комплексу, спрямованого на забезпечення механізму реалізації завдань Державного стандарту дошкільної освіти України.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Молодший дошкільний вік характеризується успіхами дитини в оволодінні предметними діями завдяки взаємодії з дорослим та її прагнення до наслідування поведінки дорослого; в освоєнні функції соціальних відносин між людьми. У цей період дії дитини набувають цільової спрямованості; в її характері, змісті діяльності, розвитку окремих психічних процесів, а також у взаєминах з людьми, однолітками відбуваються істотні зміни.

Морфологічна зрілість. Темпи росту тіла дитини, порівняно з першими трьома роками життя, уповільнюються: маса тіла збільшується на 1,5-2 кг і в кінці року становить близько 16,5 кг; зріст – на 6-7 см, тож дорівнює 102 см; кісткова система в окремих місцях (кисті рук, кістки гомілки, деякі частини хребта) продовжує зберігати хрящову будову; залишається дуже вразливою нервова система. Водночас накопичується м'язова сила, збільшується витривалість, зростає рухливість.

Адаптивна поведінка. Під керівництвом дорослого дитина починає входити у спілкування з дорослими й дітьми: вітається, прощається, дякує дорослим та одноліткам, виявляє симпатію та доброзичливість. Вона опановує перші правила поведінки з однолітками та дорослими: до чотирьох сформульованих дорослим правил “можна”, та не більше двох важливих для життєдіяльності дитини заборон “не можна”. За пропозицією дорослого охоче бере участь у різних видах предметно-ігрової, продуктивної та комунікативної діяльності.

Соціальна ситуація розвитку дитини молодшого дошкільного віку порівняно з раннім віком змінюється: якщо до трьох років дитина пізнавала соціум через предмети та їх функції (тобто, що можна роботи за допомогою певного предмета), то на четвертому році життя перед нею поступово відкривається “світ людей” у їхніх соціальних відносинах.

Образ-Я дитини в цьому віці досягає стрижневого позитивного результату – розвитку почуття незалежності: вона все частіше починає

діяти самостійно (від імені власного “Я”); прагне до автономності, яка виражається в експериментуванні та самоствердженні. Зазначене часто призводить до виникнення суперечок з дорослими.

Специфічно-дитячі види діяльності. Важливим досягненням цього віку є те, що дії дитини все більше набувають усвідомленого характеру. В різних видах діяльності (гра, малювання, конструювання тощо) малюк починає діяти відповідно до заздалегідь наміченої мети. Водночас через нестійкість його уваги та швидкого відволікання ця мета може “загубитися”. При цьому одна справа вирішується заради іншої. Опанування дитиною свідомих дій створює сприятливі умови для суттєвих зрушень у характері навчання: з’являється можливість перейти від форм навчання, заснованих на наслідуванні дій дорослого, до форм, де вихователь в ігровій формі організує самостійні дії дітей, що спрямовані на виконання певного завдання.

У молодшому дошкільному віці провідною діяльністю стає *гра* (предметна, режисерська, рольова). Під час гри у малюка відбувається розвиток інтелектуальних, емоційних, вольових якостей особистості, з’являється потреба активно впливати на предмети, що його оточують.

Подальшого розвитку в молодшому дошкільному віці набуває *побутова діяльність*: у дитини починає переважати соціальна мотивація виконання побутових процесів, адже вона орієнтується на вимоги та схвалення довколишніх; відбувається опанування моральних норм, що визначають поведінку в побутовій діяльності; культурно-гігієнічні навички ускладнюються, створюючи певні системи поведінки в побуті, вона починає їх використовувати за власною ініціативою.

Трудова діяльність дитини четвертого року життя характеризуються засвоєнням автоматизованих дій і формуванням на їх основі перших трудових умінь і навичок (дитина переходить від імітації трудової дії – маніпулювання предметом – до дій, що мають прикінцевий корисний результат). Вона наслідує трудові дії батьків і педагогів, прагне до досягнення результату своєї діяльності й отримання його оцінки дорослим.

Продуктивні види діяльності молодшого дошкільника – це *образотворча* та *конструктивна*. В них дитина переходить до навмисного зображення предметів, хоча способи реалізації цього наміру в неї ще не досконалі. Так, в образотворчій діяльності відбувається вдосконалення техніки малювання дитини. Вона опановує прості та ефективні форми зображення на основі потреби бути зрозумілою для дорослого і прагнення встановити з ним контакт через малюнок. Образотворча діяльність дитини тісно пов’язана з грою та мовленням. Під час *конструк-*

тивної діяльності діти опановують способи обстеження предметів та створення конструкцій. У процесі цієї діяльності дитина використовує конструювання-зображення (як форма зображувальної діяльності) та конструювання-гра (як форма будівництва для ігрових потреб дитини).

Пізнавальна сфера. Трирічна дитина здатна вже не тільки враховувати властивості предметів, а й засвоювати і деякі загальноприйняті уявлення про різновиди цих властивостей – сенсорні еталони форми, величини, кольору тощо. Вони стають зразками, мірками, з якими зіставляються особливості предметів, що сприймаються. У молодшому дошкільному віці відбуваються суттєві зміни в характері та змісті пізнавальної діяльності, в розвитку окремих психічних процесів. Так, *увага* малюка ще мимовільна, тобто виникає без усвідомлення її мети; дитина керується інтересами, що швидко змінюються; якість уваги залежить від відчуття задоволення або незадоволення; вона має помітні ознаки гри (залежить від об'єкта зосередження). *Пам'ять* здебільшого також мимовільна, запам'ятовування і відтворення інформації здійснюється без контролю з боку свідомості і без докладання певних зусиль. Запам'ятовування і пригадування відбувається у діяльності і залежить від її характеру.

Мислення. На четвертому році життя завдяки мовленню переважною формою мислення у дитини стає наочно-образне мислення. Дитина виявляється здатною не тільки об'єднувати предмети за зовнішньою подібністю (форма, колір, величина), а й засвоювати загальноприйняті уявлення про групи предметів (одяг, посуд, меблі). В основі таких уявлень лежить не виокремлення загальних і суттєвих ознак предметів, а об'єднання предметів за загальною ситуацією або загальним призначенням. Опанування образів поступово надає мисленню малюка позаситуативного характеру, відокремленого від практичних дій із предметами, що значно розширює межі пізнання.

Мовленнєвий розвиток. Мовлення виконує комунікативну функцію спілкування. Провідним у молодшому дошкільному віці є ситуативно-діалогічне мовлення, зміст якого зрозумілий співрозмовникові тільки за умови врахування ним ситуації, про яку розповідає дитина. Поступово розвивається позаситуативне, контекстне мовлення. Це відбувається завдяки виникненню в житті малюка самостійної практичної діяльності, а також зростанню динаміки взаємин з оточенням. Завдяки значному зростанню активного словника, у дитини виникає потреба і можливість передати свої судження, враження, отримані поза безпосереднім контактом з дорослим або однолітком. Це дає їй змогу, наприклад, домовитися про спільні дії у грі, побутовій діяльності тощо.

Уява молодших дошкільників також є зазвичай мимовільною, тобто дитина цілеспрямовано може відтворити і перетворити лише отримані раніше образи. Предметом уяви є те, що схвилювало, захопило, привабило дитину: прочитана казка, нова іграшка, переглянутий мультфільм, сильне емоційне переживання під час подій удома і в дошкільному навчальному закладі. Цілеспрямований розвиток уяви сприяє появі довільної уваги.

Емоційно-вольова сфера. Головним джерелом емоцій дитини виступає предметна та рольова гра, спілкування з дорослими та однолітками. Емоції забарвлюють усю активність дитини вдома і в дошкільному навчальному закладі; вони відіграють функції, пов'язані з увлеченням предметів; опосередковуються ставленням дитини до тих чи тих явищ.

У вольовій сфері поступово розвиваються складники довільності: усвідомлюваність, опосередкованість, цілеспрямованість. Водночас для регуляції своєї поведінки молодший дошкільник потребує наявності зовнішньої опори у вигляді підтримки та інструкції дорослого, ігрової ролі, предметів та іграшок, наочного зразка тощо.

Досягнення молодшого дошкільного віку. Пізнавальні процеси ще мають мимовільний характер. Водночас вони продовжують бурхливо розвиватись у цілеспрямованій взаємодії з дорослими завдяки залученню позаситуативно-пізнавальної форми спілкування з дитиною. У малюка цього віку лише починає складатися підпорядкованість мотивів у діяльності; самооцінка здебільшого є завищеною; відбувається поступова децентрація мислення; ігрова діяльність реалізується в індивідуально-режисерській грі.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Враховуючи значну хрящову будову кісткової системи дитини, важливо постійно стежити за правильним положенням тіла дитини під час занять, рухливих ігор, сну тощо.

Нервова система найбільш вразлива і вимагає дбайливого ставлення до неї з боку дорослих.

Почуття автономності дитини потребує доброзичливої підтримки і мудрого керівництва з боку дорослих, заохочення її до справ, які вселяють віру в себе, закріплюють позитивні навички в різних видах діяльності та спілкуванні.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”

ЗДОРОВ'Я ТА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

🏠 Вікові можливості дитини

На четвертому році життя зростають фізичні можливості дітей, змінюються показники їхнього росту: маса тіла дитини збільшується на 1,5-2 кг, досягаючи до кінця року приблизно 16,5 кг, зріст – на 5–7 см, що дорівнює 102 см, окружність грудної клітки становить 53 м.

У цьому віці в дитини триває інтенсивний розвиток структури та функцій головного мозку. Підвищується її активність, посилюється цілеспрямованість; різноманітнішими і координованішими стають рухи. Малюк уже знає свою стать, будову тіла та його функції, призначення органів чуття; володіє найпростішими гігієнічними навичками (самостійно миє руки, обличчя, користується милом, індивідуальним рушником, носовичком, гребінцем, туалетом); розуміє, що одягатися треба відповідно до пори року і погоди; помічає і самостійно (або з допомогою дорослого) усуває неохайність у своєму зовнішньому вигляді; усвідомлює корисність для здоров'я споживання овочів і фруктів, а також виконання фізичних вправ і загартувальних процедур.

Трирічна дитина вже готова до засвоєння елементарних знань про небезпечну поведінку. Вона здатна зрозуміти, що до всього гарячого (вогнь, вода, предмети тощо), до ліків, сірників, електроприладів, незнайомих рослин, ягід, грибів, незнайомих тварин, людей потрібно ставитися з обережністю. Обачливою також треба бути на дорозі під час дії із дрібними та гострими предметами.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати елементарні уявлення про: здоров'я, його чинники та способи збереження; важливість сну, прогулянки; необхідність дотримання режиму харчування, доцільність і корисність страв, що вони вживають (рослинна їжа, овочі, фрукти); користь від занять гімнастикою; про те, що всі діти відрізняються одне від одного (за статтю, кольором очей, формою обличчя, носа, рота), тілом вони схожі на дорослих, батьків, але мають відмінності в розмірі тіла, знаннях, фізичних та інтелектуальних уміннях.

Вчити: дотримувати режиму дня, культури поведінки під час споживання їжі; самостійно користуватися туалетом; помічати й усувати самому чи з допомогою дорослого неохайність у зовнішньому вигляді; виконувати фізичні вправи та загартовувальні процедури.

Закріплювати гігієнічні навички: самостійне миття рук, ніг, обличчя; користуватися милом, рушником, носовичком.

🏠 **Безпека життєдіяльності**

Формувати уявлення про: основні небезпечні чинники довкілля (природні, побутові, транспортні, які забруднюють навколишнє середовище); вогонь та небезпеку користування ним; небезпеку гри із сірниками, електроприладами, розеткою, які можуть стати причиною пожежі; правила дорожнього руху як основу безпечної поведінки на вулиці; небезпеку використання незнайомих рослин, грибів, ягід; правила безпеки біля водойм; довкілля як наш гарний, затишний дім, де треба бути обачними й бережливими.

Вчити: розрізняти проїжджу частину дороги, тротуар, узбіччя; розуміти значення сигналів світлофора, призначення пішохідного переходу; уникати контакту з незнайомими предметами, гарячою водою, хімічними речовинами та ліками; дотримувати правил безпечного користування будівельним матеріалом і безпечного поводження під час ігор із піском, снігом, водою; правил поводження з незнайомими людьми (не брати іграшок, гостинців, не погоджуватися на пропозиції прогулятися тощо); вчасно передбачати позитивні та негативні наслідки свого поводження; розуміти, що дружні стосунки позитивно впливають на настрій. Формувати поняття “свої”, “чужі”, “знайомі”, “незнайомі”; розпізнавати тварин найближчого оточення та дотримувати правил поводження з ними.

🏠 **Здоров'я та хвороба**

Формувати уявлення про: зовнішню відмінність між людьми (колір очей, форма обличчя, носа, рота); схожість дітей тілом на своїх батьків; відмінності між ними розміром тіла, знаннями, фізичними та інтелектуальними вміннями; здоров'я, його чинники та способи збереження; доцільність і корисність для здоров'я рослинної їжі; важливість сну, прогулянки, режиму харчування; користь від занять гімнастикою.

Вчити: виконувати фізичні вправи та загартовувальні процедури; взаємодіяти з об'єктами природи в різні періоди дня, за будь-якої погоди; фіксувати свій фізичний стан, настрій (бадьорість чи млявість), поведінку (доброзичливість, співчуття, турбота, допомога); бачити залежність між настроєм дітей і явищами природи (дощ, сніг, спека тощо).

Формувати вміння та навички: дотримання культури споживання їжі (добре пережовувати їжу, не вживати надто гарячої чи холодної страви, жувати із закритим ротом, користуватися ложкою, виделкою, серветкою).

☞ **Гігієна життєдіяльності**

Розвивати і закріплювати навички особистої гігієни: охайності під час їжі, вмивання, користування туалетом. Виховувати потребу в охайності. Формувати вміння помічати та усувати самому або з допомогою дорослих неохайність у своєму зовнішньому вигляді (одяг, взуття тощо).

☞ **Рухова активність та саморегуляція**

Формувати: розуміння необхідності занять фізкультурою для збереження власного здоров'я; вміння якісного виконання основних рухів (ходьба, біг, стрибки, лазіння тощо), загальнорозвивальних вправ (для рук, плечового пояса, ніг, тулуба), танцювальних вправ, вправ на шикування та перешиковування, вправ спортивного характеру (катання на санках, на триколісному велосипеді, плавання), ігрових вправ та рухливих ігор.

Показники засвоєння змісту:

- знає будову власного тіла, його функції;
- орієнтується в основних проявах органів чуття: око – бачить, вухо – чує; ніс – відчуває запах, рот – смак;
- розуміє, в чому полягає: користь та небезпека вогню, води; небезпека від гарячого, ліків, хімічних речовин, від гострих, різальних, дрібних предметів, від відчиненого вікна та балкона, від спілкування з незнайомцями, від недотримання правил поведінки біля водойми у літній і зимово-весняний періоди, під час поводження з домашніми тваринами, отруйними грибами та ягодами;
- уміє за зовнішнім виглядом та самопочуттям відрізнити здорову людину від хворої;
- називає і розрізняє основні групи їжі – овочі, фрукти, каші; знає їх роль у забезпеченні здоров'я;
- розуміє вплив погоди, розпорядку дня, настрою на здоров'я та поведінку людини; що одягатися потрібно відповідно до пори року і погоди;
- має елементарні уявлення про стать (зовнішній вигляд, уподобання);
- має навички дотримання особистої гігієни: доглядати за порожниною рота; під час їжі не кришить хліб, ретельно пережовує їжу із закритим ротом, намагається не вживати надто гарячої чи холодної

страви, не проливає суп, чай, правильно користується ложкою, виделкою, серветкою; самостійно підкочує рукави, миє руки й обличчя, правильно користується милом, намагається не мочити одяг, насухо витирає обличчя і руки, вішає індивідуальний рушник на відведене йому місце, користується носовичком, туалетом;

- уміє ходити: природно координуючи рухи рук і ніг, не шаркаючи ногами, не опускаючи голови; на носках, високо піднімаючи коліна, на зовнішньому боці стопи, на п'ятах, приставним кроком уперед, у боки, в колоні, по колу, не тримаючись за руки; парами один за одним та в різних напрямках (урозтіч), займаючи всю площу зали та не наштовхуючись одне на одного; виконуючи завдання вихователя із зупинками, присіданнями, поворотами, "змійкою" (між предметами на підлозі), не опускаючи голови і не сутулячись;
- уміє бігати: в колоні по одному, невеликими групами, всією групою в одному напрямі, змінюючи напрям руху (оббігаючи предмети, що стоять на підлозі); по прямій і звивистій доріжці завширшки 25–30 см та завдовжки 5-6 м; у різних напрямках (урозтіч), із зупинками; втікати від того, хто ловить, наздоганяти того, хто втікає; швидко на відстань до 20 м, у середньому темпі 20–25 с, у повільному темпі 1 хв 20 с; бігати легко, з енергійними рухами зігнутих у ліктях рук, із певною ритмічністю;
- уміє: стрибати, енергійно відштовхуючись обома ногами і м'яко приземляючись; стрибати на місці, на одній нозі, на обох ногах, просуваючись уперед (відстань 2,5-3 м), у глибину (з лави, куба висотою 15–20 см); підстрибувати вгору (намагаючись дістати предмет, підвішений вище піднятих угору рук на 10–15 см), на обох ногах (торкаючись до гілок дерев або кущів); перестрибувати через 5-6 паралельних ліній (відстань між ними від 15 до 30 см), з кола в коло, через невисокі (5–8 см) предмети, через "струмок" (дві паралельні лінії 50–60 см);
- уміє: котити м'яч, кульку (діаметром 20–25 см) від себе; прокочувати кульку, м'ячі між предметами, у ворота (ширина 50–60 см, відстань 1,5-2 м); кидати м'яч вихователю обома руками знизу і від грудей, об землю та підлогу, намагаючись його спіймати (2-3 рази поспіль); кидати предмети (м'яч, торбинка з піском масою 100 г) у горизонтальну та вертикальну ціль (щит, обруч) з відстані 1,5-2 м; кидати предмети правою та лівою рукою (м'яч, торбинка з піском) на дальність; ловити м'яч кистями рук, не притискаючи його до грудей (відстань 1,5 м); підкидати м'яч обома руками і ловити його;

- уміє: перелізати через колоду, що лежить на землі; підлізати під мотузку, дугу (висота 40–50 см) з положення навпочіпки та в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук об підлогу; проповзати між розставленими предметами (кульки, кеглі), навколо та по прямій на відстані до 5 м; пролізати під мотузкою, дугою (висотою 40–50 см, напівприсядки, не торкаючись руками підлоги), в обруч прямо, лівим та правим боком; повзати по гімнастичній лаві в упорі стоячи на колінах; лазити по похилій драбинці, не пропускаючи щаблів, по гімнастичній стінці приставним кроком;
- уміє: виконувати вправи на рівновагу: ходити та бігати між двома паралельними лініями, проведеними на землі (підлозі), не наступаючи на них (відстань між ними 20–30 см); ходити по дошці (покладеній на землю шириною та висотою 20 см), по колоді (висотою 15–20 см), по ребристій дошці, по мотузці, покладеній прямо й по колу (на відстань 10 м, приставляючи п'яту однієї ноги до носка другої), по дошці із нахилом (висотою 30–35 см з допомогою вихователя), по гімнастичній лаві з рухами рук (у сторони, вгору), повертаючись в обидва боки; робити “ластівку” (стоячи на одній нозі, другу відводячи назад); переступати через предмети (м'яч, палиця, рейка, драбинка);
- уміє: виконувати загальнорозвивальні вправи для рук і м'язів плечового пояса: ставити руки на пояс; піднімати руки вгору через сторони, опускати їх по чергово (спочатку одну, потім – другу, обидві разом); перекладати предмет з однієї руки в другу перед собою, за спиною, над головою; плескати в долоні перед собою і ховати руки за спину; піднімати руки вперед, розводити у боки, повертаючи їх долонями вгору, піднімати й опускати кисті, рухати пальцями; виконувати обертальні рухи прямими руками вперед і назад; вправи для ніг: ставати навшпиньки; виставляти ногу на носок уперед, назад, убік; робити два-три напівприсідання поспіль; присідати, піднімаючи руки вперед, спираючись руками об коліна, обхоплюючи коліна руками і пригинаючи голову; по чергово піднімати зігнуті в колінах ноги; плескати під зігнутою в коліні ногою; сидючи, захоплювати ступнями ніг м'яч, торбинки з піском; ходити по палиці, валику (діаметр – 6–8 см) приставними кроками вбік, спираючись на середину ступні; вправи для тулуба: повертатися праворуч, ліворуч, піднімаючи руки вперед; сидючи, повернутися й покласти предмет позаду себе, повернутися, взяти предмет; в упорі сидючи підтягнути до себе ноги, складаючи їх

“калачиком” – витягувати; піднімати почергово ноги до себе, обхопивши коліна руками; піднімати почергово ноги вгору і класти їх одна на другу (праву на ліву і навпаки); сидючи, нахилити тулуб уперед; стоячи на колінах, нахилити тулуб уперед та в боки; лежачи на спині, піднімати одночасно обидві ноги вгору; лежачи на спині, рухати ногами, як під час їзди на велосипеді; лежачи на животі, згинати і розгинати ноги (по одній і разом); перевертатися зі спини на живіт і навпаки; прогинатись і піднімати плечі, спираючись руками об підлогу; танцювальні вправи: починати та закінчувати рухи відповідно до музики; ритмічно ходити та бігати під музику, змінюючи вид рухів відповідно до зміни характеру музики; водити хороводи з піснею; кружляти парами під музику; повертати кисті рук, тупотіти ногами в такт музики; вправи на шиккування та перешикування: діяти спільно, в загальному для всіх темпі, знаходити своє місце у групових шиккуваннях; шикуватися в колону, коло, шеренгу невеликими групами і всією групою (з допомогою вихователя, за орієнтиром, самостійно); знаходити своє місце під час шиккування, повертатися, переступаючи на місці;

- охоче бере участь: у рухливих іграх та ігрових вправах з розвитку вмінь ходити, бігати, дотримуватися рівноваги, повзати, лазити, кидати, ловити предмет, стрибати та орієнтуватися у просторі; у вправах спортивного характеру: катання на санчатах із невисокої гірки, катання вдвох-утрьох одного на відстань 15–20 м.

🏠 **Показники розвитку здоров'язбережувальної компетенції**

Обізнана з користю та небезпекою вогню, користуванням гострими, різальними предметами, невідомими речовинами, ліками, хімічними речовинами; з елементарними правилами пожежної безпеки; безпеки у побуті та правилами дорожнього руху.

САМОСВІДОМІСТЬ ТА САМОСТАВЛЕННЯ

🏠 **Вікові можливості дитини**

У мовленні дитини четвертого року життя з'являється займенник “Я”, що його вона інтенсивно використовує у спілкуванні з дорослими й дітьми.

Дитині цього віку притаманна: емоційна збудливість, нестриманість і недостатня стійкість емоцій; чутливість до емоційного стану одноліт-

ків, який вона легко може перейняти; усвідомлення себе активною особою; здатність емоційно оцінювати власні дії. Маючи важливу для неї мету, вона здатна виконувати малопривабливі, зовні нецікаві, справи; щоб принести задоволення товаришеві, може відмовитися від того, що їй безпосередньо приваблює (наприклад, нової іграшки).

Незважаючи на те, що спілкування малюка з дорослим ще залишається ситуативно-діловим, у нього, з одного боку, з'являється прагнення до спілочки з ним, а з другого – потяг до відособлення. Дитина цього віку здатна розрізняти протилежні емоції (веселий – сумний), притаманні людині, та відповідний емоційний стан дорослих і однолітків.

Поступово відбувається статево-рольова ідентифікація (я – хлопчик, я – дівчинка), розвивається вміння диференціювати стать людини за зовнішніми ознаками (жіночий або чоловічий одяг, зачіска тощо).

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

☞ Самосвідомість

Вчити: називати своє ім'я, прізвище, стать, вік; упізнавати себе на світлинці; оперувати займенником “Я”; вирізняти себе з-поміж інших; уміти знаходити спільне й відмінне між собою та іншими (досягнення, якості, вчинки); проявляти самостійність у предметно-ігровій діяльності; чітко виокремлювати всі елементи предметної діяльності дитини (мету, результат, процес, виконавця), поступово ускладнюючи її. Спонукаючи до усвідомлення й емоційно-забарвленого ставлення до свого минулого (що було вчора) та сьогодення (що і для чого робимо сьогодні), пов'язуючи з цим свої елементарні плани.

Виховувати позитивне ставлення до своєї зовнішності, вміння добирати одяг, що відповідає власній статі; розрізняти елементарні жіночі та чоловічі моральні якості (турботливість, лагідність у жінок, наполегливість, сміливість у чоловіків тощо).

☞ Самоставлення

Розвивати: уявлення про себе та свої можливості; здатності щодо розуміння свого емоційного стану; вміння стримувати себе у разі виникнення негативних почуттів (гнів, злість тощо).

Вчити: розуміння свого самовідчуття, того, що дружні взаємини між людьми впливають на їхній настрій; стримано виражати свої емоції та бажання; проявляти власну гідність, поступливість. Формувати здатність до елементарної самооцінки власної поведінки та вчинків.

Показники засвоєння змісту:

- розуміє, що власне ім'я вказує на її індивідуальність та статеву належність; виявляє характерні для власної статі моральні якості, розуміє, що деякі дії, вчинки є характерними тільки для дівчаток або хлопчиків; використовує займенники, що позначають стать (він, вона);
- дає собі позитивну самооцінку (“Я – хороший(-а)!”; “Я можу!”);
- вільно виражає свої почуття, емоції, водночас здатна у разі потреби їх стримувати, гальмувати безпосередні ситуативні бажання (“Я хочу!”);
- уміє порівнювати себе з іншими.

🏠 Показники розвитку особистісно-оцінної компетенції

Здатна досягати поставленої мети; обізнана зі своїми уподобаннями, нахилами, інтересами. Орієнтується в основних емоціях і почуттях (радість, сум, здивування, злість, спокій); намагається стримувати негативні емоції. Диференціює добро і зло. Самостійно вміє визначати власну стать та стать інших дітей, дорослих. Доброзичливо ставиться до осіб іншої статі в іграх, побутовій діяльності.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СОЦІУМІ”

🏠 Вікові можливості дитини

У молодшому дошкільному віці у дитини вже є певний позитивний досвід спілкування з довколишніми людьми. Дорослий для неї залишається основним джерелом інформації про правила співжиття, особливості поведінки з різними людьми, культуру поведінки. Дитина знає і називає процеси одягання, вмивання, споживання їжі, догляду за зовнішнім виглядом. Вона багато звертається із запитаннями пізнавального характеру, із задоволенням бере участь у різних видах діяльності, експериментує у предметній сфері та у сфері взаємин (різними вчинками перевіряє значущість прийнятих правил, обов'язків, прав тощо); намагається розв'язувати проблеми, які можуть виникати під час спілкування, “миритися”, використовуючи слова, жести та міміку (дивиться в очі, усміхається тощо).

Водночас для дітей цього віку притаманні прояви негативної поведінки: впертість, неслухняність, небажання підпорядковуватися будь-кому, прагнення робити все навпаки, ігноруючи прохання дорослого

лише тому, що її про це попросили. Така налаштованість нерідко стає причиною виникнення образи, конфліктів, категоричного неприйняття порад (пропозицій, вказівок).

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сім'я

Допомагати дитині зрозуміти значення слова “сім'я”. Розвивати усвідомлення того, що прізвище та ім'я по батькові вказують на належність дитини до сім'ї. Вчити: вітатися з батьками, іншими членами сім'ї впродовж дня. Виховувати: любов та повагу до батьків; здатність цінувати захист і підтримку сім'ї; бажання радувати членів сім'ї та не засмучувати батьків своєю поведінкою.

Родина

Формувати уявлення про: свій рід, своїх найближчих родичів, залежність дитини від представників старшого покоління, свої обов'язки стосовно них. Навчати виявляти любов та повагу до членів своєї родини, викликати бажання підтримувати щирі стосунки з членами своєї родини, проявляти інтерес до спільної з ними діяльності.

Показники засвоєння змісту:

- вітається з батьками та іншими членами родини впродовж дня; бажає доброго ранку, дня, вечора, доброї ночі;
- виражає свої почуття до членів сім'ї, використовуючи при цьому пестливі слова;
- розуміє, що не треба засмучувати батьків своєю поведінкою.

☞ Показники розвитку родинно-побутової компетенції

Відчуває почуття любові та належності до членів своєї родини, активно та доброзичливо спілкується з ними, здебільшого проявляє слухняність; цінує любов близьких дорослих, затишок рідної домівки, робить перші посильні спроби її упорядкувати та прикрасити.

Люди

☞ Дорослі

Вчити: вітатися із сусідами та знайомими; звертатися до вихователя на ім'я та по батькові, на “Ви”; підтримувати пізнавальний характер спілкування з дорослими, вміння звертатися до них з різними запитаннями.

Розвивати вміння розрізняти емоційний стан дорослих і дітей. Виховувати бажання бути добрим, відповідати вимогам дорослих, одержувати схвалення від них.

🏠 Діти

Вчити: гратися, не заважаючи одне одному; проявляти увагу, співчуття та піклування одне про одного; поступатися та допомагати одне одному; просити одне в одного іграшку, ділитися іграшками і гратися дружно; позитивно оцінювати інших дітей, налагоджувати з ними товариські взаємини та співпрацю, виявляти довіру, симпатію та бажання поділитися чимось; пропонувати свою допомогу.

Формувати: уявлення про людину, яку називають “другом”; уміння визначити і називати тих, до кого ставиться приязно, байдуже та неприязно, елементарно пояснити причини такого ставлення; відгукуватися на прохання і пропозиції дорослих та дітей. Виховувати: чуйність, доброзичливість; негативне ставлення до грубощів та жадібності.

🏠 Група

Вчити: утримуватися від ревнощів та суперництва; виявляти гнучкість у ситуації конфлікту та з гідністю виходити з нього; радіти успіхам інших дітей; передбачати позитивні й негативні наслідки поведіння для себе і тих, хто поряд; відчувати відповідальність за власні слова і вчинки.

Формувати елементарні форми культурної поведінки з дорослими та дітьми.

Показники засвоєння змісту:

- має елементарне уявлення про сім'ю як частинку суспільства;
- охоче включається у спільну діяльність з дітьми і дорослими, виявляє активність та ініціативу під час спілкування;
- самостійно відтворює елементарні форми культурної поведінки з дорослими, однолітками, у групі: звертаючись, дивиться співрозмовникові в очі; вживає слова, що виражають прохання, подяку; не втручається в розмову дорослих; говорить спокійно, природним голосом; відповідає на запитання; першим вітається з людьми старшого віку; звертаючись до дорослого, називає його ім'я та по батькові; проявляє стриманість, вислуховує співрозмовника до кінця, не перебиваючи його; не жестикулює руками, не смикає одяг, не зачіпає співрозмовника.
- має друзів, до яких проявляє особливу прихильність;

- знає імена вихователів, помічника вихователя, дітей групи, назви іграшок, предметів групи в дитячому садку та домашнього побуту;
- уміє: розрізнити емоційний стан дорослих і дітей (радісний, здивований, засмучений, спокійний, сердитий тощо), проявити повагу до них, а в разі потреби – співчуття; зрозуміти ставлення до себе з боку інших (доброзичливе або негативне);
- демонструє знання та елементарні навички організованої поведінки вдома, на вулиці, у громадських місцях: ввічливо звертається до дорослих та однолітків; проявляє стриманість; дотримується межі припустимої поведінки та належної дистанції у взаєминах із різними людьми;
- здатна відчувати межу припустимої поведінки, відповідну дистанцію у взаєминах з різними людьми.

☞ **Показники розвитку соціально-комунікативної компетенції**

Самостійно вітається, називає на ім'я себе, батьків, близьких рідних, вихователів; приязно ставиться до однолітків; поважає літніх людей; намагається відповідати вимогам дорослих, бути доброю, утриматися від ревнощів та суперництва за увагу батьків та вихователів у колі однолітків. Спокійно почувається та активно поводить себе у групі ДНЗ.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ **“ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”**

☞ **Вікові можливості**

Уявлення дитини четвертого року життя про явища природи зумовлені, з одного боку, психологічними особливостями віку, з другого – її безпосереднім досвідом. Малюк знайомий із предметами найближчого природного оточення, з елементарними властивостями води, снігу, піску (сніг білий, холодний, вода тепла і холодна, лід слизький, твердий; з вологого піску можна ліпити пасочки, а сухий пісок розсипається); розрізняє і називає стани погоди (холодно, тепло, дме вітер, іде дощ).

У цьому віці дитина здатна розрізняти за формою, забарвленням, смаком деякі фрукти й овочі; знає 2-3 види птахів, окремих домашніх тварин, комах, які найчастіше зустрічаються.

Оскільки мислення трирічної дитини є наочно-дієвим, вона здатна вирішувати завдання через безпосередню дію із предметами природи.

Тому під час виконання наочно-дієвих завдань вона вчиться співвідносити умови з метою, що необхідно для становлення розумової діяльності.

Різко зростає допитливість дошкільника, спостерігаються суттєві зрушення у розвитку його мовлення. Зазначене сприяє розгортанню елементарних видів суджень та висловлювань про природу.

Досягнення психічного розвитку трирічної дитини створюють сприятливі умови для суттєвих зрушень у результатах навчання: з'являється можливість перейти від форм навчання, основаних на наслідуванні дій дорослого, до форм, де дорослий в ігровій формі організовує самостійні дії дітей, спрямовані на виконання певного завдання.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Природа планети Земля

Формувати початкові елементарні уявлення та знання про: Землю як планету (форма); повітря; стани ґрунту (пісок, глина, каміння, вода) та їх властивості. Закріпити знання про можливість людей у процесі користування землею. Вчити: спостерігати за станом землі, води; розрізняти тверду й м'яку землю. Виховувати бережне й ошадливе ставлення до землі, води.

☞ Явища природи

Вчити: розрізняти й називати день і ніч; спостерігати за станом погоди (дме вітер, іде дощ, сніг, похмуро, сонячно); встановлювати елементарні зв'язки (світить сонце – стає тепліше, дме вітер – гойдаються гілки дерев, іде дощ – на землі калюжі); розуміти залежність поведінки людини, тварини, рослин від стану погоди; поводитися згідно із правилами для збереження здоров'я за різних погодних умов.

Формувати: елементарні уявлення про хмари, їх особливості (великі, малі, світлі, темні) та рух; розуміння, що хмарне небо віщує зміну погоди (з хмар іде дощ, з нього утворюються калюжі); вміння визначати залежність руху хмар від сили вітру. Вчити: спостерігати та визначати дні, коли небо вкрите сірими важкими хмарами, які підганяє вітер, та йде дощ; визначати та розрізняти темні хмари й білі хмаринки, порівнювати їх зовнішній вигляд та пересування з добре знайомими дітям предметами (пливуть хмаринки, немов пір'їнки).

Вчити: спостерігати та називати таке явище природи, як вітер, який буває теплим і холодним; розуміти особливості вітру в різні пори року;

спостерігати за змінами поверхні води та суші залежно від сильного вітру (високі хвилі на морі, пилова буря в посуху), за вогнем у багатті, розуміти його роль у житті людей (зігріває, на вогні готують їжу) та небезпеку від нього.

Формувати вміння: розрізняти та називати властивості: снігу, льоду; розуміти, що дощ і сніг – це опади, що випадають із хмар.

Різновид живої природи та особливості життя її представників упродовж року

Ознайомлювати з різноманітністю представників рослинного і тваринного світу, зміною їхніх умов життя впродовж різних пір року, виховувати бережне ставлення до рослин, тварин, бажання доглядати за ними та милуватися ними.

☞ Рослини. Гриби. Тварини

Ознайомити з рослинами: деревами (каштан, липа, акація тощо), плодовими (яблуна, груша, слива, вишня); городніми (картопля, морква, цибуля, часник тощо); кімнатними (фікус, бегонія, лілія амазонська, традесканція тощо); дикорослими. Вчити: розрізняти їх; визначати умови, в яких вони ростуть (у лісі, в саду, у сквері, на грядці); правильно називати рослини, гриби, їх частини, особливості та умови, в яких вони ростуть.

Формувати елементарні уявлення про різноманітність рослинного і тваринного світу.

Восени. Вчити розрізняти рослини: осінні квіти (жоржини, айстри); кімнатні рослини (бегонія, амазонська лілія), описувати їх зовнішній вигляд та будову (стебло, листя, квіти); дерева (каштан, липа, акація тощо), їх будову (корінь, стовбур, гілки, листя, квіти); квітучі рослини за їх яскраво вираженими характерними ознаками (забарвлення стовбура, форми листка); називати основні частини рослини (стебло, листя, корінь, квітка, насіння), листя за розміром (велике, маленьке), формою (довге, кругле), кольором (зелене, жовте, червоне); квіти за кольором; овочі і фрукти за формою, кольором і смаком.

Формувати: уявлення про свійські та дикі тварини (кішка, собака, свиня, кролик, заєць, ведмідь, вовк, лисиця), особливості їхнього зовнішнього вигляду; вміння виокремлювати і називати частини тіла, умови, в яких вони живуть, чим живляться, як пересуваються, які звуки видають, як називаються їхні дитинчата. Вчити спостерігати за рибками в акваріумі, розрізняти їхню будову (тулуб, голова, хвіст, плавники); знати, чим вони живляться та як пересуваються. Закріпити вміння розрізняти

і називати: 2-3 види птахів (горобці, ворони, синиці) за їх розміром, забарвленням, голосами; жуків-сонечок, метеликів-лимонниць. Формувати вміння помічати зміни, що відбуваються із птахами восени: вони збираються у великі зграї і відлітають у теплі краї; з настанням холоду зникають метелики-лимонниці та жуки-сонечка.

Узимку. Уточнити та закріпити знання про: кімнатні рослини (бегонія, амазонська лілія); дерева (ялина, сосна), їх стовбур (висота, товщина), гілки, колір кори на стовбурах (темний, світлий), листя (зелені голки); городні рослини (цибуля, її особливості: кругла, жовта, є верхівка та корінці). Вчити визначати деякі характерні особливості рослин узимку: дерева, кущі без листя; на ялині і сосні зелені голки; в теплій кімнаті гілки дерев, поставлені у воду, розпускаються; цибуля, посаджена у землю, проростає.

Формувати уявлення про: свійські тварини (корова, коза, кінь), характерні особливості їхнього зовнішнього вигляду, звички (спосіб живлення, пересування), значення для людини; звички знайомих диких тварин; відмінності між маленькою твариною (дитинча) і дорослою. Формувати вміння помічати зміни, що відбуваються у поведінці тварин узимку (від холоду кішка ховається в кімнату, собака – в будку). Закріпити вміння розрізняти і називати зимових птахів (синиця, снігур); спостерігати за забарвленням їхнього пір'я та звичками.

Навесні. Вчити: розрізняти дерева довколишньої місцевості (каштан, тополя, клен, яблуня, вишня), перші весняні квітучі рослини (нарциси, тюльпани, примула, іриси, квітучі дерева), ранні весняні квіти (пролісок, фіалка). Вчити визначати деякі характерні особливості рослин навесні: появу зеленої трави, листя на кущах та деревах, весняних квітів (пролісок, фіалка, підсніжник, тюльпан, нарцис тощо); у кімнатних рослин (лілії, бегонії) виростають молоді листочки, цвіте бегонія. Формувати вміння встановлювати взаємозв'язок між явищами живої і неживої природи: світить яскраве сонце – стає тепло, тепло сприяє появі зеленої трави, бруньок на деревах, а згодом – клейкого зеленого листя.

Формувати вміння помічати зміни, що відбуваються в поведінці тварин навесні: прилітає багато птахів, більше видно птахів, які зимували (горобці, ворони), чутно їхні голоси, спів, веселе цвірінчання, збираються зграйками, гріються на сонечку, пасуться на траві. Вчити спостерігати за поведінкою комах (метеликом, жуком), жаб, птахів (синиці, горобці, граки, шпаки), їхнім зовнішнім виглядом та називати їх.

Влітку. Закріпити та поглибити знання про рослини, дерева, різні за висотою, товщиною, мають листя різної форми (довге, кругле, зубчика-

ми). Вчити розрізняти за зовнішнім виглядом і назвою 2-3 види дерев (каштан, тополя, клен, яблуня, вишня), 2-3 види рослин, що цвітуть. Формувати вміння бачити взаємозв'язок між явищами живої і неживої природи: тривалий час яскраво світить сонце – стає дуже тепло (спекотно), з'являється багато зеленої трави, квітів, дозрівають овочі на городі, фрукти в саду. Вчити розрізняти літні квіти (дзвіночки, нагідки тощо).

Вчити: спостерігати за свійськими птахами та тваринами (кішкою, собакою, коровою, куркою, качкою, гускою, кроликом та їхніми дитинчатами), їх вигодовуванням та поведінкою у спекотні дні; розрізняти та впізнавати метеликів на квітах, ластівок, комарів, мух; слухати спів птахів; стежити, як птахи п'ють воду, купаються в калюжах, як метелики літають над квітами, складають крильця, сідають, повзають по квітці, відшуковують на квітах солодкий сік. Формувати вміння розрізняти та правильно називати кішку, собаку, корову та їхніх дитинчат.

Життєдіяльність людини у природному довкіллі

Вчити спостерігати за зміною природного довкілля найближчого оточення внаслідок людської діяльності: краса та охайність квітника, городу, дерев після вапнування стовбура.

Формувати: елементарні уявлення про життєдіяльність людини у природному довкіллі найближчого оточення (спостерігати, як дорослі беруть участь у прибиранні майданчика, городу), діяльність людей щодо збереження рослин та тварин, які зникають (рослини висаджують у горщиках, тварин поселяють до розплідника); бажання до спільної праці та виконання простих доручень.

На майданчику. Вчити розрізняти і називати: 2-3 види дерев із будь-якими яскраво вираженими характерними ознаками (форма листя, забарвлення стовбура); впізнавати і називати 2-3 квітучих культурних або дикорослих трав'янистих рослини, забарвлення квітки, листя; 2 види птахів (розмір, типове забарвлення, звуки, що вони видають); упізнавати метеликів, жуків, жаб. Ознайомлювати з характерними ознаками пір року (дощова погода, різноколірне листя – восени). Навчати простих прийомів: збирання опалого листя, урожаю на городі; висівання насіння на грядках, висаджування цибулі; перекопування землі; годування осілих птахів; складання букетів; розпізнавання зелених та достиглих ягід.

У куточку природи. Ознайомлювати з рослинами, тваринами – мешканцями куточка природи, умовами їхнього життя: в акваріумі живуть риби (назва); у клітці живе пташка (назва). Вчити розрізняти і називати: основні частини тіла тварин; 2-3 кімнатні рослини.

Формувати елементарні вміння: догляду в куточку природи за рослинами (поливати – правильно тримати лійку, лити воду обережно, протирати широке цупке листя вологою ганчіркою), птахами, тваринами (годувати); знати, що для їхнього життя, росту потрібна вода; ставити у воду гілку дерева і спостерігати за розпусканням бруньок; садити цибулю.

Виховувати турботливе ставлення до представників живої природи, які мешкають у куточку природи, на майданчику дошкільного навчального закладу і вдома.

Всесвіт

Формувати елементарні уявлення: про життя природи, що оточує дитину; про взаємозв'язок людини та об'єктів природи між собою; про сонце та явища природи, що пов'язані з ним (зміна пір року, дня й ночі); про небо, зміни, що відбуваються на небі, а також про те, що потрапляє з неба на Землю, його вплив на життя людини і на всю природу; про те, що в небі літають (літаки, птахи тощо); цілісність художнього образу неба та його "мешканців" як основу розуміння єдності Землі та неба.

Вчити: милуватися красою та розмаїттям небесної сфери; спостерігати за світанком та заходом сонця й тим, як на це реагують квіти та птахи; звертати увагу взимку на зірки та Місяць, на зміни його форми.

Розвивати живий емоційний відгук на інформацію вихователя; бажання відгукуватися на красу довкілля.

Показники засвоєння змісту:

- має уявлення про день і ніч; стан погоди; встановлює елементарні зв'язки (світить сонце – стає тепліше, дме вітер – гойдаються гілки дерев, іде дощ – на землі калюжі); розуміє залежність поведінки людини, тварини, рослин від стану погоди; вміє поводитися згідно з правилами для збереження здоров'я за різних погодних умов;
- на елементарному рівні розповідає про хмари, їх особливості та рух; розуміє, що хмарне небо віщує зміну погоди; визначає залежність руху хмар від сили вітру; вміє спостерігати та визначати дні, коли небо вкрите сірими важкими хмарами, які підганяє вітер, та йде дощ; визначає та розрізняє темні хмари й білі хмаринки, порівнює їх зовнішній вигляд та пересування з добре знайомими дітям предметами;
- розрізняє температуру вітру, його особливості в різні пори року; розуміє його вплив на зміну стану поверхні водойми, сухої землі, піску, вогнища в багатті;

- розрізняє та називає властивості снігу, льоду; розуміє, що дощ і сніг – це опади, що випадають із хмар;
- володіє елементарними знаннями про різноманітність представників рослинного та тваринного світу, розуміє зміни їхніх умов життя впродовж різних пір року;
- охоче бере участь у збиранні опалого листя, врожаю на городі та перекопуванні ґрунту, висаджуванні квітів, оформленні разом із дорослим букетів;
- виявляє бажання до годування осілих птахів, до розвішування шпаківень навесні;
- володіє нескладними навичками догляду за рослинами і тваринами в куточку природи;
- має уявлення про взаємозв'язок людини й об'єктів природи;
- розуміє та розповідає на елементарному рівні про сонце, явища природи (зміну пір року, дня й ночі), небо, їх вплив на життя людини і на природу.

☞ **Показники розвитку природничо-екологічної компетенції**

На елементарному рівні обізнана з єдністю життя на землі й на небі; усвідомлює себе частинкою природи, виявляє інтерес та бажання брати участь у догляді за об'єктами природи; милується ними та привчається регулювати свою поведінку щодо збереження, догляду та захисту природного довкілля.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”

☞ **Вікові можливості дитини**

Наслідком активної взаємодії дитини з довкіллям стало значне розширення її світогляду та пізнавальних інтересів. Завдяки зростанню обсягу інформації, яку вона отримує з різних джерел, відбувається інтенсивне формування: власного “Я”, допитливості та спостережливості; уявлень про різноманітні властивості предметів і явищ довкілля, а також оволодіння новими знаннями, діями, які дають змогу більш повно і диференційовано сприймати світ. Водночас для неї надзвичайно важливим є те, як її діяльність оцінює дорослий, бо саме він стає для малюка носієм інформації.

У дитини цього віку вдосконалюється художньо-творча діяльність. Композиція малюнків стає упорядкованішою, з'являється ритмічність. Використовуючи пластичні матеріали, малюк засвоює прийоми ліплен-

ня, намагається самостійно трансформувати шматок глини (пластиліну) в потрібну форму. В аплікації він ознайомлюється із процесом наклеювання; розкладає готові форми, створюючи візерунки та нескладні сюжети. У процесі діяльності дитина починає залюбки експериментувати з художньо-творчими матеріалами.

Трирічна дитина емоційно реагує на музику. Вона вже має доволі розвинене чуття ритму, тембру. В русі передає ритм ходьби та бігу. Водночас голос ще тільки починає формуватися і досить не стійкою залишається слухова увага. Малюк може порівнювати тиху й гучну мелодії, впізнавати знайомі пісні та музичні п'єси.

У цьому віці дитина здатна: емоційно реагувати на виставу, співчуваючи та співпереживаючи героям дійства; виконувати певні ролі як під час драматизації казок, так і в індивідуальних іграх із партнерами-іграшками; виявляти найпростіші образно-виражальні вміння; розігрувати окремі епізоди з казок, що ініційовані дорослими; брати участь у показах різних видів театру. В неї зростає інтерес до художніх творів. Вона вміє розрізнити поетичний і прозовий тексти. Проявляє яскраво виражені емоції щодо героїв художніх творів, хоча здебільшого не розуміє їхніх переживань та мотивів учинків.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Предметний світ

🏠 Житло

Рідна домівка. Формувати: уявлення про рідну домівку як житло (міський дім, квартира, сільська хата), де живуть дитина та її батьки, дбайливе ставлення до рідного дому та затишок, що створюється всіма членами родини; вміння розрізняти і називати вітальню, спальню, кухню, ванну, туалет. Виховувати любов до рідного дому та до своєї родини.

Предмети домашнього вжитку. Сформувати: уявлення про речі індивідуального вжитку; предмети найближчого оточення, з якими діти активно взаємодіють у повсякденному житті; призначення предметів домашнього вжитку (стіл, стілець, чашка тощо) та особливості їх будови; матеріали, які використовують у процесі виготовлення предметів (папір, дерево, скло, метал); умінь розпізнавати та групувати предмети домашнього вжитку, використовуючи узагальнювальні слова ("одяг", "взуття", "меблі", "посуд", "іграшки" тощо).

Вчити: встановлювати зв'язки між призначенням предмета, його будовою та матеріалом, з якого він зроблений; використовувати нескладні дії обстеження предметів; реалізувати правила користування та зберігання предметів побутового призначення.

Виховувати інтерес до предметного світу, бережливе ставлення до предметів та іграшок як до результатів праці дорослих.

🏠 **За межами житла**

Дошкільний навчальний заклад. Сформувати уявлення: про ДНЗ, його назву, призначення, людей, які в ньому працюють; предмети найближчого оточення в ДНЗ; приміщення своєї групи (групова кімната, спальня, їдальня, роздягальня, туалет); предмети, споруди, розташовані на ділянці ДНЗ (паркан, сходи, гірка, колода, стіл, лави, пісочний ящик); про те, що в ДНЗ усі речі спільні (меблі, іграшки, книжки, будівельний матеріал), усі діти можуть користуватися ними за умов обов'язкового дотримання правил зберігання речей. Виховувати любов до свого ДНЗ, повагу до його працівників.

Вулиця, місто (село). Ознайомити: з назвою міста (села), в якому живе дитина; назвою вулиці, на якій вона мешкає. Формувати: уявлення про призначення транспортних засобів, особливості праці водіїв різного виду транспорту, деякі форми зв'язку між людьми; вміння правильно називати різні види вантажного та пасажирського транспорту, що характерні для цієї місцевості; частини автомобіля; професію водія; розрізняти та групувати транспортні засоби за призначенням.

Виховувати любов до рідного міста (села).

🏠 **Предметно-практична діяльність**

Праця дорослих. Розвивати інтерес до праці дорослих. Формувати уявлення про: господарсько-побутову працю дорослих удома; працю дорослих у ДНЗ; колективний характер взаємин співробітників дошкільного навчального закладу. Вчити: визначати трудові дії дорослих та їх послідовність; помічати і називати ставлення дорослих до роботи; виокремлювати дві-три операції трудового процесу людей різних професій; називати професії дорослих (вихователь, помічник вихователя, кухар, дворник), їхні трудові дії.

Формувати перші уявлення про: працю дорослих як засіб створення предметів, необхідних для людей; про те, що все, чим користуються, створено працею людей, кожна людина своєю працею піклується про інших; необхідність цінувати будь-яку працю. Ознайомити із працею водія, продавця, будівельника, листоноші, лікаря. Виховувати повагу до людей праці.

Праця дітей. Виховувати: бажання брати участь у посильній роботі, дбайливо ставитися до речей, предметів у довір'ї, до рослин і тварин. Формувати елементарні трудові навички і вміння у самообслуговуванні, господарсько-побутовій праці, праці у природі.

Самообслуговування. Вчити найпростіших дій, з яких складається самообслуговування (одягання, роздягання тощо). Формувати вміння: одягатися, роздягатися; складати одяг та взуття у шафі; користуватися дзеркалом, помічати непорядок в одязі, усувати його.

Господарсько-побутова праця. Вчити: виконувати прості завдання з конкретним результатом; з другої половини року виконувати обов'язки чергових у їдальні; прибирати іграшки; прикрашати групову кімнату до свята; збирати листя, гілочки на дитячому майданчику; дотримувати порядку і чистоти у груповій кімнаті і на ділянці ДНЗ.

Праця в природі. Виховувати бажання: брати участь у нескладній праці в природі: протирати велике листя рослин; годувати рибок, птахів, тварин; висаджувати цибулю, овочі; висівати велике насіння гороху, квасолі, квітів; поливати рослини; проявляти самостійність; доводити справу до завершення.

Показники засвоєння змісту:

- виокремлює і називає речі індивідуального вжитку ("міло", "рушник", "гребінець", "подушка", "простирадло"); предмети найближчого оточення, з якими постійно взаємодіє у повсякденному житті: предмети одягу та взуття ("сукня", "брюки", "светр", "штани", "спідниця", "сорочка", "шапка", "черевики", "кросівки" тощо), меблі ("стіл", "стілець", "шафа", "ліжко" тощо), посуд ("чашка", "тарілка", "ложка", "виделка", "каструля"), "іграшки" ("м'яч", "машина", "лялька", "кубик" тощо); використовує узагальнювальні слова ("одяг", "взуття", "меблі", "посуд", "іграшки" тощо);
- знає призначення предметів домашнього вжитку та особливості їх будови (стілець має спинку, сидіння, ніжки; чашка має ручку, щоб було зручно тримати, коли п'ють воду);
- має уявлення про ДНЗ, його назву, призначення, людей, які в ньому працюють, піклуючись про дітей (вихователі, помічники вихователів, музичний керівник, кухар, двірник);
- знає: що транспортні засоби призначені для пересування людей та вантажів; що людину, яка водить машину, називають "шофер";
- уміє: розрізняти та називати різні види вантажного та пасажирського транспорту, що характерні для цієї місцевості (вантажівка, самоскид, автобус, легковий автомобіль, тролейбус, трамвай,

- човен, літак, потяг); виокремлювати частини автомобіля (кабіна, кузов, кермо, двигун); розрізняти та групувати транспортні засоби за призначенням;
- розуміє, що люди спілкуються між собою телефоном, за допомогою комп'ютера, листів, телеграм, посилок;
 - має елементарні уявлення: про господарсько-побутову працю дорослих удома (готують їжу, миють посуд, підлогу, прибирають помешкання тощо); працю дорослих (вихователя, помічника вихователя, кухаря, двірника) у ДНЗ; працю дорослих як засіб створення предметів, необхідних для людей (для дитячих ігор, задоволення потреби людини в охайності одягу, посуду, приміщення);
 - визначає трудові дії дорослих та їх послідовність; помічає і називає ставлення дорослих до роботи (робить усе старанно, дбайливо, гарно);
 - виокремлює дві-три операції трудового процесу людей різних професій; називає професії дорослих, які працюють у ДНЗ, та їхні трудові дії (вихователь грає з дітьми, навчає їх ліпити, малювати, читає їм; помічник вихователя годує дітей, прибирає; кухар варить, смажить, пече; двірник підмітає, поливає ділянку, розчищає доріжки від снігу);
 - уміє: у певній послідовності одягатися, роздягатися; раціонально розміщувати одяг та взуття у шафі; користуватися дзеркалом, помічати непорядок в одязі, усувати його самостійно або звертатися за допомогою до дорослих або дітей; виконувати прості завдання з конкретним результатом (розкладати серветки, ложки на столах, розставляти хлібниці; з другої половини року виконувати обов'язки чергових у їдальні; після ігор прибирати на місце іграшки тощо);
 - охоче бере участь в оздобленні групової кімнати до свята; збирає листя, гілочки на своєму майданчику;
 - проявляє бажання брати участь у нескладній праці в природі: протирає велике листя рослин; годує рибок, птахів, тварин; висіває велике насіння гороху, квасолі, квітів; висаджує цибулю, овочі; поливає рослини;
 - намагається проявляти самостійність та доводить розпочату справу до завершення.

🏠 Показники розвитку предметно-практичної компетенції

Обізнана з предметами домашнього вжитку, їх назвою, назвою міста (села), вулиці, де мешкає. У повсякденному житті використовує в пев-

ній послідовності навички роздягання та вдягання одягу. Користується іграшками та предметами відповідно до їх призначення. Виконує прості доручення з господарсько-побутової праці.

Світ мистецтва

🏠 Сприймання мистецтва та ціннісне ставлення до нього

Формувати уявлення про: образотворче мистецтво, його призначення, авторів, жанри (пейзаж, натюрморт); особливості національного декоративно-ужиткового мистецтва; про те, що картини пише художник; що споглядаючи красу природи, предметів, зображених на картинах, виникає відчуття насолоди; книжкову графіку; творчість відомих майстрів дитячої книги; скульптуру малих форм із зображенням тварин.

Вчити: бачити красу, створених художником ліній, фарб та розуміти їх мову.

🏠 Художньо-продуктивна та образотворча діяльність

Формувати інтерес до різних видів візуального мистецтва.

Вчити: виокремлювати зображувальні матеріали, розуміти їх можливості у процесі зображення (глина, гуаш, фломастер, будівельний матеріал); створювати зображення за допомогою пластичного способу в ліпленні, кольорові плями в малюванні, будувати архітектурні споруди з будівельного матеріалу; зафарбовувати готове зображення фломастером та пензлем.

Малювання. Предметне малювання. Вчити: малювати предмети, що складаються з різних геометричних форм; передавати будову предмета, співвідношення його частин; зафарбовувати зображення гушевіми фарбами та іншими матеріалами; помічати використані художником різні засоби зображення образу та відтворювати їх у своєму малюнку; орієнтуватися на площині аркушу.

Декоративне малювання. Формувати: уявлення про декоративні візерунки українського народного декоративно-ужиткового мистецтва; вміння ритмічно прикрашати площинні силуети з паперу, що імітують предмети побуту, іграшки.

Сюжетне малювання. Вчити зображувати явища довколишньої дійсності, прості епізоди з народних казок, свят.

Ліплення. Поглиблювати знання про властивості глини. Вчити: створювати образи об'єктів, передаючи їх характерні особливості різними способами і прийомами ліплення; застосовувати пластичні матеріали; ліпити нескладні предмети, із двох-трьох частин однакової або різної

форми. Формувати вміння зосереджувати увагу на конкретному образі, помічаючи його форму та величину. Виховувати інтерес до скульптурної пластики (ліплення); сенсорну культуру.

Аплікація. Вчити: викладати й наклеювати зображення предметів, розміщувати їх на аркуші паперу; складати візерунки, розташовуючи готові форми та рослинні елементи на папері різної геометричної форми, на опредмечених формах, чергуючи їх за кольором, формою, розміром; виконувати колективні композиції; дотримуватися під час роботи правил організації робочого місця, безпеки праці, особистої гігієни. Прищеплювати в процесі аплікації інтерес до створення образів предметів, декоративних композицій.

Показники засвоєння змісту з художньо-продуктивної та образотворчої діяльності:

- впізнає: знайомі ілюстрації дитячих художників, знайомі картини українських художників та художників інших країн;
- розрізняє жанри образотворчого мистецтва (скульптура, живопис та деякі його жанри (пейзаж);
- має елементарні уявлення про образотворче мистецтво: призначення його творів; особливості національного декоративно-ужиткового мистецтва: глиняні, дерев'яні іграшки (яворівська, опішнянська та ін.), розписний посуд, іграшки із соломи; декоративні візерунки українського народного декоративно-ужиткового мистецтва (рушники, скатертини, килимові вироби, керамічні та дерев'яні іграшки тощо);
- уміє: малювати предмети, що складаються з прямих, трикутних, округлих, овальних, прямокутних геометричних форм; передавати будову предмета, співвідношення його частин; помічати виразні засоби зображення образу, використані художником у картині, ілюстрації, скульптурі малих форм (українська народна керамічна і дерев'яна іграшка) і намагається відтворювати їх у своєму малюнку; орієнтується на площині аркуша, заповнюючи його кількома однаковими зображеннями, розташовуючи зображення посередині аркуша; ритмічно прикрашає мазками, лініями, крапками, кільцями, кругами площинні силуети з паперу, що імітують предмети побуту, іграшки; самостійно і у співавторстві з вихователем зображує явища довколишньої дійсності, прості епізоди з народних казок, свят; створює образи об'єктів, передаючи їхні характерні особливості різними способами і прийомами ліплення; охайно користується пластичними матеріалами; ліпить

нескладні предмети і з двох-трьох частин однакової або різної форми, з'єднуючи їх за допомогою прийомів прикладання, притискування, відтягування та відщипування глини від основного шматочка (дзьоб, хвіст пташки); розкачує шматочки глини між долонями круговими та скачувати поздовжніми рухами, згортає одержану форму в кільце; розплющувати кулясті та валикоподібні шматочки глини, захищує краї розплющеної форми пальцями, щільно притискуючи одну частину до другої; викладає і наклеює зображення предметів, що складаються із двох-трьох частин однакової та різної форми й величини, розміщуючи їх на аркуші паперу; складає візерунки, розташовуючи готові форми (круги, квадрати, трикутники) та рослинні елементи (листки, квітки, ягоди) на папері різної геометричної форми (смужка паперу, квадрат, круг), на опредмечених формах (фартушок, сукня), чергуючи їх за кольором, формою та розміром;

- уміє: виконувати колективні композиції у співавторстві з вихователем; акуратно поєднуючи цеглинки, вибудовує їх у лінію (доріжка до будиночка, трамвайна колія); розпізнавати деталі будівельного матеріалу, просторові ознаки (короткий – довгий, вузький – широкий, високий – низький), правильно позначати їх словами (“низький паркан”, “високі ворота” тощо); розміщувати цеглинки, пластини вертикально (по колу, по чотирикутнику, ставлячи деталі щільно один до одного – загородка, парканчик, і на певній відстані один від одного – ворота); змінювати споруди, замінюючи одні деталі іншими; надбудовуючи споруди у висоту, довжину (низька і висока башточка, короткий і довгий потяг); уміє обігрувати свої споруди (об'єднання будівель за сюжетом: будинки і доріжки – вулиця; стіл, стільці, диван – меблі для ляльок); комбінувати знайомі форми, розташовуючи їх залежно від стійкості деталей на площині; зводити різноманітні споруди для обслуговування та реалізації ігрових задумів; працювати з папером, пазлами, рухомим конструктором;
- дотримується під час художньо-продуктивної та образотворчої діяльності правил організації робочого місця, безпеки праці, особистої гігієни;
- виявляє інтерес до народних іграшок.

🏠 **Музична діяльність**

Слухання музики. Розвивати музичні здібності дітей. Вчити: уважно слухати музику й емоційно її сприймати; дослуховувати невеликі музич-

ні твори до кінця; запам'ятовувати окремі музичні твори та впізнавати їх під час повторного виконання.

Формувати: розуміння, що музика виражає різні настрої, почуття, зображує явища природи; уявлення про особливості музичного звука засобами гри з іграшками або музичними інструментами; вміння порівнювати різноманітність їх звучання та розпізнавати музику за її характером, темпом, динамікою.

Співи. Формувати потребу співати. Вчити: співати й підспівувати дорослому доступні пісні; співати коротенькі, нескладні за змістом і мелодією, пісні з музичним супроводом та без нього; співати протяжно, зладжено, без напруження, підлаштовуючи свій голос до заданого звука дорослого; використовувати правильну дикцію та чітку вимову слів; дотримуватися правильної дихання та положення корпусу під час співу; співати природним голосом, без напруги в діапазоні ре¹-ля¹, сі¹.

Музично-ритмічні рухи. Вчити: рухатися відповідно до характеру, динаміки і темпу музики, реагувати на двочастинну музику; починати і закінчувати рухи разом із музикою; виконувати рухи як з атрибутами, так і без них, як за текстом пісні, так і без нього (за показом дорослого); передавати рухами рівнозначний ритм музики.

Свята та розваги. Збагачувати уявлення новими яскравими враженнями, пов'язаними зі змістом знаменних подій. Спонукає: до активної участі в ранках, у різноманітних видах художньої діяльності (читати вірші, співати пісні, танцювати, водити хороводи, веселі ігри тощо), у музично-ігрових діях; до емоційного сприймання веселих сценоч настільного, лялькового, пальчикового, тіньового театрів, театру іграшок; до виконання простих образних рухів із промовлянням короткого тексту; використання навичок малювання фарбами для створення потішних персонажів в ігрових ситуаціях; відповідати на запитання ведучого, наслідувати звуки птахів, тварин.

Виховувати інтерес і любов до музики, пісні, танців, веселощів, потребу емоційної реакції на них.

Показники засвоєння змісту:

- проявляє інтерес до музики, співу, уважно слухає й емоційно реагує на неї; орієнтується в характері мелодії, настрої; дослуховує невеликі музичні твори до кінця; запам'ятовує окремі музичні твори та впізнає їх під час повторного виконання;
- має уявлення про особливості музичного звука (висота, тембр, динаміка, тривалість); уміє порівнювати різноманітність їх зву-

чання та розпізнавати музику за її характером (весела, сумна), темпом (швидка, повільна), динамікою (голосна, тиха);

- намагається: співати й підспівувати дорослому коротенькі, нескладні за змістом і мелодією, пісні, чітко промовляючи слова пісні, дотримуючись правил дихання та осанки; співати природним голосом, без напруження, злагоджено і протяжно, передаючи характер та настрій пісні; співати разом із дорослими та самостійно (під акомпанемент), а також у колективі;
- уміє: рухатися правильно, відображаючи ритм і темп музики; ритмічно ходити під музику, бігати не шаркаючи ногами, легко підстрибувати на двох ногах; ходити і бігати в одному напрямі, в різних напрямках (урозсип); ходити й бігати одне за одним та парами по колу; ставати самостійно в коло (в одне велике і в кілька малих), рухаючись у ньому в такт музики; виконувати прості танцювальні рухи з різноманітними атрибутами і без них, змінюючи один вид рухів на інший (поперемінно тупотить ногами, однією ногою; виставляє ноги почергово на каблук, носок – уперед, напівбік; плескає в долоні у такт музики; кружляє в парі, на носочках; виконує напівприсідання, повертаючи тулуб у бік; плавно піднімає руки догори й опускає їх; крутить кистями рук);
- проявляє фантазію під час виконання танцювальних рухів, охоче водить хороводи, бере участь у святах та розвагах.

🏠 **Театральна діяльність**

Вчити: виконувати ігрові дії, пов'язані з простим, близьким їхньому життєвому досвіду, сюжетом, а також знайомих казок у різних видах театрів (театр іграшок, картонажному, тіньовому, байовому, магнітному, театрі Петрушок); передавати прості образно-виразні дії того чи того персонажа, повторювати ці рухи з іграшками; використовувати прийоми водіння персонажів в настільному театрі, театрі м'якої іграшки та пальчиковому театрі; брати участь у діалозі; перевтілюватися в роль, передавати образ за допомогою засобів інтонаційної виразності; обирати яскраві костюми та атрибути; театралізувати окремі епізоди казок; створювати ігрові обставини; емоційно відгукуватися на сюжет вистави; висловлювати власні судження.

Показники засвоєння змісту:

- передає ігрові дії до віршів, пісень, фольклору;
- уміє зображувати характерні особливості поведінки персонажів;

- володіє прийомами водіння персонажів у настільному театрі, театрі м'якої іграшки та пальчиковому театрі;
- виконує ігрові дії, пов'язані з простим та близьким їхньому життєвому досвіду сюжетом.

🏠 Літературна діяльність

Усна народна творчість. Формувати уявлення: про малі поетичні фольклорні твори; українські народні казки про тварин; етично-моральні, естетичні оцінки та судження щодо поведінки героїв казки.

Вчити: уважно слухати, розуміти, запам'ятовувати зміст малих поетичних фольклорних творів та українських народних казок; розігрувати їх, відтворюючи текст, повтори, образні звернення, діалоги героїв напам'ять, з відповідною інтонацією, рухами, жестами, діями з іграшками та предметами; розуміти, помічати, відрізнити і запам'ятовувати зачин казки та її кінцівку, використовуючи їх у процесі розповідання казки; впізнавати її героїв на ілюстраціях та картинках; висловлювати своє ставлення до позитивних і негативних героїв казки.

Читання. Розвивати у дітей початковий інтерес до книги, до творів письменників-класиків української літератури, сучасних прозаїків і поетів. Вчити: емоційно сприймати зміст і елементи художньої форми; розрізняти прозову і віршовану мову; розуміти зміст творів, послідовність подій; співчувати героям; упізнавати героїв на ілюстраціях, описувати їхній зовнішній вигляд; відповідати на запитання за змістом твору, висловлювати своє ставлення до героїв оповідань, віршів; виокремлювати структурні елементи будови дитячої книги; дотримуватися правил користування книгою; самостійно розглядати ілюстрації, коментуючи їх зміст.

Виразне читання. Вчити: запам'ятовувати прізвище автора твору; виразно читати вірші напам'ять; використовувати засоби виразності; поєднувати інтонацію з жестами, рухами, мімікою героїв твору. Розвивати поетичний слух дітей. Виховувати інтерес до слухання поетичних творів, бажання їх запам'ятовувати.

Показники засвоєння змісту:

- має уявлення: про малі поетичні фольклорні твори, українські народні казки про тварин;
- здатна дати морально-етичну, естетичну оцінку щодо поведінки героїв казки;
- уміє слухати; розуміє, запам'ятовує зміст утішок, забавлянок, пісень, закличок, мирилок, голосилок, приказок, прислів'я, загадок

та українських народних казок; розігрує їх, відтворюючи текст, повтори (котиться-котиться, стукає-грюкає), образні звернення (вовчику-братику, лисичко-сестричко), діалоги героїв напам'ять, з відповідною інтонацією (радість, сум, здивування, запитання тощо), рухами, жестами, діями з іграшками та предметами; упізнає її героїв на ілюстраціях та картинках; висловлює своє ставлення до позитивних і негативних героїв казки;

- проявляє інтерес до книги, окремих творів класиків української літератури, сучасних прозаїків та поетів;
- емоційно сприймає зміст і елементи художньої форми (риму, ритмічність мови); розрізняє прозову й віршовану мову (оповідання, казка, вірш, пісня, забавлянка, прислів'я); розуміє зміст творів, послідовність подій, співчуває героям; відповідає на запитання за зміст-том творів, здатна висловити своє ставлення до подій, робити оцінні судження, моральні та естетичні щодо поведінки героїв творів; виокремлює обкладинку, ілюстрації, текст; дотримується правил користування книгою (не малює на сторінках, не рве її, бере чистими руками, перегортає сторінки); самостійно розглядає ілюстрації, коментує їх зміст;
- знає прізвища авторів деяких творів; виразно напам'ять читає вірші; використовує засоби виразності (інтонацію радості, подиву, суму, захоплення, запитання, звернення, оклику, наказ; силу голосу, його темп та ритм); поєднує інтонацію з жестами, рухами, мімікою героїв твору.

🏠 **Показники розвитку художньо-продуктивної компетенції**

У виявляє радість та захоплення від творів мистецтва. Проявляє перші естетичні уподобання та інтереси й охоче займається різними видами образотворчої діяльності. Позитивно ставиться до результатів власної діяльності.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ГРА ДИТИНИ”

🏠 **Вікові можливості дитини**

У дитини молодшого дошкільного віку завершується етап сюжетно-відображувальної гри й відбувається поступовий перехід до сюжетно-рольової гри. У цьому віці вона здатна: самостійно відтворювати епізоди навколишньої обстановки, життєвих ситуацій, що відбуваються навкруги

(побут сім'ї, ДНЗ, фрагменти художніх творів); брати на себе роль, словесно позначати її для партнера, у нескладних сюжетах наслідувати дії дорослих (мама, кухар, шофер, вихователь, лікар); урізноманітнювати ігрові сюжети; гратися з предметами у певній послідовності (нарізає хліб – годує ляльку); відтворювати дії з сюжетно-образними іграшками; узгоджувати свої дії із партнерами по грі; проявляти елементи взаємодопомоги. Провідним мотивом в іграх дітей четвертого року життя стає пізнавальна діяльність.

Водночас малюк у грі вступає у взаємодію з іншими дітьми, здебільшого з ініціативи дорослого – вихователя. Діти цього віку ще не мають достатнього соціального досвіду, в них ще не сформовані вміння домовлятися та розподіляти ролі.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гра як провідна діяльність

Вчити: грати поруч, підтримуючи короткотривалу ігрову взаємодію; гратися в маленьких групах (2-3 дітей); об'єднуватися на основі інтересу до іграшки, гри; використовувати іграшки і предмети за призначенням та відповідно до ігрового задуму.

Формувати: інтерес до гри, бажання брати участь у різних видах ігор (сюжетно-рольові, конструкторсько-будівельні, режисерські, дидактичні, рухливі, хороводні, театралізовані, українські народні), проявляти самостійність та позитивне ставлення до гравців.

🏠 Сюжетно-рольова гра

Розвивати: потребу дитини у грі, активізуючи її цікавість до ігрової дії і спілкування з однолітками (“Ідемо разом з дітками в автобусі...”); вміння здійснювати задум ігрової дії, спрямовуючи її на виконання певної ролі через предметні дії (“Бери кермо і керуй автобусом...”); рольову взаємодію з дітьми, обираючи конкретну роль і називаючи її (“Ти ведеш машину і везеш пасажирів як водій...”).

Вчити: реалізовувати у грі особисті інтереси, життєвий досвід, набутий під час ознайомлення з довкіллям, фрагменти з художніх творів; обирати та підтримувати у грі нескладні сюжети; виконувати кілька дій з одним предметом і переносити знайомі дії з одного об'єкта на інший.

Формувати вміння: прийняти та позначити свою ігрову роль з відображенням розгорнутих дій; наслідувати дії дорослого із предметами; нетривало взаємодіяти з однолітками у грі; взаємодіяти в ігрових сюже-

тах із 2-3 дійовими особами, відображати дійсність; самостійно обирати іграшки, рольові атрибути, використовувати предмети-замісники, будівельний та природний матеріал; узгоджувати свої дії з діями інших дітей; керуватися у грі порадами дорослого; розбирати створену конструкцію; скласти будівельний матеріал та іграшки на місце; підпорядковувати свою поведінку морально-етичним нормам.

🏠 **Конструкторсько-будівельні ігри**

Вчити: розглядати предмети і споруди; добирати і використовувати в іграх будівельний матеріал, прості конструктори, природний матеріал і діяти з ними; розрізняти та правильно використовувати в грі основні деталі будівельного матеріалу; використовувати та виокремлювати просторові характеристики будівлі відносно ігрового задуму; розрізняти та застосовувати природні властивості води, піску, снігу, каменю, ґрунту; діяти узгоджено з іншими гравцями.

🏠 **Театралізована гра**

Вчити: імітувати характерні дії персонажів, говорити від їхнього імені та передавати їхній емоційний стан; прийомів водіння настільних ляльок; супроводжувати рухи героїв простою пісенькою, віршем; за допомогою різних видів театру розігрувати невеличкі уривки знайомих казок та пісень; на прохання дорослого створювати для гри елементи предметно-просторового середовища.

Виховувати: інтерес до дій з певними елементами костюмів та атрибутів; бажання виступати перед ляльками й однолітками.

🏠 **Ігри з правилами**

Вчити: включатися в різні види ігор з правилами (рухливі, настільні та ігри з простими результативними предметними діями); самостійно гратися за простими правилами, які є загальними для всіх гравців; виконувати правила черговості або одночасної дії з іншими гравцями; гратися з партнерами дружно; приєднуватися до гри з дорослим.

🏠 **Іграшка**

Вчити вибирати іграшки, які допоможуть реалізувати ігровий задум; виконувати дії з різними видами іграшок (сюжетно-образними, сенсорно-дидактичними, конструкторсько-будівельними, спортивними, технічними, театральними, українськими народними, настільно-дидактичними та іграшками-саморобками).

Формування особистості в грі

Формувати позитивні взаємини між гравцями та інтерес до спілкування. Вчити: визначатися із сюжетом гри, змістом ігрових дій, вибором іграшок; враховувати інтереси партнерів по грі, допомагати їм у реалізації задуму; дотримувати певних обов'язків під час гри. Виховувати: відповідальне ставлення до виконання своєї ролі, іграшок; бажання дбайливо їх зберігати.

🏠 Показники розвиненості ігрової діяльності:

- уміє реалізовувати у грі життєві враження, набуті у процесі безпосередньої взаємодії з оточенням (побут сім'ї, ДНЗ, поїздок), фрагменти з художніх творів;
- самостійно обирає нескладні сюжети;
- грає наодинці, поруч із дітьми, входить в ігрове спілкування з однолітками (у парі і в малій групі), спілкується і взаємодіє з ними з приводу іграшок;
- уміє змінювати рольову поведінку залежно від різних ролей партнерів;
- називає себе в ігровій ролі ("Я – лікар", "Я – мама"), свої ігрові дії ("Я варю кашу, буду годувати донечку");
- уміє обирати та використовувати іграшки і предмети за призначенням відповідно до ігрового задуму (предмети-замісники, будівельний та природний матеріал);
- знає різні види іграшок (образні, сенсорно-дидактичні, конструкторсько-будівельні, спортивні, технічні, театральні, українські народні іграшки; іграшки-саморобки, настільно-дидактичні), із задоволенням грається ними;
- охоче включається в різні види ігор із правилами (рухливі, настільні, ігри з простими результативними предметними діями, де дорослий – обов'язковий учасник); приєднується до гри з дорослим; виконує прості правила, які є загальними для всіх гравців, проявляє до партнерів по грі дружелюбність; дотримує певних обов'язків під час гри (діє згідно з правилами, справедливо розподіляє ролі та іграшки, узгоджує свої бажання з бажаннями інших дітей).

🏠 Показники розвитку ігрової компетенції

Обізнана із призначенням різних видів іграшок, знає дії з ними. Бере участь у різних видах ігор (сюжетно-рольових, іграх із правилами тощо) відповідно до їх структури та особливостей (сюжет, ігрові дії, ігрова роль,

ігрові правила). Вміє грати поруч відповідно до ігрової ролі, нетривало взаємодіяти з партнером. Здатна самостійно добирати іграшки, рольові атрибути, використовувати предмети-замісники, будівельний і природний матеріал.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ **“ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ** **ПРОСТОРІ”**

🏠 Вікові можливості дитини

У дитини молодшого дошкільного віку пізнавальні психічні процеси (відчуття, сприймання) розвиваються під час предметної діяльності. Завдяки безпосередньому оперуванню ними вона сприймає колір, форму, величину та інші якості предметів. Поступово у малюка: вдосконалюються мислення, пам'ять, сприймання; накопичуються знання про сенсорні еталони предметів та явищ довкілля; більшість дітей молодшого дошкільного віку розрізняє поняття: “високий”, “низький”, “широкий”, “вузький”. Водночас ці слова-поняття у словнику дитини відсутні.

Вікові можливості щодо сенсорно-пізнавального розвитку дитини у цей період мають деякі обмеження: з одного боку, вони здатні розпізнавати геометричні фігури, показати, що сонечко, бублик, кермо, колесо – круглі, а стіл – квадратний, зрозуміти поняття “вгору”, “вниз”, “попереду”, “позаду”, розрізнявати періоди доби (“день” і “ніч”; уночі темно і всі сплять, а вдень можна гратися, гуляти, їсти, навчатися тощо), а з другого боку, їм ще важко назвати геометричні фігури математичними поняттями (“круг”, “квадрат”, “куля”, “куб”), орієнтуватися у просторі (ліва рука, права рука), зрозуміти періоди доби (ранок і вечір), часові поняття (“завтра”, “вчора”, “сьогодні”, “тепер”, “потім”, “зараз”).

Оволодіння числом стає показником уже певною мірою абстрактного мислення, яке розвивається у малюка не відразу, а в процесі багатьох дій із множинами під час проведення спеціальних занять. Треба зазначити, що нецілеспрямоване навчання в цьому віці не досягає успіху, бо діти знаходяться в умовах складного комплексного подразника: у грі, в буденному житті дитини кількісний бік, рахунок є лише одним дуже слабким компонентом. Тому потрібні спеціальні заняття, де множина і її чисельність були б найсильнішими подразниками, а всі інші компоненти були б більш слабшими, підпорядкованими їм.

У цьому віці дитина виявляє стійкий інтерес до конструкторсько-будівельної діяльності. Малюк уміє створювати елементарні будови із 3–5 елементів будівельного матеріалу. Конструкторська діяльність лише починає формуватися у віці 4–5 років. Її метою стає створення конструкцій, які зображують різноманітні предмети та ситуації.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сенсорні еталони

Формувати: уявлення про сенсорні еталони (колір, форма, величина); вміння порівнювати предмети за ними, розрізнити і називати властивості та якості предметів.

Уявлення про величину. Формувати уявлення про величину предметів. Вчити: визначати абсолютну та відносну величину предметів; порівнювати предмети один з одним, використовувати поняття величини. Розвивати зорове зіставлення.

Уявлення про геометричні фігури. Вчити: розрізнити і називати геометричні фігури (круг, квадрат, трикутник, лінія, куля, куб), їх структурні елементи (сторона, кут, вершина та їх кількість); розпізнавати форми предметів довкілля середовища (куля – м'яч, трикутник – хустина, квадрат – дошка).

Орієнтування у просторі. Формувати уявлення про просторові відношення (із-за, з-під, перед, між, через, певний проміжок, посеред) та просторові напрямки від себе (вперед – попереду, назад – позаду, праворуч – ліворуч, угорі – згори, вниз – знизу). Вчити: розрізнити ліву і праву руку, лівий та правий бік тіла; визначати предмет за порядком розташування за допомогою порядкових числівників (“перший”, “другий”, “третій”, “останній”).

Орієнтування у часі. Вчити відрізнити частини доби (ранок – вечір, день – ніч), а також суміжні (ранок – день, вечір – ніч).

Пізнавальна активність

Розвивати вміння: виявляти й абстрагувати в об'єктах 1–2 ознаки (колір і форму, форму і розмір, розмір і колір); встановлювати відсутність в об'єктах певних якостей (круглий, не жовтий тощо). Вчити: порівнювати предмети з 1–2 якостями (чим схожі, чим різняться); узагальнювати та об'єднувати у групу предмети за 1–2 ознаками; розуміти слово “всі”; кла-

сифікувати предмети за однією з ознак (кольором, формою, величиною); називати загальну ознаку кожного утворюваного класу (“всі круглі”, “всі прямокутні”); знаходити нове у знайомому та знайоме в новому.

Показники засвоєння змісту:

- має певні уявлення про сенсорні еталони (колір, форма, величина), порівнює предмети за ними, розрізняє і називає властивості та якості предметів (гладкий, шорсткий, м’який тощо);
- сприймає величину предметів; уміє їх порівнювати способом прикладання, накладання, зорового зіставлення; визначає абсолютну (довгий – короткий) та відносну (довше ніж, коротше ніж) величину предметів; порівнює предмети за довжиною, шириною, висотою, товщиною;
- уживає поняття величини: “довше”, “коротше”, “однакові”, “ширше”, “вужче”, “вище”, “товще”, “тонше”.
- знає і називає геометричні фігури;
- рухається у заданому напрямі (від себе);
- будує серіаційні ряди за різними ознаками (за довжиною, шириною, висотою, товщиною);
- виявляє й абстрагує в об’єктах одночасно 1-2 якості (колір і форму, форму і розмір).

☞ Показники розвитку сенсорно-пізнавальної компетенції

Виявляє зацікавленість та спостережливість у довкіллі; вирізняється позитивною пізнавальною діяльністю (запитує, маніпулює з об’єктами: розглядає, розбирає, збирає); орієнтується у сенсорних еталонах (колір, форма, величина), вирізняє 1-2 якості; оволодіває прийомами аналізу (виокремлює характерні особливості об’єкта: колір, розмір, форму).

Елементарні математичні уявлення

Кількісні уявлення. Вчити: користуватися найпростішими способами порівняння двох множин (накладання та прикладання); порівнювати та визначати кількість у множині (багато, мало, стільки, один, ні одного), кількість у межах 5 одиниць; утворювати множини різної чисельності (у межах 5), порівнюючи їх.

Формувати навички в лічильній діяльності (кількість і лічба). Вчити: перелічувати елементи множини; рахувати кількості та називати результат лічби числівником; використовувати кількісні та порядкові числівники; відтворювати за допомогою звуків та рухів кількість у межах 5 на основі співвіднесеного рахунку.

Показники засвоєння змісту:

- визначає рівність і нерівність сукупностей предметів: користується способами накладання та прикладання, вербалізує дії з порівняння відповідним словом;
- називає числівники, що означають кількість (до 5);
- уміє лічити у межах 10, розрізняє процес і підсумок (“усього 4 кружечки”);
- розрізняє та називає геометричні форми: круг, квадрат, трикутник, куля, куб;
- визначає положення предметів у просторі відносно себе та в ланцюзі предметів, позначаючи відповідним словом;
- має елементарне уявлення про час (день – ніч, ранок – вечір).
- розуміє відношення “більше – менше” в сполученнях у кількості “1” і “3”, “2” і “4”, “5” і “2”, “3” і “5”;
- знає послідовність чисел на обмеженому відрізьку натурального ряду (1, 2, 3, 4, 5); позначає послідовність предметів відповідним порядковим числівником (у межах трьох одиниць);
- розуміє, що форма, величина є ознаками різних предметів;
- класифікує предмети за однією з ознак (кольором, формою, величиною);
- встановлює відсутність у предмета певної якості (жовтий, не квадратний);
- розуміє значення слова “всі”, діє за інструкцією (“взьми всі квадрати червоного кольору”);
- визначає кількість предметів у множині (5), перелічуючи кожен елемент сукупності; позначає кількість відповідною цифрою (до 5);
- розрізняє кількісну та порядкову лічбу, відповідає на питання: “Скільки всього?”, “Котрий?”, “Котрий за рахунком?”;
- порівнює два предмети (сукупності) за допомогою третього (умовної міри);
- рухається у заданому напрямі: ліворуч, праворуч, уперед, назад, униз, угору;
- знає і називає геометричні фігури, виокремлює та називає їхні складники; дає довільний словесний опис геометричної фігури;
- будує серіаційні ряди за різними ознаками (за довжиною, шириною, висотою, товщиною) із п’яти елементів;
- виявляє й абстрагує в об’єктах одночасно 1-2 якості (колір і форму, форму і розмір);

- встановлює відсутність певної якості чи властивості; розуміє значення слів з часткою “не” (“не червоний”), висловів “деякі”, “кілька”;
- для характеристики елементів множини використовує узагальнювальні слова: “всі”, “разом”;
- застосовує елементарний план аналізу розташування предметів в обмеженому просторі за орієнтиром “від себе”;
- уявляє предмет за схематичним зображенням;
- аналізує предмет (його будову), виокремлює прості частини, їх співвідношення.

🏠 **Показники розвитку математичної компетенції**

Виявляє інтерес до математичних понять, запам'ятовує їх; розуміє відношення між числами і цифрами, склад числа з одиниць (у межах 5); лічить однорідні та різнорідні множини у межах 5 одиниць; порівнює множини за однією з ознак.

Конструювання

Вчити: розрізняти і правильно називати основні будівельні деталі (цеглинка, кубик, пластина, призма); розміщувати деталі (горизонтально і вертикально, щільно одна до одної, на певній відстані одна від одної); розуміти в конструкції елемент стійкості деталі; споруджувати нескладні будівлі за зразком вихователя (вежа, парканчик); акуратно з'єднувати цеглинки, шикувати їх у лінію (стежка до будиночка, трамвайна лінія тощо); розміщувати цеглинки, пластини (вертикально, по колу, по прямокутнику, приставляючи деталі щільно одна до одної у спорудах: загородження, парканчик, вежа; на певній відстані одна від одної – “ворота”, “парканчик”); змінювати будівлі двома способами (замінюванням одних деталей іншими; добудовуванням у висоту, довжину: низька і висока вежа, короткий і довгий потяг).

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє і правильно називає основні будівельні деталі (цеглинка, кубик, пластина, призма), їх сенсорні ознаки (колір, розмір);
- споруджує нескладні будівлі за зразком вихователя із 5–8 елементів будівельного матеріалу і використовує їх у процесі гри (паркан, стежка, доріжка, дім, стіл, стілець, лавка, піраміда, ліжко, диван).

🏠 **Показники розвитку конструкторсько-будівельної компетенції**

Обстежує конструкцію під керівництвом дорослого. Розрізняє просторові ознаки будівельного матеріалу (короткий – довгий, вузький – широкий, високий – низький) і правильно позначає їх словами; викорис-

товує свої будівлі під час ігор (об'єднує будівлі за сюжетом: будиночки і доріжки – вулиця; стіл, стільці, диван – меблі для ляльки тощо).

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”

🏠 Вікові можливості дитини

Молодший дошкільний вік найбільш чутливий щодо мовленнєвого розвитку. В дітей надзвичайно розвинене мовне чуття, вони доволі рано помічають і виправляють мовленнєві огріхи і покручі в мовленні інших. До трьох років дитина оволодіває правильною звуковимовою більшості звуків, проте діти відчувають труднощі у вимові шиплячих і свистячих звуків та звука [р]. Для багатьох дітей молодшої групи характерна загальна пом'якшеність мовлення, пропуски, спотворення і перестановка звуків, складів, їх заміна, порушення звукової структури слова, уподібнення звуків. Діти добре диференціюють звуки, в них розвинений фонематичний слух. У словнику дітей зустрічаються всі частини мови, хоча переважають іменники (до 50 %) і дієслова (28–30 %), багато ще полегшених слів, слів-універсалізмів. Пасивний словник переважає над активним.

Провідною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. У першій половині означеного віку ще переважає ситуативне мовлення. Зі зміною провідного типу діяльності (предметно-маніпулятивної на сюжетно-рольову гру) з'являються нові форми мовленнєвих дій – висловлювання у структурі мовленнєвої діяльності такого типу:

- а) висловлювання, що коментують власні ігрові дії дитини;
- б) висловлювання, що коректують дії партнера;
- в) висловлювання, що планують дії і розподіл ролей.

На кінець четвертого року життя ситуативне мовлення поступово замінюється контекстним (поза наочною ситуацією); хоча ситуативне залишається, але дитина використовує його відповідно до наочної ситуації.

На четвертому році життя в мовленні дитини з'являються складно-сурядні і складнопідрядні речення, а також питальні речення, які досягають вершини свого функціонування.

У молодшому дошкільному віці спостерігаються значні індивідуальні відмінності дітей у розвитку всіх сторін мовлення. Про це варто пам'ятати вихователеві і планувати індивідуальні заняття з дітьми, які мають затримки мовленнєвого розвитку, та з тими, хто явно випереджає своїх однолітків щодо нормативів вікового розвитку мовлення.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звукова культура мовлення

Формувати уявлення про будову мовленнєвого апарату (губи, зуби, язик, піднебіння) та розвивати його м'язи. Вчити: правильної артикуляції та вимови всіх голосних звуків і звукосполучень ([айа], [йе], [йу], [йі]); роздільної вимови звукосполучень із йотованими; чіткої вимови звуків [а, о, у, і]; твердої вимови шиплячих звуків, проривного звука [г] та звука [ц'].

Розвивати фонематичний слух, мовленнєве дихання (довжина видиху дорівнює фразі у 2-3 слова). Вчити: розрізняти на слух близькі за звучанням слова; інтонаційної виразності мовлення (темп, сила голосу, наголошування, інтонаційне забарвлення мовлення).

Формувати уявлення про поняття "слово" і "звук". Учити знаходити знайомий звук у слові та інтонаційно його виокремлювати.

Показники засвоєння змісту:

- правильно (твердо) вимовляє голосні, тверді, проривні звуки [г], звук [ц'], шиплячі звуки;
- розрізняє слова за звуковим складом, виокремлює перший звук у слові;
- розрізняє на слух близькі за звучанням слова.

♣ Показники розвитку фонетичної компетенції

Вимовляє всі звуки рідної мови, крім звука [р]; розрізняє на слух близькі за звучанням слова; знаходить знайомий звук у слові та інтонаційно його виокремлює.

Словникова робота

Збагачувати словник: новими словами, що характеризують найближче оточення, ігрову діяльність, предметне середовище, тощо; іменниками, які позначають близьке оточення дитини, віддалене (дикі тварини), далеке (гори, море, ліс, озеро, місто (село), метро тощо); словами, що позначають абстрактні поняття; словами, що характеризують поведінку дитини (вереда, пустун, боягуз, забіяка, недбайло); присвійними прикметниками, які означають фізичні якості людини та інших істот, психічні властивості, особливості характеру, відносними та відносно-якісними прикметниками; прикметниками вищого ступеня порівняння, найвищого ступеня із префіксом "най-"; дієсловами; дієприкметниками; дієприслівниками; прислівниками; образними поетично-художніми виразами,

порівняннями, фразеологізмами, приказками, прислів'ями, звуконаслідувальними словами, вигуками.

Вводити в активний словник: узагальнювальні поняття (птахи, рослини, їжа, овочі, фрукти, транспорт, свята, сім'я, меблі); слова, що позначають частини тіла людей і тварин (руки, ноги – лапи, обличчя – морда, волосся – шерсть, нігті – кігті, шкіра – шкура); синоніми, антоніми.

Учити: розрізняти значення дієслів із префіксами “за-”, “при-”; правильно вживати дієслова у словосполученнях; формах звертання (називати дитину на ім'я, розмовляти спокійно, лагідним і привітним тоном, не втручатися в розмову інших дітей, розрізняти “ти” і “Ви”).

Показники засвоєння змісту:

- вживає у мовленні різні частини мови (іменники, дієслова, прикметники, займенники) та узагальнювальні поняття;
- володіє формами звертання “ти” (до дітей), “Ви” (до дорослих);
- вживає форми ввічливості при нагадуванні дорослого.

☞ Показники розвитку лексичної компетенції

Вживає у мовленні різні частини мови та узагальнювальні слова. В активному словнику 2000 слів.

Граматична правильність мовлення

Продовжувати формувати вміння: вживати закінчення непрямих відмінків; узгоджувати слова у реченні в роді, числі та відмінку; використовувати кличний відмінок іменників.

Формувати уявлення: про відмінкові закінчення слів та невідмінювані іменники;

Учити: використовувати дієслова доконаного і недоконаного виду, форми дієслів, що зазнають морфологічних змін у корені; утворювати нові дієслівні форми за допомогою префіксів “на-”, “за-”, “з-”, “(о)”; вживати складну форму майбутнього часу дієслів; утворювати ступені порівняння прикметників, присвійні прикметники від іменників, займенникові форми; правильно вживати в реченні прийменники “за”, “від”, “до”; узгоджувати з іменниками слово “один” та іменники зі словами “багато”, “мало”; вживати в мовленні заперечні займенники “ніхто”, “нікого”, “ніким”, “ні до кого”, “ні з ким”, “ні на кому”, “ніякого”, “ні з якого”;

Учити будувати речення різних типів: а) прості поширені з однорідними членами речення із заперечною часткою “ні”, сполучником “і”; б) з прямим мовленням; в) складносурядні зі сполучниками “а”, “і”, “але”, “та”; г) складнопідрядні зі сполучниками “як”, “ніби”, “після того як”, “для того щоб”.

Формувати навички самокорекції, елементи само- та взаємоконтролю мовлення; розвивати чуття мови, чуття граматичних помилок.

Показники засвоєння змісту:

- правильно вживає в реченні прийменники “за”, “від”, “до”;
- будує речення різних типів: а) прості поширені з однорідними членами речення із заперечною часткою “ні”, сполучником “і”; б) з прямим мовленням; в) складносурядні зі сполучниками “а”, “і”, “але”, “та”; г) складнопідрядні зі сполучниками “як”, “ніби”, “після того як”, “для того щоб”;
- узгоджує слова у реченні в роді, числі та відмінку;
- утворює ступені порівняння прикметників, присвійні прикметники від іменників;
- утворює займенникові форми.

🏠 **Показники розвитку граматичної компетенції**

Будує речення різних типів (прості, складносурядні, складнопідрядні) зі сполучниками і без них; узгоджує слова у реченні в роді, числі та відмінку.

Зв'язне мовлення

Діалогічне та розмовне мовлення. Продовжувати розвивати діалогічне та розмовне мовлення.

Учити: вступати в невимушену розмову з дорослими на запропоновані теми; добирати першу репліку (фразу) діалогу (вітання, подяка, вибачення, запитання, прохання, наказ, повідомлення) та своєчасно відповідати; вставляти потрібну репліку, підтримувати запропоновану розмову, діалог; відповідати на запитання дорослого та звертатися до нього із запитаннями; спілкуватися одне з одним (звертатися до партнера, вислуховувати співрозмовника, відповідати на запитання); вести невимушену розмову в колі двох-трьох дітей; ввічливо ставитися до партнерів по спілкуванню (дивитися в очі, стояти чи сидіти, спокійно розмовляти з усмішкою на обличчі, не відволікатися, уникати сторонніх жестів руками, ногами, головою, дотримувати відповідного тону, інтонації).

Показники засвоєння змісту:

- відповідає на запитання дорослого та звертається до нього із запитаннями;
- веде невимушену розмову в колі двох-трьох дітей та з дорослими, дотримує відповідного тону та інтонації.

☞ Показники розвитку діалогічної компетенції

Вступає у невимушену розмову з дорослими та невеличкою групою дітей, підтримує запропоновану розмову, діалог. Дотримується елементарних правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету.

Монологічне мовлення

Формувати інтерес до різних типів монологічного мовлення (опис, повідомлення, розповідь). Вчити: самостійно відповідати на запитання двома-трьома реченнями за змістом сюжетних картин, текстами знайомих оповідань, казок, у процесі розглядання предметів та іграшок.

Вчити: складати коротенькі описові та сюжетні розповіді про іграшки, картини, власний досвід (за домовлянням, повторенням і самостійно); переказувати зміст добре знайомих літературних творів (за допомогою навідних запитань, підказування фраз); давати коротенькі пояснення (про виконання дії, будову іграшки, майбутні ігри).

Показники засвоєння змісту:

- складає самостійні зв'язні відповіді-розповіді з трьох-чотирьох речень, відображаючи в них головний зміст явища чи об'єкта;
- переказує зміст добре знайомих літературних творів за допомогою навідних запитань та підказування фраз.

☞ Показники розвитку монологічної компетенції

Складає спільно з вихователем зв'язні короткі відповіді-розповіді, описові та сюжетні розповіді, що відображають головний зміст явища чи об'єкта.

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Формувати уявлення: про твори українського фольклору (казки, забавлянки, хороводні ігри, пісні); українських письменників, композиторів.

Вчити: у мовних та ігрових ситуаціях спілкуватися українською мовою; повторювати за вихователем окремі слова, рядки тексту ігор, підспівувати пісні українською мовою.

Збагачувати словник словами української мови, що характеризують найближче оточення, ігрову діяльність, предметне середовище.

Показники засвоєння змісту:

- розуміє звернення українською мовою, тексти забавлянок, пісеньок, віршів, казок;

- знає забавлянки, вірші (1-2);
- бере участь в іграх, повторюючи за вихователем окремі слова, рядки тексту ігор.

🏠 **Показники розвитку україномовної компетенції**

Розуміє розмовну українську мову, тексти забавлянок, пісеньок, повторює окремі слова; бере участь в іграх та ігрових діях.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Морфологічна зрілість. Середній дошкільний вік є періодом інтенсивного росту та розвитку організму дитини.

Упродовж року: зріст збільшується на 5–7 см і сягає 110 см, а маса – на 1,5-2 кг, що дорівнює 19 кг; удосконалюється розвиток хребта; швидко розвивається мускулатура ніг, кистів рук та передпліччя; окостеніння кінцівок здійснюється уповільнено; відбувається інтенсивний розвиток головного мозку, вдосконалюються функції кори його великих півкуль; продовжується розвиток системи дихання, яке стає грудним, об'єм легень у межах від 900 до 1060 см³ (у хлопчиків більший, ніж у дівчаток); помітними стають якісні зміни, що відбуваються в розвитку основних рухів дитини, зростає природність та легкість їх виконання.

Водночас у фізичному розвитку дітей п'ятого року життя спостерігається нерівномірність і вразливість: носові і легеневі ходи все ще залишаються вузькими, що обмежує доступ повітря і може спричинити кисневу недостатність; нестійкою є серцево-судинна система, наслідком чого може бути порушення ритму серцевих скорочень, втома серцевого м'яза під час фізичних навантажень (ознаки: почервоніння чи блідість обличчя, часте дихання, некоординовані рухи); підвищену вразливість також мають органи слуху і зору дитини.

Зазначене вимагає: впровадження охоронного режиму; постійного контролю за поставою, регулярної зміни пози в різних видах діяльності дітей; забезпечення різноманітної рухової активності (санчата, ковзани, м'ячі, скакалки тощо), чергування рухливих ігор; заборону силових вправ.

Адаптивна поведінка. Продовжується розвиток соціального спілкування з дорослими і дітьми: дитина за власною ініціативою вітається, прощається, дякує дорослим та одноліткам, виявляє симпатію та доброзичливість. У дошкільному навчальному закладі завдяки взаємодії з однолітками й дорослими дитина опановує подальші правила поведінки

в групі: до шести-восьми сформульованих дорослим “можна” та до чотирьох заборон “не можна”; проявляє ініціативу щодо участі у різних видах предметно-ігрової, продуктивної та комунікативної діяльності. Настає другий період віку – “чомустики”.

Соціальна ситуація розвитку полягає у прагненні дитини до наслідування дорослого у його суспільних функціях (лікар, учитель тощо) та взаєминах (мама, тато тощо) і переноситься з конкретних способів дій на всю поведінку дорослого (як мама, як вихователь тощо).

Образ-Я дитини на п'ятому році життя включає досить складну систему властивостей (зовнішніх, особистісних, статевих з відображенням їх часової динаміки). Вона знає про свої вміння, має деяке уявлення про пізнавальні можливості, особистісні риси, адекватно реагує на успіх і невдачу (радіє, переживає, плаче тощо).

Специфічно-дитячі види діяльності. Провідною діяльністю в цьому віці продовжує залишатися гра, особливо сюжетно-рольова. В ній дитина відтворює дії дорослих, що відображають у певній послідовності відтинки їхнього життя. Мотиви гри криються у її змісті – дитину цікавить процес гри, а не її результат. Іграшка перестає бути центром гри, з'являються предмети-замісники.

Побутова діяльність. На п'ятому році життя зростає внутрішній складник у мотивації побутової діяльності, в дитини зростає потреба дотримувати культурно-гігієнічних норм, що стає підґрунтям для виникнення звичок. Навички самообслуговування набувають ознак трудових дій, коли дитина використовує їх на допомогу доволішнім. Відбувається усвідомлення зв'язку між налагодженням нормальних взаємин із доволішніми та дотриманням правил поведінки в побутовій діяльності.

Особливості трудової діяльності. У середньому дошкільному віці виникає й удосконалюється вміння планувати свої дії, створювати й реалізувати певну задумку, яка, на відміну від простого наміру, містить у собі не тільки мету дії, а й засоби її досягнення. Певне місце в житті дитини займати трудова діяльність, що поступово ускладнюється й урізноманітнюється. Дитина вже відрізняє працю як серйозну справу від гри. Інтерес до праці поєднується з інтересом до її результату (продукту). Створення задуми дій передує їх здійсненню, триває збагачення трудових навичок. У своїх трудових діях дитина виявляє більше самостійності, менше залежить від допомоги дорослих.

Продуктивні види діяльності. Особливості образотворчої діяльності. Технічні навички зображувальної діяльності продовжують удосконалюватися. Зміст малюнків дошкільника в цьому віці зумовлюється до-

свідом ознайомлення з довкіллям, розвитком його розумової діяльності та образотворчих умінь, індивідуально-статевими особливостями (ставленням до предмета, інтересами). Малювання тісно переплітається з грою та мовленням. *Особливості конструктивної діяльності.* Конструювання дошкільника в цьому віці спирається на його розумову діяльність і водночас слугує способом її розвитку. Зростає самостійність та творчість у конструюванні, особливо під час використання та поєднання різних матеріалів для створення продукту. Дитяча споруда часто використовується для гри. Вона забезпечує виконання певних функцій справжньої, але зовні нагадує її тільки загальною формою.

Пізнавальна сфера. Поступово зменшується мимовільність психічних пізнавальних процесів дитини. Вони стають свідомішими.

Увага. Зароджується і розвивається довільна увага, що пов'язано з умінням дитини свідомо ставити перед собою мету діяльності та проявляти вольове зусилля щодо її досягнення. Водночас цей процес перебуває у прямій залежності від особливостей розвитку нервової системи дитини й нерідко залежить від складності і тривалості предметної, ігрової та пізнавальної діяльності, до якої включена дитина.

Пам'ять. Провідною в цьому віці залишається мимовільна пам'ять. Щодо довільної пам'яті як процесу запам'ятовування і відтворення матеріалу, що передбачає свідому постановку мети та вимагає вольових зусиль, то вона лише починає формуватися. Оволодіння довільними формами пам'яті відбувається під час запам'ятовування умов сюжетно-рольових та правил рухливих ігор, без чого неможливе успішне виконання взятої на себе ролі та правил.

Мислення. У цьому віці переважає наочно-образна форма мислення. Поряд з ним розвивається новий вид – наочно-схематичне мислення, яке забезпечує відображення предметів об'єктивної дійсності незалежно від дій, бажань і намірів дитини. Діти впізнають і розуміють схематичне зображення предметів, просторові схеми-моделі тощо. Зазначене стає передумовою появи у подальшому словесно-логічного мислення.

Мовленнєвий розвиток. Контекстне (зв'язне) мовлення, зміст якого зрозумілий співрозмовникові і не вимагає знання конкретної ситуації, поступово витісняє ситуативне мовлення, характерне для трирічних дітей. Формуються основи пояснювального мовлення, яке вимагає певної послідовності викладу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків у ситуації, яку має зрозуміти співрозмовник. Це зумовлено потребою дошкільника пояснити одноліткові зміст майбутньої гри, будову іграшки тощо.

Уява. У середньому дошкільному віці посилюється стійкість уяви. Вона стає довільною і свідчить про появу цілеспрямованого, усвідомленого відтворення й перетворення отриманих раніше вражень. Спочатку образи довільної уяви виникають під впливом словесних дій дорослого в сюжетно-рольовій грі. Пізніше вона виявляється в різних видах діяльності, що потребують попереднього планування (малювання, конструювання, праця, ліплення тощо).

Емоційно-вольова сфера. Почуття дитини п'ятого року життя набувають більшої глибини і стійкості. У цьому віці зароджуються вищі почуття (моральні, інтелектуальні, практичні й естетичні) як емоційні процеси, що виражають цілісне ставлення до світу, дорослих та однолітків.

Головним джерелом емоцій дитини продовжують виступати сюжетно-рольова гра та спілкування з дорослими й однолітками.

Завдяки опосередкованості, цілеспрямованості та розумінню складнішою стає довільна поведінка дитини, що організується за власними правилами і зразками, узгодженими з нормами, прийнятими в суспільстві. Водночас для регуляції своєї поведінки дошкільник ще потребує зовнішньої опори: ігрова роль, підтримка та інструкція дорослого, предмети й іграшки, наочний зразок тощо.

Досягнення середнього дошкільного віку. Пізнавальні процеси продовжують залишатися переважно мимовільними; поступово розвиваються якості довільності у різних видах діяльності; спілкування набуває позаситуативно-особистісної форми. Провідним мотивом спілкування є особистісний: потреба у доброзичливій увазі, співпраці, повазі, у співпереживанні й підтримці дорослого. Дитина навчається правильній вимови шиплячих і звука [р]; оволодіває зв'язним монологічним мовленням; усвідомлює звуки і склад мовлення.

Самооцінка здебільшого завищена, але відбувається поступове становлення її адекватності.

Провідна діяльність реалізується в сюжетно-рольовій грі.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У зв'язку з нерівномірністю фізичного розвитку в середньому дошкільному віці протипоказані силові вправи, необхідно здійснювати постійний контроль за поставою, регулярною зміною пози в різних видах дитячої діяльності. Особливо важливо забезпечити різноманітну рухову активність (ігри з предметами, рухливі ігри, біг, стрибання).

Потребують охоронного режиму і голосові зв'язки дітей: співи, читання віршів мають тривати не більше 5 хв.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”

ЗДОРОВ'Я ТА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

☞ Вікові можливості дитини

У дитини п'ятого року життя темп фізичного розвитку залишається сталим. Відбувається зміцнення хребта, інтенсивно розвивається мускулатура кисті та передпліччя. Зріст збільшується на 5–8 см, маса тіла – 1-2 кг. У чотирирічній дитини відбуваються вагомі зміни в роботі окремих систем організму. Середній річний показник зростання становить 8 см, причому довжина тіла і поперекові розміри збільшуються приблизно однаково; збільшення маси тіла у хлопчиків і дівчаток становить 1,94 і 2,12 відповідно; середній річний показник окружності грудної клітки становить 1,53-1,54 см. Маса тіла досягає 19 кг, а зріст – 110 см.

Рухи дитини урізноманітнюються, оскільки розширилися можливості опорно-рухового апарату. Кістяк стає міцнішим через активний процес окостеніння: починається зрощення кісток тазу, вигини хребта шийного і грудного відділів цілком виразні. Тому дитина стає набагато стійкішою у статичних позах і в динаміці. Помітне збільшення маси й сили м'язів дозволяє збільшувати фізичне навантаження. Певна стійкість уваги, розвиток рухової пам'яті, мислення, уяви дає змогу поступово перейти до нових форм навчання. Дитина здатна спочатку подивитися, як вправу демонструє вихователь, спокійно вислухати пояснення, а потім уже виконує завдання. Вона добре запам'ятовує прості рухи, може відтворити їх не тільки за зразком, а й за вказівкою дорослого, орієнтується у просторі й узгоджує свої рухи з рухами товаришів.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати та поглиблювати знання про: людину як живу істоту, яка живе серед живої та неживої природи; з органами її тіла, їх функціями; необхідність збереження зору, слуху, зубів; дихання людини; користь загартовувальних та культурно-гігієнічних процедур, їх зв'язок із розвитком функцій шкіри та всього організму.

Вчити виконувати: вправи для збереження зору, дихальні вправи; вправи для тренування слуху.

🏠 **Безпека життєдіяльності**

Продовжувати формувати знання: про небезпеку поводження з гострими і різальними предметами, ліками; пожежну безпеку.

Вчити та закріплювати правила: поводження з незнайомими людьми; безпечної поведінки в довкіллі; у приміщенні; дорожнього руху як основи безпеки на вулиці; поведінки на вулиці в різні пори року; з чужими людьми; користування ліками.

Формувати вміння розрізняти: дорожні знаки, які вказують на пішохідний та підземний переходи; стиглі і нестиглі плоди, ягоди за їх зовнішнім виглядом та запахом.

Формувати та поглиблювати уявлення: про професію пожежників; небезпечність дій із вогнем, водою, гарячими предметами, металевими предметами, на морозі; поведінку у найближчому предметному оточенні; про те, що все в природі взаємопов'язане і впливає на здоров'я людини.

🏠 **Здоров'я та хвороба**

Формувати усвідомлення людини як частки природи і суспільства, як живої істоти, яка живе серед людей, серед живої та неживої природи.

Вчити розуміти: що людина часто хворіє тоді, коли не береже свого здоров'я; їй лікують різними процедурами, ліками, цілющими травами; допомагають їйвилікуватися медичні працівники, батьки, родичі та друзі; існують оздоровчі аспекти українського побуту.

Формувати елементарні навички першої долікарської допомоги хворому.

🏠 **Гігієна життєдіяльності**

Продовжувати виховувати в дітей культурно-гігієнічні навички як важливий засіб зміцнення фізичного здоров'я.

Вчити і закріплювати: знання щодо цілющих властивостей води для здоров'я та необхідності користування індивідуальними предметами; правила поводження за столом під час вживання їжі; вміння самостійно виконувати основні гігієнічні процедури та усувати неохайності і забрудненості у зовнішньому вигляді.

🏠 **Рухова активність та саморегуляція**

Продовжувати: розвивати і вдосконалювати координацію рухів, рівновагу, правильну поставу, фізичні якості; швидкість, силу, витривалість, спритність, гнучкість.

Формувати, закріплювати та вдосконалювати вміння: легко виконувати основні рухи (ходити, бігати, стрибати, кидати, ловити, метати,

повзати та лазити); загальнорозвивальні вправи (для рук, плечового пояса, ніг, тулуба); танцювальні вправи, вправи на шиккування та перешиковування; спортивного характеру (катання на санчатах, велосипеді, плавання), ігрові вправи та рухливі ігри. Виховувати бажання бути організованим, дружелюбним у взаєминах з однолітками, ініціативним у підготовці та прибиранні місця занять.

Показники засвоєння змісту:

- знає: що людина – жива істота, яка живе серед живої та неживої природи; що органи її тіла виконують певні функції; що необхідно зберегти свій зір, слух, зуби, бо за допомогою них можна пізнати довкілля; загартувальні та культурно-гігієнічні процедури допомагають людині бути здоровою;
- уміє: виконувати вправи для збереження зору, слуху, дихальні вправи;
- знає: про небезпеку, що загрожує від неправильного поводження з вогнем, водою, сірниками, запальничками, газом, гострими, різальними предметами та ліками;
- знає і вміє застосовувати правила: поводження у приміщенні (не відкривати газ, не вмикати електричні прилади, не користуватися розетками без нагляду дорослого, обирати для ігор місця, визначені дорослими; правильно, помірковано поводитися у приміщенні); дорожнього руху, безпеки на вулиці, поведінки пішоходів (ходити спокійним кроком, дотримувати правобічного руху, переходити дорогу тільки на переході й на зелене світло світлофора або через підземний перехід; переходити вулицю лише в супроводі дорослих); правила поведінки на вулиці в різні пори року (взимку: не ходити під дахами, балконами, з яких звисають бурюльки, катання на санчатах і ковзанах; улітку – на велосипедах); з чужими людьми (обачно і стримано, не погоджуватися з незнайомцями йти або їхати, не сідати в ліфт, не брати в них ласощі, іграшки, нічого не розповідати про себе, свою сім'ю, не відчиняти двері незнайомим і не відповідати їм по телефону, коли дорослих нема вдома); безпеки у докільлі (біля водойм, у парку тощо); користування ліками;
- уміє розрізняти: дорожні знаки, що вказують на пішохідний і підземний переходи; стиглі і нестигли плоди, ягоди за їх зовнішнім виглядом та запахом;
- має уявлення: про професію пожежників (під час пожежі вони гасять вогонь, рятують людей, їхнє майно); про небезпечність дій

з вогнем, водою, гарячими предметами, металевими предметами на морозі; про поведінку в найближчому предметному оточенні (не вмикати і не вимикати без нагляду електроприлади; не пере-хилятися через перила, не вилазити у відчинене вікно, фрамугу); про те, що все в природі взаємопов'язане і впливає на здоров'я людини (сонце, повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини тощо);

- усвідомлює себе як частку природи і суспільства;
- розуміє: що людина часто хворіє тоді, коли не береже свого здоров'я; її лікують різними процедурами, ліками, цілющими травами; допомагають вилікуватися медичні працівники, батьки, родичі та друзі; в українському побуті існують оздоровчі аспекти (одяг, посуд, їжа та ігри-забави); вода має цілющі властивості; необхідно користуватись індивідуальними предметами (рушником, гребінцем, зубною щіткою);
- уміє: надати першу допомогу хворому (подати води, ліки, термометр тощо);
- знає і вміє керуватися: правилами поведіння за столом під час вживання їжі (дотримується правильної постави, користується столовими приладами: ложкою, виделкою; страву бере маленькими порціями, їсть безшумно, у разі потреби користується серветкою, після приймання їжі полоще рота);
- самостійно виконує основні гігієнічні процедури (вмиває обличчя, руки, ноги, шию, вуха, органи виділення, чистить зуби; під час кашлю відвертається, прикриває рота, користується індивідуальним гребінцем, рушником) та усуває неохайності й забрудненості у власному зовнішньому вигляді;
- уміє виконувати загальнорозвивальні вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи), а також із різними предметами (прапорці, гімнастичні палиці, обручі, м'ячі, торбинки тощо);
- уміє ходити різними способами: на носках, п'ятах, на зовнішньому і внутрішньому боці стопи, у напівприсіді, з предметом у руках, приставним кроком; у колоні по одному та парами зі зміною темпу;
- уміє бігати різними способами: на носках, високо піднімаючи коліна, короткими та широкими кроками, з подоланням перешкод, у колоні по одному й парами, "змією", пересічною місцевістю;
- уміє стрибати різними способами: стоячи на місті, з ноги на ногу на місці, просуваючись уперед, перестрибувати на обох ногах через предмет, заплигувати на предмет, підстрибувати до предмета, стрибати в довжину з місця, у висоту, з розбігу в довжину;

- уміє кидати, ловити та метати: кидати м'яч угору, об землю і ловити його обома руками, відбивати м'яч об землю, стоячи на місці та просуваючись уперед кроком, перекидати м'яч одне одному обома руками від грудей, ловити його з різних вихідних положень, кидати м'ячі, торбинки правою та лівою рукою у горизонтальну й вертикальну ціль, на дальність;
- уміє повзати та лазити різними способами: на передпліччях і колінах, по лаві, колоді, похилій дошці, в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук; сидячи, пересуватись уперед за допомогою рук і ніг; повзати на грудях та животі, рухаючи попеременно кінцівками; підлізати під дугу грудьми вперед, правим та лівим боком;
- уміє виконувати вправи для рук і плечового пояса: піднімає руки вперед, у боки, вгору й опускає вниз одночасно та по чергово; піднімає одночасно та попеременно руки вперед – угору, опускає вниз, відводить назад (ривком); у положеннях рук у боки, вперед стискає і розслабляє пальці, обертає кисті, зводить і розводить пальці, витягує їх; ставить руки перед грудьми, за голову і розводить лікті в боки; виконує колові рухи зігнутими у ліктях і прямими руками; піднімає руки через боки вгору з одночасним відставленням ноги на носок у бік, назад; виконує ті самі рухи з предметами – в упорі на руках, на лавці, лежачи на підлозі;
- уміє виконувати вправи для ніг: піднімається на носочки і стоїть; виставляє по чергово ноги вперед на носочок, п'яту, притупує; виконує 4–6 напівприсідань поспіль; присідає, тримаючи руки на поясі та розводячи їх у боки; згинає ногу в коліні, випрямляє вперед, знову згинає і розгинає; відтягує носочки, згинає ступню; переступає приставним кроком убік по канату, мотузці, гімнастичній палиці;
- уміє виконувати вправи для тулуба: повертається в різні боки, тримаючи руки на поясі, розводить їх у боки (плавно і ривком); виконує стійку ніг разом (нарізно), нахили вперед, дістає пальцями носки ніг, кладе і піднімає з підлоги предмети; нахилиє тулуб вправо і вліво, тримаючи руки на поясі (за головою, спиною); прокочує навколо себе м'яч, сидячи на підлозі й стоячи на колінах; піднімає по чергово ноги, перекладає під ноги предмет з однієї руки в другу; піднімає обидві ноги над підлогою в упорі сидячи; згинає, випрямляє й опускає їх на підлогу; сідає і встає в положення ноги “калачиком”; в упорі стоячи на колінах прогинає та

- вигинає спину, по чергово піднімає руки; лежачи на спині, виконує різноманітні рухи руками; по чергово піднімає і опускає прямі ноги; одночасно згинає і розгинає їх; перевертається зі спини на живіт, тримаючи в піднятих угору руках предмет; піднімає витягнуті вперед руки, плечі й голову, лежачи на животі; лежачи на грудях, спираючись на передпліччя, прогинається у грудному відділі;
- уміє виконувати танцювальні вправи: рухається під ритм музики, виконує крок галопу, парами по колу в танцях; чітко зупиняється та рухається за музичним сигналом; виконує рухи відповідно до характеру мелодії й змісту пісні; імітує під музику образи різних персонажів (героїв, птахів, тварин) із дитячих мультфільмів, казок;
 - виконує вправи на шиккування та перешиковування: самостійно шикуються у колону, невеликими групами і всією групою у коло, пари, шеренгу; перешиковується з колон у ланки; повертається праворуч, ліворуч, кругом; рівняється за орієнтиром.
 - охоче бере участь у рухливих іграх: іграх з ходьбою, бігом, рівновагою, іграх з повзанням і лазінням, іграх з киданням та ловінням предметів, іграх зі стрибками, іграх на орієнтування у просторі, іграх-естафетах, грі “доріжка перешкод”; спортивних іграх: катається на санчатах, спускається на санчатах з невисокої гірки (по одному), гальмує п'ятами під час спуску; катає на рівному місці вдвох одну дитину; катається на триколісному і двоколісному велосипедах по прямій; робить повороти праворуч, ліворуч; під час їзди сидить рівно і дивиться вперед; плаває із занурюванням у воду, розплющує очі під водою, орієнтується під водою; сидячи на мілководді, виконує рухи ногами вгору-вниз; ходить по дну на руках уперед і назад (ноги випрямлені); глибоко й інтенсивно вдихає й видихає повітря; ковзає з предметом у руках; узгоджує рухи рук і ніг; поступово присідаючи, занурюється у воду з головою; плаває зручним для неї способом.

👉 **Показники розвитку здоров'язбережувальної компетенції**

Обізнана і використовує під час спілкування назву основних частин тіла людини, знає функції деяких органів; розуміє значення руху, загартувальних процедур для здоров'я людини; виконує гігієнічні процедури; дотримується правил культурної поведінки за столом. Має уявлення про зміни одягу відповідно до сезону, погоди. На елементарному рівні вміє поводитися під час хвороби, виконувати настанови лікаря.

САМОСВІДОМІСТЬ ТА САМОСТАВЛЕННЯ

🏠 Вікові можливості дитини

У дитини п'ятого року життя з'являються свідомі дії, що допомагають їй контролювати власну поведінку; відбувається усвідомлення морального змісту правил поведінки; виникає бажання бути корисним дорослому; пізнавальні процеси набувають довільного характеру; виникає чутливість до пояснювального мовлення; ускладнюються оцінно-контрольні дії. У самостійній діяльності малюк проявляє здатність: до загальної позитивної самооцінки та віри у власні сили; адекватної самооцінки своїх висловлювань і вчинків, що визначають міжособистісне спілкування; оцінювання власних можливостей. Поведінка дитини набуває рис відповідно до статі дитини.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

🏠 Самосвідомість

Забезпечувати можливості для усвідомлення сенсу різних видів діяльності, вміння обговорювати результати своїх дій; усвідомлювати задум, складати план дії. Виховувати здатність долати труднощі на шляху до мети, зіставляти кінцевий результат з метою, аналізувати отриманий результат. Навчати за пропозицією дорослого або за власним бажанням вносити в кінцевий результат корективи, виправляти помилки, у разі потреби переробляти для його вдосконалення.

🏠 Самоставлення

Формувати в дітей адекватну оцінку власних висловлювань, учинків, а також можливостей і досягнень у різних видах діяльності. Наводити дітям приклади регульованих висловлювань у спілкуванні (схваленень, оцінок, зауважень) для подальшого їх використання у взаємодії з партнерами у різних видах діяльності. Навчати орієнтуватись у статево-рольовій поведінці, пов'язаній із фізичними можливостями дівчинки – хлопчика, жінки – чоловіка. Вчити визначати та наслідувати в іграх майбутні соціальні ролі відповідно до своєї статі.

Показники засвоєння змісту:

- з'являється у малюка здатність до оцінювання власних вчинків щодо їх наслідків для фізичного та емоційного стану іншої людини і самого себе;
- має високу загальну самооцінку ("Я – хороший"), об'єктивніше оцінює інших, ніж самого себе.

- знає про свої вміння, має деяке уявлення про пізнавальні можливості, особистісні риси, адекватно реагує на успіх і невдачу;
- наслідує зразки чоловічої (жіночої) поведінки під час взаємодії з однолітками в різних видах діяльності.

🏠 **Показники розвитку особистісно-оцінної компетенції**

Налагоджує та розширює коло дружніх стосунків з однолітками, молодшими та старшими за себе; в діяльності орієнтується на основні вимоги до раціональної праці, докладає зусиль для самостійного долавання труднощів на шляху до нескладної мети, може виправити помилки; орієнтується в ознаках статевої належності, узгоджує свої дії у спільній діяльності відповідно до потреб протилежної статі: виявляє елементарні чоловічі (жіночі) моральні якості.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СОЦІУМІ”

🏠 **Вікові можливості дитини**

Постійно накопичує позитивний досвід добрих вчинків, почуттів та взаємин. Створює та обігрує ситуації, у яких набуває досвід дружнього спілкування, уваги до однолітків, дорослих, рідних, турботи про інших. Розглядає з яскраво вираженою мімікою різні картинки, іграшки тощо. Активно включається в різні ігри-імітації, театралізовані дії, в яких за допомогою рухів, міміки, мовлення, співу передає характер і настрої різних ігрових образів.

Радіє своєму імені, знає свої ласкаві прізвиська, на відміну від інших, розуміє їх емоційно-забарвлене значення, прагне позитивного ставлення до себе рідних і близьких, дорослих та однолітків.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сім'я

Створювати почуття належності до своєї сім'ї, любові та поваги до батьків, розуміння того, що батьки є найвірнішими захисниками інтересів і прав дитини. Виховувати прагнення уникати конфліктів із батьками, братами та сестрами, бажання наслідувати їхні позитивні вчинки, опікуватися молодшими, захищати їх.

Родина

Закріплювати уявлення про свій рід, найближчих родичів, виховувати почуття поваги до представників старшого покоління, бажання виконувати свої обов'язки щодо молодших; з душевним теплом ставитися до рідних. Розвивати вміння поступитися заради рідних своїми бажаннями та інтересами, прислухатися до їхніх порад та звернень. Навчати вшановувати пам'ять померлих родичів, проявляти інтерес до життя рідних, спільних родинних свят, радіти успіхам родичів, співчувати їм у горі.

Показники засвоєння змісту:

- має чітке уявлення про себе (ім'я, прізвище, домашня адреса, статевна належність, статус у родині);
- може назвати своїх найближчих родичів, визначити тип родинних стосунків з ними;
- прагне дізнатися від дорослих про свій організм, свою родину.

☞ Показники розвитку родинно-побутової компетенції

Підтримує щирі взаємини з членами своєї родини; проявляє інтерес до спільної з ними діяльності; цінує захист і підтримку батьків; намагається радувати їх і не засмучувати своєю поведінкою.

Люди

☞ Дорослі

Закріплювати вміння ввічливо звертатися до вихователя на ім'я та по батькові, на "Ви". Навчати стримано, обачно поводитися з чужими, не звертатися до них без дозволу близьких дорослих. Формувати уявлення про основні особливості чоловіків і жінок, спільне та відмінне. Розвивати вміння: орієнтуватися у статево-рольових стандартах, адекватно поводитися з людьми різної статевої належності, соціальних ролей; у разі небезпеки звертатися за допомогою до людей за місцем їхньої роботи; віддавати перевагу незнайомим з дітьми та тим, хто знаходиться в гурті з іншими.

☞ Діти

Вчити формулювати свій задум зрозуміло для однолітків (у грі, спільній діяльності), ставити запитання, якщо виникає непорозуміння. Розвивати відчуття межі припустимої поведінки з молодшими, однолітками, старшими дітьми, дорослими та людьми похилого віку. Виховувати вміння бути привітною і приємною у спілкуванні з однолітками різної національності, кольору шкіри, уподобань, вірувань.

🏠 Група

Розвивати вміння використовувати знайомі способи доброзичливого спілкування, прийняті у суспільстві (ввічливо вітатися і прощатися, доброзичливо висловлювати свої пропозиції та прохання, дякувати за допомогу, виражати незгоду у припустимій формі, не ображаючи іншого).

Показники засвоєння змісту:

- зберігає життєрадісний, дружлюбний стан, охоче спілкується, уважна до висловлювань дорослих, виявляє прагнення до позитивної поведінки;
- орієнтується в людських взаєминах, відчуває й усвідомлює доброзичливе та неприязне ставлення до себе довколишніх, помічає зміни настрою, емоційного стану близьких дорослих, однолітків, проявляє увагу, співчуття;
- не ініціює спілкування з незнайомими людьми, звертається до них тільки у разі потреби; знає, у кого її можна просити;
- може висловитися про стан власних почуттів у цей момент; використовує у спілкуванні та спільній з дітьми діяльності вербальні й невербальні засоби емоційної експресії для виявлення радощів, захоплення та інших станів;
- активно виявляє самостійність, оцінює вчинки однолітків щодо встановлених правил, за допомогою дорослих може адекватно оцінювати власні вчинки, намагається не повторювати вчинки, які оцінені дорослими негативно;
- може ідентифікувати свої дії щодо дій однолітків.

🏠 **Показники розвитку соціально-комунікативної та родинної компетенції**

Обізнана з різними соціальними ролями людей (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, молоді, літні тощо); зосереджується на слуханні іншої людини; намагається регулювати власну поведінку; ставить співрозмовникові заохочувальні запитання; робить спроби виявити гнучкість у ситуаціях конфлікту, прагне вийти з них гідно; відчуває радість від спілкування з приємними і ніяковість та незручність від спілкування з байдужими та неприємними їй людьми тощо.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ

“ДИТИНА У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”

🏠 Вікові можливості

Дитина п'ятого року життя виявляє жвавий інтерес до живої і неживої природи: до тварин і рослин, до сезонних і добових змін; усвідомлює, що живе у світі, населеному різними живими істотами, проте навіть за умови зовнішньої відмінності вони схожі один на одного, усвідомлює, що люди, тварини, комахи і рослини дихають, живляться, дають потомство.

Помітно змінюється мовлення дитини: її активний словник збагачується словами, що позначають якості, властивості об'єктів живої та неживої природи; вона добирає слова із протилежним значенням, порівнює предмети і явища природи, вживає узагальнювальні слова.

Дитина цього віку може: цілеспрямовано спостерігати, розглядати і шукати цікаві для неї об'єкти в довколишній природі; під час їх обстеження здатна дотримувати певної послідовності (виокремлювати основні частини, визначати їх колір, форму і величину, а потім – додаткові частини); її сприймання поступово стає осмисленим і цілеспрямованим; активно прагне до інтелектуального спілкування з дорослими, що виявляється у численних запитаннях (чому? навіщо? для чого?); намагається отримати нову інформацію пізнавального характеру про об'єкти живої та неживої природи.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Природа планети Земля

Формувати елементарні уявлення про Землю як планету, яка має форму кулі, ознайомити із глобусом, мапою Землі, показати частини землі (материка, острови, океани, моря, річки, озера).

🏠 Явища природи

Формувати та закріплювати уявлення: про повітря, його властивості, Сонце, що його прогріває залежно від пір року; роль повітря у житті людини, тварини; вітер; ґрунт (пісок, глина, земля, каміння), його значення для рослин, тварин, людей; землю, її стани (м'яка, тверда залежно від вологості), температуру (тепла – влітку на сонці, холодна – восени, взимку, навесні; в теплій землі ростуть рослини) та руйнування внаслідок витоптування; воду, відчуття на дотик, на смак (без смаку), за кольором, за станом (на-

гривається, охолоджується, перетворюється в лід), тече, збирається у водоймища (річки, озера, моря тощо), відмінність за ступенем чистоти, підлягає фільтрації, правила зберігання та користування нею; лід, відчуття на дотик (холодний, твердий, гладенький, слизький), його властивості (прозорий, крихкий, тане), його застосування (можна ходити, кататися, перетворювати на воду); сніг, відчуття на дотик (холодний, крихкий, тане), залишає сліди, його застосування (можна ходити, кататися, перетворювати на воду); типові для певної місцевості явища природи (дощ, туман тощо).

Вчити: розрізняти стани повітря (холодне, тепле, гаряче), помічати його рух; спостерігати за вітром у різні пори року (восени багато вітряних днів, особливо в середині та наприкінці осені; вітри холодні, неприйнятні, пронизливі; взимку вітри завжди холодні, бувають сильні, піднімають сніг із землі і переносять його в інші місця; навесні вітер прийнятний, лагідний, теплий, різної сили – слабкий, помірний, сильний); визначати силу вітру; дотримуватися правил поведінки у вітряну погоду; розуміти та використовувати поняття “ водоймища”, “ фільтрація”, “ кип’яток”, “ окріп”, “ ожеледиця” тощо.

Різновид живої природи та особливості життя її представників упродовж року

Розширити знання про різноманітність представників рослинного та тваринного світу, зміною умов їхнього життя впродовж різних пір року, виховувати бережне ставлення до рослин, тварин, бажання доглядати за ними та милуватися ними.

Збагачувати уявлення про різноманітність рослинного і тваринного світу в різні пори року.

🏡 Рослини. Гриби. Тварини

Восени. Вчити: розрізняти овочі (квасоля, огірки, помідори, редис), фрукти (вишня, груша, яблуко, слива тощо); кімнатні рослини (традесканція, алое, клівія); квіти квітника (айстри-морозці); визначати ступінь стиглості овочів та фруктів за зовнішніми ознаками; спостерігати за тривалістю цвітіння осінніх квітів, утворенням насіння. Закріпити та поглибити знання: про хвойні і листяні дерева (дуб, клен, береза, тополя, липа, сосна, ялина, горобина, акація тощо), кущі (бузок, жасмин, таволга тощо), ягоди в ягіднику, в лісі (полуниця, малина, смородина, ожина, суниця); гриби (їстівні і неїстівні/отруйні).

Формувати та розширювати уявлення: про представників тваринного світу (білка, заєць, їжак, ведмідь, лисиця, вовк; метелики, жуки, комарі,

мухи, жаби, ящірки; ластівки, шпаки); звички диких тварин; жуків та їхні відмінності (одні лише повзають, а інші – і повзають, і літають). Вчити: встановлювати залежність зовнішнього вигляду тварини від умов її життя; помічати зміни в поведінці тварин залежно від змін, що відбуваються у неживій природі (заховались і позасинали комахи, птахи збираються у вирій, не чути їхніх голосів); упізнавати та називати різних птахів (горобців, ворон, сорок, синиць, голубів, ластівок, шпаків) за їхнім зовнішнім виглядом, звичками, виокремлювати частини тіла, особливості шкірного покриву; розрізняти метеликів і жуків; спостерігати за жабою, виокремлювати її характерні звички; спостерігати за птахами, які залишилися зимувати, та слухати їхні голоси.

Узимку. Уточнити та поглибити знання: про хвойні та листяні дерева (сосна, ялина, тополя, каштан); насіння вівса, гороху; цибулю. Формувати: уявлення про умови вирощування рослин із насіння; вміння розрізняти дерева за стовбуром.

Уточнювати та поглиблювати знання: про представників тваринного світу (кішка, собака, корова, коза, свиня, кінь, вівця; мешканців акваріуму; осілих птахів: синиці, ворони). Формувати уявлення: про особливості зовнішнього вигляду тварин (тіло одних вкрите шерстю, а інших – пір'ям); поведінку свійських тварин та користь, яку вони приносять людям; турботу людини про тварин. Вчити: розрізняти птахів та впізнавати осілих птахів (горобці, ворони, синиці, снігурі); помічати зміни в поведінці птахів узимку (де живуть, чим живляться, де ховаються від холоду); доглядати за мешканцями акваріуму (риб годують сухою і живою їжею, вилловлюють сачком, доливають чисту воду, витирають стінки акваріуму).

Навесні. Формувати й закріплювати знання: про рослини найближчого оточення (пролісок, мати-й-мачуха, горобина, бузок); будову трав'янистих рослин та значення коріння для життя. Вчити: спостерігати за впливом сонячного тепла і світла на зміни в рослинах (на деревах, кущах утворюються бруньки, з них розпускаються листя, перед цвітінням утворюються пуп'янки); розрізняти запахи квітух рослин; відзначати зміни в розвитку городини та квітів; висівати насіння середнього розміру на городі та у квітнику. Виховувати бажання помічати, милуватися першими весняними квітами, деревами, що розквітають, та берегти їх.

Уточнювати та поглиблювати знання: про представників тваринного світу теплих країн та рідної місцевості (тигр, мавпа, лисиця, вовк, їжак); життя диких тварин у природних умовах, у весняно-літній період (чим живляться, як влаштовують собі помешкання, пристосовуються до навколишнього середовища, дбають про своїх дитинчат), чим відрізня-

ються дитинчата від дорослих тварин (зовнішній вигляд, поведінка); працю людей по догляду за тваринами. Вчити спостерігати за комахами: мурашкою, метеликом, жуком, сонечком, клопом-солдатиком, за ящіркою, черепахою, за прильотом птахів.

Улітку. Формувати уявлення: про лісові квіти (дзвіночок, гвоздика, деревій), лугові квіти (жовтець, конюшина); їстівні гриби (сироїжки) та отруйні (мухомор); про літні квіти (ірис, ротики, лілія); про насіння і плоди (стручок, горіх, ягоди, зернятка), що утворюються з різних рослин. Уточнювати та закріплювати знання: про рослини луків і лісів; про трав'янисті рослини та їх будову (стебло, листя, квітки, коріння); про коріння, яким рослина утримується в землі, вбирає вологу й поживні речовини. Вчити: розрізняти плоди і ягоди за їх зовнішнім виглядом та запахом, літні квіти за зовнішнім виглядом і за описом; поливати рослини, збирати достиглу городину, складати із квітів букети і прикрашати ними приміщення.

Вчити: розрізняти птахів (горобців, голубів, шпаків тощо) за їхніми характерними ознаками, дізнаватися, чим вони живляться; бачити відмінності між дорослими птахами (горобці, шпаки) та пташенятами у їх зовнішніх ознаках (колір, розмір, форма, частини тіла, поведінка), спостерігати за ними; розпізнавати метеликів голубінок, павине око, бронзівку; впізнавати коника, розглядати його; розрізняти звуки, характерні для комах.

Життєдіяльність людини у природному довкіллі

Вчити спостерігати за зміною природного довкілля найближчого оточення внаслідок людської діяльності: висаджування дерев, кущів у сквері, парку.

Продовжити формувати елементарні уявлення: про життєдіяльність людини у природному довкіллі найближчого оточення (дорослі беруть участь в облаштуванні території навколо будинку; обробляють землю на полях, у садибах, висаджують городину, дерева, кущі); діяльність людей щодо збереження рослин і тварин, які зникають (показати Червону книгу України, запам'ятати один-два види представників рослинного і тваринного світу; розповісти про заповідники як територію, де люди підтримують розведення та збільшення видів рослин і тварин, які зникають).

На майданчику. Вчити з допомогою дорослих: пересаджувати рослини, доглядати їх, збирати врожай овочів і фруктів, насіння квітів для подальшого посіву, підгодовувати птахів на ділянці.

У куточку природи. Формувати уявлення: про характерні ознаки кімнатних рослин; придатні умови для їх зростання (наявність ґрунту,

належної кількості води); прийоми догляду за тваринами у куточку природи. Вчити: розрізняти кімнатні рослини (бегонія, амазонська лілія, клівія, алое, традесканція) за їх квітами, листям (формою, величиною, кольором), стеблом; правильно називати їх, частини та рослинну групу (“кущ”, “герань”, “бальзамін”); знаходити подібні та відмінні ознаки; доглядати за кімнатними рослинами (поливати, протирати листя); спостерігати за змінами в розвитку кімнатних рослин; наглядати за мешканцями куточка природи (годувати пташок, рибок, тварин), розподіляти працю між собою, помічати особливості їхньої поведінки у ставленні до людей. Формувати бажання доглядати за кімнатними рослинами.

Всесвіт

Розширювати та поглиблювати уявлення: про небо, його вплив на життя людей; Сонячну систему як сонячну сім’ю планет, до якої належить наша Земля; життя у глибинах Всесвіту, де, крім нашої планети, є безліч інших домівок; одвічне бажання людини линути до інших світів, до пізнання Космосу; перших космонавтів.

Формувати: усвідомлення єдності життя людини на Землі з життям Всесвіту; відчуття себе частинкою безмежного світу.

Показники засвоєння змісту:

- має уявлення про Землю як планету, її форму;
- знає, що повітря може бути холодним, теплим, гарячим і це залежить від Сонця і пір року;
- знає: про вітер, який може бути різної сили; правила поведінки у вітряну погоду;
- уміє: спостерігати за вітром, визначати його силу;
- знає: що пісок, глина, земля, каміння мають різні властивості, різний колір, який змінюється залежно від вологості; під впливом низької температури земля замерзає, стає твердою; пісок, земля, глина, каміння бувають різного кольору;
- має уявлення про воду, її зовнішні ознаки та значущість для життя людей, рослин, тварин;
- уміє розрізняти чисту та забруднену воду; визначати стан неба, форму, колір хмар, залежність їх руху від швидкості вітру;
- має елементарні уявлення: про сезонні зв’язки та атмосферні явища; залежність зміни пори року від зміни кількості світла та тепла; рух Сонця небосхилом; особливості життя рослин і тварин восени, взимку, навесні, влітку;

- виявляє бажання берегти природу та милуватися нею;
- розрізняє деякі овочі, фрукти, кімнатні рослини, квіти у квітнику;
- уміє визначити ступінь стиглості овочів та фруктів за зовнішніми ознаками;
- проявляє свою обізнаність щодо деяких хвойних і листяних дерев, кущів, ягід, грибів;
- має уявлення про рослини найближчого оточення; будову трав'янистих рослин;
- виявляє інтерес: спостерігати за впливом сонячного тепла і світла на зміни в рослинах; висівати насіння на городі та в квітнику;
- розрізняє запахи квітучих рослин;
- має уявлення: про лісові та лугові квіти; їстівні й отруйні гриби; літні квіти;
- упізнає та називає різних птахів, частини їхнього тіла; розрізняє метеликів, жуків, жабу, знає їхні характерні звички;
- має певні уявлення: про представників тваринного світу (дикі, свійські), їх звички; тварин рідної місцевості; дитинчат; залежність зовнішнього вигляду тварини від умов її життя; поведінку тварин взимку; жуків, їхні відмінності (повзають, літають); життя птахів;
- розрізняє птахів, упізнає осілих птахів;
- спостерігає за поведінкою риб в акваріумі, годує їх;
- допомагає дорослим пересаджувати рослини, доглядати за ними, збирати урожай овочів і фруктів, насіння квітів, підгодовувати птахів на ділянці;
- розрізняє кімнатні рослини, має уявлення про умови їх зростання та догляду;
- має певні уявлення про небо, його вплив на життя людей; Сонячну систему; Землю; перших космонавтів;
- розуміє поняття: “водоймище”, “фільтрація”, “високі хмари”, “низькі хмари”, “купчасті хмари”, “космос” тощо.

🏠 **Показники розвитку природничо-екологічної компетенції**

Обізнана про життя на землі й на небі, знає об'єкти та явища природи планети Земля і Космосу. Сприймає природу як цінність, долучається до догляду за об'єктами живої природи, привчається регулювати свою поведінку в природі. Розуміє та може пояснити власну поведінку залежно від стану природи. Елементарно усвідомлює себе частинкою природи, привчається до економного користування природними ресурсами.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”

🏠 Вікові можливості дитини

У дитини п'ятого року життя розвивається сенсорна сфера, естетичні почуття, формується стійкий інтерес до образотворчого мистецтва. Завдяки розвитку зорового, слухового, тактильного, рухового, нюхового сприймання вона здатна емоційно переживати настрій та характер музичного образу, визначати темп звучання музики (швидко, помірно, повільно), динаміку (голосно – тихо), пояснити красу, опанувати процес вирізнення.

Діти цього віку можуть інтонаційно чисто співати, ритмічно рухатися, імпровізувати рухи, водити хороводи, брати участь у музичних іграх тощо. Вони розуміють, що в театрі актори відтворюють життєві ситуації, тому здатні: висловлювати своє враження від переглянутої вистави, стежити за розвитком подій, емоційно сприймати театральне дійство, реагувати на вчинки героїв, розуміти мораль твору, емоційно відгукуватися на їх зміст. Під час переказу твору дитина вдається до подробиць, передає пряму мову та слова автора, встановлює прості причинові зв'язки у сюжеті, правильно оцінює вчинки персонажів.

Самостійно або з однолітками чотирирічна дитина може влаштувати імпровізовані “театри”, брати участь у виготовленні костюмів і декорацій.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Предметний світ

🏠 Житло

Формувати уявлення: про українське житло, його відмінності від помешкання людей інших національностей; традиційне впорядкування українського житла: оздоблення його вишитими рушниками, виробами народних умільців (українським народним посудом, народною іграшкою, вишивкою тощо). Вчити цінувати речі, вироблені руками рідних та інших людей, майстрів. Виховувати почуття рідного дому, душевного тепла батьківської хати.

Предмети домашнього вжитку. Продовжувати формувати уявлення: про предмети домашнього вжитку, їх назву, складники, форму, розмір, колір і матеріал, з якого вони зроблені (папір, дерево, скло, метал);

їх основні властивості (скло прозоре, його легко можна розбити; папір гладкий, м'який, може легко розмокнути тощо); різноманітність предметів одного виду (сукні різного кольору, фасону, розміру); побутові прилади (газова плита, пральна машина, м'ясорубка, пилосос, праска тощо), які допомагають людям у домашньому господарстві, та правила безпеки щодо їх використання. Навчати використовувати назви побутових приладів в активному словнику.

Продовжувати вчити: класифікувати предмети на основі однієї ознаки, перегруповувати їх удруге на основі іншої ознаки; робити узагальнення, диференціювати предмети в межах одного виду (посуд чайний, столовий, кухонний).

Виховувати оцінне ставлення до предметного оточення, його оформлення. Формувати уявлення про традиційні ознаки українського одягу.

🏠 **Поза межами житла**

Дошкільний навчальний заклад. Продовжувати формувати уявлення: про приміщення ДНЗ (музична зала, кабінет лікаря, кабінет медичної сестри, кухня, кімнати інших вікових груп на своєму поверсі), їх призначення; працю дорослих у ДНЗ (музичного керівника, лікаря, медсестри, пралі); вулицю, на якій розташовано ДНЗ, її назву.

Вчити проявляти повагу до працівників ДНЗ, ввічливо звертатися до них.

Вулиця, місто (село). Формувати уявлення: про те, що в кожній людині є рідне місто (село), де вона народилася; рідне місто (село), в якому живе дитина; вулицю, на якій вона мешкає, її назву; громадські установи на ній та правила поведінки у громадських установах; про те, що вулиця складається із проїжджої частини для руху транспорту (автомобілів, автобусів, тролейбусів, трамваїв) і тротуару для пішоходів.

Вчити: називати споруди соціального значення, що є об'єктами найближчого оточення (магазин, пошта, школа, аптека, кінотеатр тощо); користуватися правилами дорожнього руху.

Засоби пересування та зв'язку. Формувати уявлення: про поділ міста (села) на вулиці та відведення спеціальних місць для руху людей і транспорту; різні способи пересування (наземний, повітряний, водний); транспорт, його призначення (вантажний, пасажирський); різні види громадського транспорту; залежність будови машини від призначення та характеру вантажу (самоскид, молоковоз, фургон, поштова машина тощо); про те, що машинами керують спеціально навчені люди різних професій (водій, машиніст, пілот, моряк); види сільськогосподарських машин (трактор, комбайн).

Учити: розуміти, що телефон є важливим засобом зв'язку між людьми одного та різних міст; дізнатися про особливості праці телефоніста, можливості телефонного зв'язку між людьми одного та різних міст, зв'язку з батьками за місцем їхньої роботи у разі негайної потреби.

🏠 **Предметно-практична діяльність**

Праця дорослих. Формувати уявлення: про речі предметного світу, що виробляються руками людей із різних матеріалів (дерево, папір, тканина тощо); конкретні трудові процеси, що їх виконують дорослі; їх спрямованість на одержання результату праці та задоволення потреб людей; структура, модель трудового процесу та взаємозв'язок його компонентів (від мети праці залежатиме, які предмети, матеріали й інструменти треба взяти для виконання трудових дій та отримання результату, що відповідає його призначенню); роботу працівників ДНЗ, які дбають про них (вихователь, помічник вихователя, медична сестра, музичний керівник, лікар, праля); трудові дії лікаря (лікує хворих дітей і дорослих) та медичної сестри (міряє температуру, дає ліки тощо).

Вчити: розповідати про працю дорослих, використовуючи відповідні запитання ("Який предмет вирішили зробити?", "З якого матеріалу?" "Які потрібні інструменти?", "У якій послідовності робили?" "Що спочатку?" "Що потім?" "Що отримали наприкінці роботи?"); разом із дорослими встановлювати зв'язок між метою та результатом праці.

Продовжувати ознайомлювати: з побутовою технікою, яку використовують удома та в ДНЗ (овочерізка, м'ясорубка, пральна машина тощо), їх роллю для пришвидшення й одержання якісного результату та полегшення праці людини (овочерізка швидко нарізає овочі рівними, гарними шматочками; її використовують, коли треба нарізати багато овочів).

Продовжувати формувати уявлення: про роботу працівників транспорту; особливості професії водія міського транспорту, міліціонера-регулювальника, машиніста електровоза, пілота літака, матроса, капітана корабля; особливості праці будівельника, муляра, монтажника, водія панелевоза та зміст їхніх трудових дій.

Формувати уявлення про сільськогосподарську працю: про хліб, що дістається наполегливою працею хліборобів, які обробляють поле, сіють зерно, доглядають посіви, збирають урожай; найпоширеніші продукти харчування та нескладні страви української кухні.

Виховувати повагу до праці хліборобів та бережне ставлення до хліба.

Праця дітей. Формувати вміння: приймати мету, що поставив дорослий; планувати послідовність конструктивних дій (спільно з вихователем); самостійно обирати обладнання; здійснювати найпростіший

контроль за ходом роботи та отримувати результат; прибирати місця після закінчення занять та ігор. Вчити: елементарних форм самостійності та відповідальності під час виконання доручень дорослого і колективних доручень на основі елементарних способів співпраці. Виховувати бажання працювати та дбайливо ставитися до предметів і засобів праці.

Самообслуговування. Вдосконалювати набуті раніше навички одягання, роздягання, взування та роззування. Формувати вміння: своєчасно приводити одяг до ладу (чистити, просушувати); раціонально розмішувати одяг та взуття у відповідних для цього місцях; виявляти самостійність та цілеспрямованість дій.

Господарсько-побутова праця. Формувати вміння: підтримувати порядок у груповій кімнаті (класти на місце предмети побуту та іграшки, витирати з них пил; підклеювати разом із вихователем книжки, лагодити коробки з-під настільних ігор тощо); прикрашати групову кімнату; сумлінно виконувати обов'язки чергових по їдальні та під час підготовки до занять; брати участь у прибиранні майданчика.

Виховувати емоційно-позитивне ставлення до впорядкованого, художньо оформленого приміщення групи, майданчика; заохочувати до спільної праці на території ігрового майданчика.

Праця в природі. Формувати вміння: самостійно доглядати за мешканцями куточка природи (поливати рослини, мити годівниці, напувалки, піддони, наливати воду і класти готовий корм, насипати його риbam); брати участь у роботі на городі і в квітнику, садінні коренеплодів цибулі, великого насіння квітучих рослин; планувати грядки, посипати доріжки між грядками піском, поливати, розпушувати ґрунт, висівати насіння, висаджувати розсаду, пересаджувати рослини, міняти воду в акваріумі, підгодовувати осілих птахів; приводити до ладу городно-садовий інвентар після користування ним, складати його у відведеному місці.

Показники засвоєння змісту:

- знає назву рідного міста (села), має уявлення про нашу Батьківщину, український народ;
- має уявлення про те, що всі речі довкілля світу виробляються руками людей із різних матеріалів (дерево, папір, тканина тощо);
- називає предмети та їх складники, позначає словом форму, розмір, колір та матеріал, з якого зроблені предмети;
- виявляє інтерес до праці дорослих, знає особливості праці музичного керівника, лікаря та медичної сестри, пралі, вихователя;
- охоче спілкується, спільно грається та працює разом із дорослими й однолітками;

- уміє одягатися, роздягатися, взуватися та роззуватися;
- виявляє охайність, самостійність та цілеспрямованість дій;
- планує разом з вихователем послідовність конструктивних дій, самостійно обирає обладнання; здійснює найпростіший контроль за ходом роботи;
- знаходить у предметному середовищі знайоме і незнайоме; орієнтується у приміщенні ДНЗ та на майданчику;
- виокремлює тотожне, схоже, відмінне у довір'ї;
- розрізняє та класифікує предмети на основі кількох ознак;
- добирає одяг відповідно до пори року;
- розрізняє транспорт за способом пересування (наземний, повітряний, водний) та призначенням (вантажний, пасажирський), обирає безпечні місця для ігор на вулиці;
- оздоблює перед святом та впорядковує житло, приміщення групи ДНЗ;
- диференціює предметне середовище на “моє”, “наше”, “чуже”, “близьке”, “далеке”;
- розрізняє інтер'єр хати та сучасної міської квартири, побутові прилади (холодильник, м'ясорубку, міксер тощо);
- дотримується правил безпеки в побуті;
- виконує обов'язки чергового по їдальні, на заняттях;
- доглядає мешканців живого куточка;
- володіє елементарними правилами поведінки у громадських місцях, демонструє вміння дотримувати правил безпеки на вулиці.

🏠 Показники розвитку предметно-практичної компетенції

Обізнана з найбільшим предметним оточенням; орієнтується у предметному середовищі за місцем проживання та розташування ДНЗ; із транспортними засобами (автобус, тролейбус, трамвай, маршрутне таксі), професіями батьків та працівників дошкільного навчального закладу.

Світ мистецтва

🏠 Сприймання мистецтва

Вчити: сприймати мистецтво та усвідомлювати його як результат творчої діяльності людини; виявляти емоції та почуття від побачених і почутих мистецьких творів; вибірково ставитися до окремих видів мистецької діяльності; сприймати твір мистецтва цілісно, елементарно аналізуючи засоби художньої виразності; вирізняти специфіку образу мистецтва (образотворче, музичне, танцювальне, театральне, літературне).

Живопис. Формувати уявлення: про художні картини як мистецтво живопису. Вчити: емоційно відгукуватися, відчувати настрій художніх образів; упізнавати та розрізняти жанри живопису (натюрморт, пейзаж).

Скульптура. Вчити розрізняти скульптуру і живопис, пізнавати особливості її змісту і деяких засобів виразності (об'ємність, маса, статика, рух). Поглиблювати знання про анімалістичну скульптуру малих форм та матеріали, з яких вона виконана.

Графіка. Формувати уявлення: про особливості книжкової графіки, що супроводжує текст. Вчити: відзначати виразність зображуваних образів, упізнавати їх, співвідносити з відповідним текстом; розуміти деякі особливості малюнка, засобів виразності графіки; усвідомлювати зміст малюнка, виразні засоби.

Декоративне мистецтво. Розвивати: бажання емоційно сприймати твори народного декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, одяг, килими, кераміка, народна іграшка); чутливість до гармонії, кольору, виразності лінії та форми васильківської, опішнянської, косівської кераміки, писанок. Ознайомлювати з творами народних митців свого краю.

🏠 **Ціннісне ставлення до мистецтва**

Вчити: виявляти власне ціннісне ставлення до українських мистецьких традицій, фольклору, мистецьких творів художників, композиторів, музикантів, співаків, танцівників, режисерів, акторів, письменників; виокремлювати жанри народного, класичного і сучасного вітчизняного та світового мистецтва (портрет, пейзаж, натюрморт); розрізняти спектакль у ляльковому, музично-драматичному театрі, казку, вірш, оповідання.

🏠 **Художньо-продуктивна й образотворча діяльність**

Вчити: помічати красу природи, побутових речей, людських взаємин, самої дитини та продуктів її зображувальної діяльності; розуміти естетичну цінність продукту власної зображувальної діяльності; створювати зображення, яке можна впізнати у різних видах зображувальної діяльності (малювання, ліплення, декоративно-ужиткова діяльність, спорудження з будівельного матеріалу); розуміти основні принципи дій у різних техніках зображення та їх виражальні можливості.

Малювання. Предметне малювання. Вчити: малювати образи, домагаючись виразності; зображувати предмети круглої, овальної, прямокутної, трикутної форм; малювати (людей, тварин, птахів, риб, дерева, будівлі, транспорт тощо) технікою гуаші, олівцем та іншими матеріалами; самостійно добирати для зображуваної моделі, сюжету формат аркуша та готувати його тло. *Декоративне малювання.* Вчити: малювати

за мотивами української вишивки, кераміки, килимарства й української народної іграшки; виконувати візерунки на різних площинних паперових формах, що імітують предмети побуту; використовувати елементи візерунка (лінії, мазки, крапки, кільця); розміщувати візерунок відповідно до форми паперу, розвивати відчуття ритму в кольорах та лініях. *Сюжетне малювання.* Вчити: об'єднувати в малюнку за змістом зображення двох-трьох предметів; розміщувати їх на аркуші паперу; виділяти головне кольором, розміром, дотримуючись взаємозв'язку між предметами; використовувати різноманітні засоби виразності; включати в сюжет зображення людини; передавати в сюжетному малюнку враження від спостережень природи (восени, взимку, навесні, влітку), народних ігор та свят, щедрівок, легенд, оповідок тощо; зображувати картинки-ілюстрації до фрагментів українських народних казок, колискових, веснянок та літературних творів.

Ліплення. Вчити: виокремлювати структурні особливості предмета, передавати їх у ліпленні; створювати нескладні сюжетні композиції; прикрашати вироби декоративними елементами, використовувати стежку; прийоми ліплення під час передачі виразності пластичного образу, різні способи (з цілого шматка глини і кількох частин) та прийоми ліплення (заокруглювання, загострювання, примазування, вдавлювання, витягування, защипування, загинання, згладжування); ділити глину на частини; розкачувати і скачувати грудки глини, надаючи їм круглої та овальної форми; створювати нескладні (дві-три) сюжетні композиції; ліпити предмети, іграшки, тварин пластичним і конструктивним способом; самостійно застосовувати набуті вміння, ініціативу, творчість у реалізації власного задуму.

Аплікація. Вчити: правильно тримати ножиці та користуватися ними (розрізувати впоперек вузькі, а потім ширші смуги паперу, складати прості предмети з вирізаних частин); орієнтуватися у просторовому розміщенні образу предмета, візерунка; складати візерунки з рослинних і геометричних форм на різних за кольором і формою аркушах паперу, послідовно їх наклеювати; складати візерунки з готових рослинних елементів і геометричних форм на смужці, квадраті, прямокутниківі, крузі та опредмечених площинних предметах за мотивами української вишивки та кераміки; створювати образ різними способами (вирізування частин, обривання паперу, складання з окремих форм та елементів із послідовним наклеюванням зображення); використовувати додатковий папір різного кольору, природний матеріал; створювати аплікаційний образ, використовуючи папір різної фактури і тканину; виконувати ко-

лективну аплікацію; підтримувати порядок на робочому місці впродовж заняття. Формувати навички і вміння особистої творчості.

Дизайн. Формувати елементарні уявлення про дизайн одягу і приміщень. Учити прикрашати предмети, одяг, кімнату, побутові речі елементами вже готового або власноруч створеного декору.

Показники засвоєння змісту з художньо-продуктивної та образотворчої діяльності:

- орієнтується в деяких засобах виразності, розуміє, для чого їх використовують;
- знає деяких художників та їхні картини, вид скульптури (декоративної), її призначення та хто створює;
- називає деякі народні іграшки (опішнянську, яворівську тощо), на елементарному рівні розповідає про них;
- розуміє призначення ілюстрацій та хто їх створює;
- розрізняє жанри живопису (пейзаж, натюрморт);
- сприймає та розуміє художні твори зображувального мистецтва, висловлює свої почуття;
- має елементарні уявлення про дизайн одягу та приміщення, його основне призначення у житті людини;
- створює прикраси та елементи декору власноруч, охоче оздоблює ними одяг, костюми для театралізації, атрибути для ігор;
- бере активну участь в оздобленні приміщення до свята тощо;
- володіє раціональною послідовністю зображення предметів простих форм, використовує урізноманітнені фарбувальні матеріали;
- створює і передає основні ознаки зображувального об'єкта;
- володіє технічними навичками і прийомами зображення персонажа, предмета;
- передає в сюжетному малюнку враження від спостережень природи (восени, взимку, навесні, влітку), народних ігор та свят, щедрівок, легенд, оповідок тощо;
- створює художньо виразний образ у кольоровому просторі, відтворює характерні ознаки зображуваного;
- реалізує власний задум у роботах з ліплення, володіє способами і прийомами ліплення предметів, образів, відтворюючи сюжетні композиції;
- створює з паперу, тканини образи, враховує особливості матеріалу;
- складає візерунки з рослинних елементів і геометричних форм, враховуючи кольорові сполучення та форму;

- вирізує частини предмета, квадрати, прямокутники, предмети круглої і овальної форми; розрізує квадрат по діагоналі, робить косі зрізи; викладає та акуратно наклеює зображення;
- виявляє самостійність і творчість у роботі;
- підтримує порядок, дотримує правил безпеки під час роботи.

🏠 Музична діяльність

Слухання музики. Вчити: слухати і запам'ятовувати музику; розрізняти висоту, тембр, динаміку музичного звука; розрізняти музику за характером, жанром і засобами музичної виразності; розпізнавати звучання близьких за тембром дитячих музичних інструментів (металофон, дзвіночок), а також фортепіано та скрипки; висловлювати свої думки. Розвивати: емоційне сприймання музичного твору; музичні здібності (музичний слух, пам'ять, мислення). Виховувати оцінне ставлення до музики, закладаючи основи музичного смаку. Збагачувати музичні враження засобами українського фольклору.

Показники засвоєння змісту:

- уміє уважно, зацікавлено слухати вокальну й інструментальну музику, дослуховує її до кінця;
- впізнає: твір за вступом, знає його назву; твори за мелодією, яку грають або співають без слів;
- розпізнає звучання музичних інструментів і голосів за тембром;
- розрізняє засоби музичної виразності: динамічні (голосно – тихо); темпові (швидко – повільно); регістрові (високо – низько); контрастні (за настроєм) музичні твори (марш, танок, колицкову).

Співи. Вчити: співати природним голосом, без напруги, не вигукуючи окремі звуки та слова, дотримуючись правильної пози; розподіляти дихання, брати його між короткими фразами; інтонаційно правильно передавати мелодію; прислуховуватися до звучання музичного інструмента (фортепіано) або до співу дорослого; співати самостійно або невеликими групами із супроводом інструмента і без нього; співати в діапазоні re^1 – si (до²).

Розвивати: артикуляційний апарат, голос; не допускати монотонного співу, а також гудіння.

Показники засвоєння змісту:

- співає виразно, природним голосом, без напруги, легко і плавно;
- уміє брати дихання між короткими фразами; промовляти чітко слова; інтонаційно правильно передавати мелодію;
- втілює у співах характер музики, виразні елементи;
- злагоджено співає в ансамблі.

Музично-ритмічні рухи. Вчити: свідомо починати й закінчувати рухи одночасно з початком і завершенням музики, змінювати рухи в кожній частині музичного твору; міняти рухи відповідно до регістру (високий – низький), динаміки (тихо – голосно), темпу (помірний, швидкий, повільний), характеру (веселий – сумний) музичного твору; виконувати найпростіший ритмічний малюнок та відзначати рухами сильну долю такту; самостійно розрізняти двочастинну форму музики, рухатися відповідно до кожної її частини; мімікою і пластикою передавати музичний образ, його характер, настрій. Розвивати емоційне ставлення до музики,

Показники засвоєння змісту:

- уміє ходити під музику легко, ритмічно; бігати швидко, легко, високо піднімаючи ноги; підстрибувати з невеликим просуванням уперед; перестрибувати з ноги на ногу; стрибати на двох ногах, виконувати прямий галоп;
- виконує рухи різноманітного характеру з предметами та без них;
- передає пластикою і мімікою музичний образ;
- самостійно змінює рухи відповідно до двочастинної форми музики; стає в коло і виходить з нього; зменшує і збільшує коло;
- запрошує пару до танцю, веде свою пару по колу; ходить і бігає парою на носочках, тримаючись руками одне за одного (руки вперед, нахрест); дотримується правильної постави в парах (хлопчик спиною до кола, дівчина – обличчям у коло);
- komponує танець із кількох фігур;
- виконує танцювальні рухи: ставить ногу на п'яту, носок уперед, напівоберт; притупує однією ногою або тупотить двома; плескає долонями в такт музики, по колінах; виконує напівприсідання; плавно підносить руки вгору, в боки; відходить спиною; кружляє в парах, дотримуючись правильної постави; робить у парі "крутилку", намагається виконувати елементи народних танців.

Гра на дитячих музичних інструментах. Учити: грати на музичних інструментах (металофон, цимбали, трикутник тощо), ознайомлювати з особливостями їх тембрового звучання.

Показники засвоєння змісту:

- уміє грати на металофоні, цимбалах, трикутнику тощо;
- розрізняє особливості тембрового звучання музичних інструментів.

Свята та розваги. *Свята:* Новий рік, День матері.

Розваги: різноманітні театри (ляльковий, настільний, пальчиковий, маріонеток, тінювий, театр іграшок, театр картинок тощо); прослухову-

вання музичних казок (в аудіозапису); невеличкі музичні концерти зусиллями дітей; невеличкі постанови лялькового театру; ігри-драматизації; день народження; “Мандрівка до казкового лісу”; ігри-забавлянки, “Пори року” тощо.

🏛 **Театральна діяльність**

Учити: сприймати театральний образ як живе акторське дійство; інсценувати за ролями вірші, казки; розрізнати та передавати інтонації, характери казкових персонажів; емоційно, виразно через інтонацію, міміку та жести відтворювати різні риси характеру персонажів. Розвивати у дітей виразність інтонації, міміку та рухи.

Показники засвоєння змісту:

- має уявлення про театр як вираження життєвих ситуацій в акторській грі;
- виявляє себе емоційним та естетично чутливим глядачем;
- бере участь у виготовленні атрибутів до ігор-драматизацій;
- інсценує за ролями вірші, казки; за допомогою засобів емоційної виразності (інтонація, міміка, жести) відтворює різні риси характеру персонажів.

🏛 **Літературна діяльність**

Усна народна творчість. Вчити: розрізнати жанр малих поетичних форм українського фольклору (забавлянка, українська народна пісня, прислів'я, закличка, мирилка, загадка, лічилка, скоромовка), запам'ятовувати їх зміст та доречно використовувати під час спілкування; розігрувати як за вказівкою вихователя на занятті, так і самостійно у повсякденному житті тексти забавлянок, пісень, відтворювати відповідні дії та рухи з іграшками, предметами у самостійній ігровій діяльності. Залучати дітей до святкових дійств, розваг на матеріалі доступних і знайомих фольклорних творів.

Продовжувати формувати уявлення: про поняття “українська народна казка”; українські народні казки про тварин; казки соціально-побутового характеру; жартівливі “надокучливі” казки. Вчити: розуміти зміст казок; співвідносити казкові елементи із соціально-історичними віхами життя українського народу; розуміти алегорію боротьби правди і кривди, добра і зла; виокремлювати самостійно зачин, кінцівку, знаходити повтори, яскраві специфічні образні вислови, визначати мораль казки; відповідати на запитання за змістом казки та ілюстрацій до них; упізнавати знайомих героїв казок на ілюстраціях, співвідносити їх зі

змістом казки; описувати, пригадувати зміст казкових ситуацій; самостійно розповідати добре знайомі казки на прохання вихователя і дітей.

Читання. Продовжувати формувати уявлення: про твори морально-етичного, гумористичного, розважального змісту; жартівливий гумористичний жанр віршованих творів (небилиці, твори-жарти, небувальщини, перевертні). Вчити: співвідносити зміст художнього тексту із власною поведінкою та поведінкою інших; визначати позитивні й негативні риси персонажів, героїв (добрий, злий, смішний, скромний, чемний, чесний, брехливий, підлий, слухняний тощо); оцінювати вчинки і поведінку героїв твору; розрізняти жанр твору (казка, жарт, небилиця); запам'ятовувати автора твору; бережно поводитися з дитячою книжкою, розглядати її акуратно, чистими руками, обережно перегортати сторінки, розглядати ілюстрації; чергувати в куточку книги; під час ручної праці лагодити книги; влаштовувати разом із вихователем тематичні виставки, святкові куточки з нагоди дня народження письменників; брати участь у бесідах за змістом художнього твору. Збагачувати словник дітей новими словами.

Розповідання. Продовжувати формувати уявлення: про казки за собою ілюстрацій та різних видів театрів (іграшок, тіньовий, байовий, магнітний, ляльковий театр Петрушок, пальчиковий, масок). Учити: показувати фрагменти театралізованих розповідей та окремі сценки (передавати діалоги дійових осіб, повтори, пісеньки); впізнавати знайомих героїв, казкові ситуації (театралізовані літературні вікторини); “коментувати” зміст окремих кадрів відеофільмів (діафільмів) морально-етичного та гумористичного змісту.

Виразне читання. Продовжувати формувати уявлення: про поезію українських (Т. Шевченко, Леся Українка та ін.) та сучасних поетів (Г. Бойко, П. Тичина, Н. Забіла, Л. Костенко, Марійка Підгірянка та ін.). Вчити: запам'ятовувати вірші різної тематики, співвідносити зміст вірша з його назвою; називати його автора; виразно передавати за допомогою інтонації різний характер поетичних творів (задушевність, ліризм, гумор, радість, сум, урочистість, піднесеність); правильно користуватися логічними наголосами, паузами, мовленнєвим диханням, дотримуючись відповідного темпу, сили голосу, поєднувати мовні та немовні (жести, рухи, міміка) засоби виразності; знаходити рими в тексті віршів.

Театралізовано-ігрова діяльність. Продовжувати вчити: розігрувати зміст віршів, забавлянок, українських народних пісень, епізоди знайомих казок, оповідань (театралізовані ігри та ігри за змістом художніх

творів) і творчо імпровізувати їх у сюжетно-рольових іграх; самостійно організовувати ігри-драматизації за змістом добре знайомих художніх творів, казок; драматизувати нові казки складніші за змістом у музичному супроводі; замінювати авторські слова своїми словами, інтонаційно виразно передавати діалоги, виразні рухи героїв.

Інсценування. Вчити: інсценувати віршовані твори (жартівливі, морально-етичного змісту), написані в діалогічній формі, дотримуючись дослівного відтворення тексту; інсценувати зміст знайомих казок у супроводі декорацій, костюмів, музики (під час свят та ранків); імітувати виразні рухи героїв, інтонаційно передавати їхню мову.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє та впізнає жанр малих поетичних форм українського фольклору (3-4 лічилки, 3-4 скоромовки, 1-2 мирилки, 1-2 заклички, прислів'я, 4-5 приказки, 4-5 загадки тощо), епізоди знайомих казок та оповідань;
- розрізняє жанрові особливості прозових і віршованих творів, упізнає, називає, знає напам'ять утішки, забавлянки, українські народні пісні;
- розіграє тексти забавлянок, пісень, відтворюючи відповідні дії та рухи з іграшками, предметами в самостійній ігровій діяльності;
- виокремлює самостійно зачин, кінцівку, знаходить повтори, яскраві специфічні образні вирази, визначає мораль казки;
- упізнає знайомих героїв казок на ілюстраціях, співвідносить їх зі змістом казки, описує, пригадає зміст казкових ситуацій;
- розповідає самостійно добре знайомі казки;
- розрізняє жанр твору (казка, жарт, небилиця);
- бережно поводить з дитячою книжкою, розглядає акуратно книжку; чергує в куточку книги;
- показує фрагменти театралізованих розповідей;
- запам'ятовує вірш, його автора, виразно передає за допомогою інтонації різний характер поетичних творів; користується логічними наголосами, паузами, мовним диханням, дотримуючись відповідного темпу, сили голосу;
- поєднує мовні та немовні (жести, рухи, міміка) засоби виразності.

☞ Показники розвитку художньо-продуктивної компетенції

Емоційно-ціннісно ставиться до проявів естетичного в житті, сприймає красу мистецьких творів, намагається бути схожим на улюблених персонажів. Володіє комунікативними навичками спілкування з приводу

змісту і краси твору, його засобів. Із задоволенням наслідують мистецькі зразки творів (образотворчі, музичні, танцювальні, театральні, літературні), випромінюючи радість та задоволення під час мистецької діяльності.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ГРА ДИТИНИ”

🏠 Вікові можливості дитини

На п'ятому році життя спільна сюжетно-рольова гра стає для дитини провідною формою ігрової діяльності. У них зростає інтерес до довкілля, дорослих та їхнього життя. Продовжується збагачення і розвиток таких ігор, як “сім'я”, “дитячий садок”, “шофер”, “будівельник” тощо. Водночас з'являються і нові сюжети (“магазин”: продуктовий, для іграшок, одягу, взуття; “подорож”, “лікарня”, “день народження”).

В іграх дітей: чіткіше виражений задум, бажання взяти на себе певну роль і активно діяти у різних ролях (головних і другорядних); зміцнюється вміння дружно грати з іншими дітьми у невеликих ігрових групуваннях.

Водночас у дітей цього віку недостатньо розвинена зосередженість на своїй ігровій діяльності, трапляються нестійкі ігрові інтереси, що часто позначається на зміні її сюжету.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гра як провідна діяльність

Продовжувати розвивати інтерес до гри, її різних видів; бажання брати участь у них (сюжетно-рольових, конструкторсько-будівельних, дидактичних, рухливих, режисерських, театралізованих, українських народних, іграх-хороводах, іграх із текстом, співом і діалогом).

Вчити: в іграх правильно відображати довкілля, позитивні взаємини дорослих; грати невеличкими групами (2-3 дітей); об'єднуватися на основі інтересу до іграшки та ігрового задуму; чітко виконувати правила гри.

🏠 Сюжетно-рольова гра

Розвивати: потребу дитини у грі, активізуючи її цікавість до спілкування з однолітками і виконання ролі у спільній грі; вміння здійснювати задум ігрової дії, спрямовуючи її на інших дітей і на передачу ставлення дитини до гравців; рольову взаємодію з дітьми, обираючи конкретну

роль і активізуючи рольове мовлення дитини (“Як твої справи, водій?” – “Я добре керую автобусом з пасажирами, як справжній водій...”).

Формувати вміння: створювати різні ігрові сюжети, використовувати досвід та знання із різних джерел; відображати в іграх взаємини дослних, позитивне ставлення до іншої людини; позначати роль словом; спільно грати іграшками, предметами-замісниками, застосовуючи різноманітні дії та способи користування ними.

Продовжувати формувати: стійкі різноманітні ігрові інтереси (з урахуванням статевої належності дитини); здатність самостійно обирати задум гри, її учасників, предмети й атрибути для гри, способи відтворення у грі довкілля за допомогою різноманітних емоційно-виразних рухів, жестів, міміки, рольових висловів.

Учити міняти ігрову роль та поведінку залежно від різних ролей.

🏠 **Конструкторсько-будівельні ігри**

Формувати вміння: використовувати свої споруди з будівельного матеріалу в самостійних сюжетно-рольових іграх; добирати деталі за розміром, кольором, формою відповідно до своєї споруди; будувати нескладні споруди, використовуючи конструктивні вміння, будівлі різної складності, конструкції з великого будівельного матеріалу, шухляд, дощок; домовлятися про тему гри, розподіляти між собою матеріал, узгоджувати дії, допомагати порадою.

🏠 **Театралізована гра**

Формувати уявлення про театральні професії.

Вчити: переказувати і придумувати невеличкі казки, розповіді, розігрувати знайомі літературні твори; самостійно обирати ролі, засоби перетворення, використовувати різні засоби виразності (інтонація, міміка, рух); володіти різними способами дій з образними іграшками і бібабо, виліпленими фігурками з глини, пластиліну, пластмаси; рольовій взаємодії з різними персонажами.

🏠 **Ігри з правилами**

Формувати уявлення про особливості ігор із правилами: наявність правил гри, результату-виграшу, дружніх партнерських взаємин у ході гри.

Вчити та закріплювати вміння: самостійно долучатися до участі в іграх із правилами; узгоджувати їх та визначати переможця; використовувати правила виконання дій (рухів) по черзі; виконувати чіткі правила у грі; запам'ятовувати умови гри та виконувати їх; висловлювати бажан-

ня та виконувати у грі роль ведучого; пов'язувати вирішення ігрового завдання з результатом гри.

Виховувати емоційно-стриману реакцію на виграш чи програш.

🏠 **Іграшка**

Закріплювати знання про різні види іграшок (образні, сенсорно-дидактичні, конструкторсько-будівельні, спортивні, технічні, театральні, українські народні, іграшки-саморобки, настільно-дидактичні) та вміння їх використовувати в самостійній ігровій діяльності.

Формування особистості в грі

Формувати: інтерес до участі у грі; усвідомлення необхідності справедливо розподіляти ролі й іграшки, виконувати правила, узгоджувати відповідні дії, зумовлені певною роллю.

Вчити: узгоджувати в ході гри свої бажання і можливості та інтереси інших дітей; діяти відповідно до загального ігрового задуму; вступати у взаємодію за ініціативою однолітків.

Виховувати: самостійність у виборі сюжету, засобів виразності, іграшок та атрибутів; доброзичливість у взаєминах між дітьми.

🏠 **Показники розвиненості ігрової діяльності:**

- створює різні сюжети гри, використовуючи досвід та знання з різних джерел (довколишне життя, художня література, спостереження);
- охоче бере участь у різних видах ігор;
- самостійно застосовує життєвий та ігровий досвід, добирає і використовує за задумом предмети-замісники, іграшки, атрибути; переходить від відображення у грі послідовності взаємозв'язаних дій до відображення взаємин між дорослими;
- домовляється з іншими дітьми про вибір гри, її правила та ролі;
- розгортає гру в невеликих підгрупах, урахувуючи задуми партнерів та правила гри;
- приймає ігрову роль, позначає її для партнера; використовує рольовий діалог; змінює свою рольову поведінку залежно від різних ролей партнерів.

🏠 **Показники розвитку ігрової компетенції**

Знає, називає і використовує в іграх різні види іграшок відповідно до призначення. Самостійно обирає іграшки, предмети-замісники, атрибути для реалізації власного ігрового задуму; бере активну участь в іграх,

змінює ігрову роль й ігрову поведінку залежно від розвитку сюжету, дотримується правил спілкування у процесі гри.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ **“ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ** **ПРОСТОРІ”**

☞ Вікові можливості дитини

На п'ятому році життя у дітей відбувається подальший розвиток психічних процесів: зростає довільність, цілеспрямованість сприймання пам'яті, уваги; наочно-образне мислення стає більш самостійним та незалежним від об'єктів сприймання; зростають можливості зорового аналізатора, що сприяє формуванню вміння розрізняти основні кольори та їх відтінки, оволодівати повним набором еталонів форми предметів.

У дітей цього віку вдосконалюється уявлення щодо співвідношення розміру предметів, їх ширини, висоти, довжини. Вони здатні за цими вимірами “на око” встановлювати відношення між п'ятьма предметами; узгоджувати процес сприймання із практичними діями, що створює фундамент для формування різноманітних дій обстеження і є суттєвим компонентом пізнавальної діяльності, показником її успіху.

Якщо в попередній групі усвідомлення знань про простір, час, величину відбувалося на основі сенсорно-оперативної діяльності, то в середньому дошкільному віці педагогові доцільно переходити до вербальної та зображувальної форм узагальнення пізнавального досвіду.

У процесі практичних дій діти збагачуються досвідом щодо утворення натурального числа: вимірювання довжини, обсягу сипких тіл і рідини. Залучаючи еталонні уявлення, вони здатні створювати образи фігур, виявляти подібності та відмінності форм предметів, відтворювати форми у продуктивній діяльності.

Водночас у чотирирічної дитини психічні процеси збудження переважають над гальмуванням, що суттєво відбивається на характері формування системи вмій і навичок, які відрізняються повільністю, тривалістю й вимагають від дорослого терпіння та чуйності. Крім того, діти цього віку відчують труднощі у визначенні складу неоднорідної множини, розмежуванні множини на дві частини за певними ознаками, використанні слів-числівників, що характеризують потужність множини чи порядок елементів у ній.

У процесі конструктивної діяльності дитина виявляє інтерес до побудови різноманітних будівель та поробок, навчається по-різному розв'язувати завдання на основі одних і тих самих умов.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сенсорні еталони

Продовжувати формувати: уявлення про сенсорні еталони (колір, форма, величина); вміння порівнювати множини “на око”, називати результат, розрізнити та називати властивості предметів, давати їм характеристику, використовуючи сенсорні та математичні поняття.

Уявлення про величину. Формувати: уявлення про тримірність простору, умовний вимір. Учити: оцінювати величини, визначаючи їх серіаційний ряд (велика, менша, найменша; довга, коротка, коротша, найкоротша тощо); порівнювати предмети (за довжиною, шириною, висотою, товщиною), використовуючи відповідні слова (“довше”, “коротше”, “однакові”, “ширше”, “вужче”, “вище”, “товще”, “тонше”); визначити розміри предметів через безпосереднє їх порівняння (до 5 предметів менш контрастних розмірів ніж на попередніх етапах); упорядковувати предмети (до 5) в серіаційні ряди за різними ознаками (за довжиною, шириною, висотою, товщиною, об'ємом); вимірювати дискретні та безперервні величини (протяжності, сипкі речовини, рідину); поєднувати процес вимірювання та моделювання з лічбою.

Уявлення про геометричні фігури. Вчити: розрізнити, ідентифікувати і називати площинні та просторові (об'ємні) геометричні фігури (круг, квадрат, трикутник, прямокутник, точка, лінія, промінь, куля, куб, циліндр); виділяти і називати складники геометричних фігур (вершина – це точка, бік – лінія); виокремлювати структурні елементи геометричних фігур, визначити спільне та відмінне в них; здійснювати їх словесний опис.

Розвивати: первісне уявлення про використання геометричних фігур як еталонів для визначення форм предметів довкілля; здатність узагальнювати геометричні фігури і предмети за їх формою та розміром.

Орієнтування у просторі. Вчити: орієнтуватися на площині стола, аркуша паперу, в груповій кімнаті; рухатися в заданому напрямі; визначити положення предмета відносно себе та позначити його словом (попереду – стіл, позаду – шафа, праворуч – вікно, ліворуч – стілець, вгорі – стеля, внизу – підлога, далеко – дерево, близько – людина).

Орієнтування у часі. Вчити розрізняти поняття “вчора”, “сьогодні”, “завтра”, “швидко”, “повільно”.

Пізнавальна активність

Учити: аналізувати об’єкти у вимірі наявності-відсутності двох-трьох якостей (червоний – не червоний, трикутний – не трикутний); кодувати та декодувати інформацію за двома-трьома якостями предмета, зокрема за допомогою знаків; порівнювати предмети одночасно за двома ознаками; встановлювати закономірності чергування двох якостей (знаходити пропущений та відсутній об’єкти); аналізувати за схемами предмети, у яких багато складників; визначати розташування предметів у просторі, використовуючи плани такого розташування; робити звернену операцію, утворюючи схематичні зображення реальних предметів.

Формувати: здатність самостійно висувати припущення, визначати причини та наслідки певної дії, передбачати її результат; уявлення про смислове значення понять “деякі”, “кілька” (всі фігури червоні, деякі квадратні, деякі круглі); уяву про окремі образи предметів (у різних ситуаціях, розгорнуті та деталізовані, за схемою або за мовленнєвим описом).

Розвивати уяву в іграх моделювального характеру.

Показники засвоєння змісту:

- порівнює два предмети (сукупності) за допомогою третього (умовної міри);
- рухається у заданому напрямі: ліворуч, праворуч, уперед, назад, вниз, угору;
- знає і називає геометричні фігури, виокремлює та називає їх складники; дає довільний словесний опис геометричної фігури;
- будує серіаційні ряди за різними ознаками (за довжиною, шириною, висотою, товщиною) із п’яти елементів;
- виявляє та абстрагує в об’єктах одночасно одну-дві якості (колір і форму, форму і розмір);
- встановлює відсутність певної якості чи властивості, розуміє значення слів з часткою “не” (“не червоний”), вислів “деякі”, “кілька”;
- користується елементарним планом для аналізу розташування предметів в обмеженому просторі за орієнтиром “від себе”; уявляє предмет за схематичним зображенням;
- аналізує предмет (його будову), виокремлює прості частини, їх співвідношення;
- визначає своє положення у просторі та положення інших предметів відносно себе;

- відтворює відчуття руху, часу в словах: “до”, “після”, “зараз”, “потім”, “раптом”, “вгорі”, “внизу”;
- використовує у мовленні словосполучення: “доброго ранку”, “доброго дня”, “доброго вечора”, “добраніч” відповідно до частин доби.

🏠 **Показники розвитку сенсорно-пізнавальної компетенції**

Виявляє пізнавальну активність та спостережливість у довірливості; вирізняється позитивною пізнавальною мотивацією; моделює, експериментує у довірливості з допомогою вихователя; орієнтується в сенсорних еталонах (колір, форма, величина), їх видах та в часі і просторі відповідно до вікових можливостей.

Володіє елементарними прийомами узагальнення, порівняння та зіставлення; в іграх конструктивного характеру відповідно до умов добирає предмети певної геометричної форми.

Елементарні математичні уявлення

Кількісні уявлення. Вчити: порівнювати множини; робити висновки; використовувати кількісні поняття (“однаково”, “більше”, “менше на 2”); вирівнювати множини; відлічувати предмети за зразком (“Візьми стільки, скільки...”) або за названим числівником; розрізняти процес і підсумок; утворювати множини у межах 5 одиниць різними способами (додаючи кількості, розмежовуючи множини); встановлювати рівність та нерівність груп предметів, незважаючи на просторове розташування одних предметів відносно інших, та їх величину.

Навички в лічильній діяльності (кількість та лічба). Формувати вміння та навички: лічити однорідні та різнорідні множини у межах 5 одиниць; співвідносити кількість предметів з відповідною цифрою; порядкової лічби в межах 5; розрізняти кількісну та порядкову лічбу; рахувати за зоровим та слуховим сприйманням, на дотик, за просторовим розташуванням тощо.

Показники засвоєння змісту:

- визначає кількість предметів у множині в межах 5, перелічуючи кожен елемент сукупності, позначаючи кількість відповідною цифрою;
- розрізняє кількісну і порядкову лічбу, відповідає на запитання: “Скільки всього?”, “Котрий?”, “Котрий за рахунком?”;
- для характеристики елементів множини використовує узагальнювальні слова: “всі”, “разом”;
- використовує кількісні поняття (“однаково”, “більше”, “менше на 2”).

🏠 Показники розвитку математичної компетенції

Виявляє інтерес до математичних понять, запам'ятовує їх; розуміє відношення між числами і цифрами, склад числа з одиниць (у межах 5); лічить однорідні та різнорідні множини в межах 5 одиниць; вправляється у відлічуванні певної кількості предметів від більшого числа (за зразком, названим числом, показом способу відлічування); порівнює дві групи предметів у процесі праці у природі.

Конструювання

Продовжувати вчити: розрізняти і називати деталі будівельного матеріалу (“кубик”, “пластина довга”, “пластина коротка”, “брусок”, “призма”); використовувати деталі з урахуванням їх конструктивних властивостей (стійкості, форми, величини).

Закріплювати вміння аналізувати зразки будівель (виокремлювати частини, деталі частин, пояснювати їх просторове розміщення) та мати загальне уявлення про будівлі, що конструюють.

Продовжувати формувати: уявлення про конструктивні властивості природного матеріалу, паперу та вміння працювати з ним (згинати прямокутні аркуші паперу навпіл, з'єднувати боки і кути, приклеювати до основної форми деталі); вміння самостійно будувати різні конструкції одного й того самого об'єкта, порівнювати їх, виокремлювати спільне та відмінне в них, змінювати форму об'єкта (довжина, висота ширина).

Виховувати: працьовитість; бажання доводити розпочату справу до завершення; виявляти повагу до близьких (зробити іграшку, поробку як подарунок для мами, бабусі, товариша).

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє і називає деталі будівельного матеріалу (“кубик”, “пластина довга”, “пластина коротка”, “брусок”, “призма”);
- використовує деталі будівельного матеріалу з урахуванням їх конструктивних властивостей (стійкості, форми, величини);
- споруджує будівлі за зразком вихователя та заданими умовами; використовує 8 та більше елементів будівельного матеріалу; застосовує готові споруди (паркан, вежа, стежка, доріжка, дім, стіл, стілець, лавка, піраміда, ліжко, диван тощо) у грі.

🏠 Показники розвитку конструкторсько-будівельної компетенції

Має узагальнені уявлення про об'єкти, що конструюють; використовує конструктивні особливості різного матеріалу під час спорудження будівлі; самостійно перебудовує форму об'єкта за заданими умовами (до-

вжиною, висотою, шириною); виготовляє іграшки з паперу, поробки із природного матеріалу; використовує для скріплення їхніх частин клей, пластилін.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”

🏠 Вікові можливості дитини

П'ятий рік життя дитини – це період надзвичайної мовленнєвої активності дітей. Вони виявляють допитливість, що спостерігаємо в нескінченних запитаннях до дорослих. Тому дітей цього віку ще називають “чомучками”. При цьому в них переважають запитання причинного характеру. До 4,5 років завершується формування граматичної правильності рідного мовлення. У другій половині четвертого року життя у дітей спостерігається активне суфіксальне словотворення, що відбувається в ігровій формі і сприяє появі такого унікального явища в житті дитини, як словотворення.

Корній Чуковський назвав дітей цього віку “величезними розумовими трудівниками”, “геніальними лінгвістами”. Таке словотворення припадає на п'ятий рік життя. Після п'яти років словотворення поступово зникає. Педагоги повинні реально оцінювати прояви “дитячої геніальності” і пам'ятати, що всі дитячі неологізми є результатом недосконалого мовлення дитини, нестійкого засвоєння граматичних форм рідної мови. У дітей п'ятого року життя зустрічається ще багато граматичних помилок, зокрема у відмінюванні іменників і прикметників, у вживанні роду і числа іменників, помилки в дієслівних формах, неправильне чергування приголосних звуків тощо.

На п'ятому році життя діти вживають усі типи речень, хоч і тут трапляються ще помилки: неправильний порядок слів, недоречне вживання сполучників тощо.

Центральним якісним новоутворенням психічного розвитку дітей є засвоєння та усвідомлення дитиною звукового складу рідної мови, що дає змогу організовано навчати дітей звукового аналізу слів.

Характерною особливістю мовлення дітей цього віку є нестійкість (у поєднанні з голосним вимовляють звук, у поєднанні з приголосним спотворюють або випускають) і неточність вимови. Діти подекуди не розуміють значення просторових, часових і абстрактних понять, переносного значення і багатозначних слів. Відбуваються позитивні зміни розвитку мовлення.

На п'ятому році життя розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення. Дитина відтепер буде висловлювання різного типу: мовлення-розповідь (сюжетні розповіді на наочній і словесній основі, творчі розповіді, переказування художніх творів), мовлення-описи.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звукова культура мовлення

Уточнювати, закріплювати правильну вимову приголосних звуків рідної мови, зокрема шиплячих [ж, ч, ш] у різних позиціях та звука [р].

Розвивати мовленнєве дихання, фонематичний слух та інтонаційну виразність мовлення.

Учити: звукового аналізу слів; визначати кількість звуків у слові, перший та останній звуки у слові, придумувати слова з відповідним звуком; інтонаційно виокремлювати потрібний звук у словах; розуміти, що слова складаються зі звуків та звучать по-різному, звуки вимовляються у певній послідовності, слова бувають короткими та довгими. Закріпити поняття: "звук", "слово".

Продовжувати вчити: говорити без напруження, регулювати силу голосу залежно від ситуації (нормально, голосно, тихо, пошепки); дотримувати нормального темпу мовлення; говорити помірно, чітко, не поспішаючи; інтонаційної виразності мовлення (дикція, тембр, мелодика, фразовий і логічний наголоси).

Показники засвоєння змісту:

- вимовляє чітко всі звуки рідної мови;
- виокремлює перший і останній звуки у слові, інтонаційно вимовляючи їх;
- визначає кількість звуків у слові;
- добирає слова із заданим звуком;
- намагається говорити чітко у помірному темпі, без напруження,
- регулює силу голосу залежно від ситуації;
- дотримує інтонаційної виразності мовлення;
- знає, що слова складаються зі звуків, слова звучать по-різному, слова бувають короткими і довгими.

☞ Показники розвитку фонетичної компетенції

Вимовляє слова згідно з літературними нормами рідної мови; регулює темп мовлення, його виразність залежно від ситуації. На елементарному рівні усвідомлює звуковий склад рідної мови.

Словникова робота

Продовжувати збагачувати словник: новими словами, що характеризують предмети і явища близького, віддаленого та далекого оточення, ігрову діяльність, предметне середовище, взаємини між дітьми, професії дорослих тощо; іменниками спільного роду (чоловічого та жіночого); мають тільки одну чи множину; іменниками зі здрібніло-пестливими суфіксами “-атк”, “-ятк”, “-ець”, “-це”; які означають збірність, абстрактні поняття, час та простір; прикметниками, що мають коротку форму; присвійними прикметниками; позначеннями ступенів порівняння прикметників (“більш”, “менш”, “трохи”); дієсловами (із суфіксами “-ну-”, “-оку-”; із префіксами “про-”, “від-”; наказового способу “хай”, “нехай”); дієприкметниками; дієприслівниками; прислівниками (із префіксом “по-”, ступенями, прислівниками місця); прийменниками (“через”, “крізь”, “біля”); частками; складними словами зі з’єднувальними голосними [о], [е] (“снігопад”, “паровоз”, “лежебока” тощо), частками “та”, “й”, “і”; епітетами, метафорами, порівняннями, синонімами, антонімами, образними та художньо-поетичними виразами, приказками, прислів’ями; видовими та родовими узагальнювальними поняттями (посуд, овочі, рослини, тварини); словами, що означають явища природи, взаємини між дітьми, родинні стосунки, професії дорослих, національну їжу, посуд, свята та святкову їжу; словами, пов’язаними з Україною.

Формувати уявлення: про абстрактні, часові, просторові поняття; слова за переносним значенням та фразеологічні вирази; різні значення багатозначних слів.

Учити класифікувати предмети, речі, явища за відповідними ознаками, називати складники цілого.

Показники засвоєння змісту:

- вживає слова, що означають усі частини мови; активний словник становить 2200–2500 слів;
- добирає синоніми, антоніми, узагальнювальні поняття;
- вживає прислів’я, приказки, загадки, образні вирази тощо;
- класифікує предмети, речі, явища за відповідними ознаками, називає складники цілого.

🏠 Показники розвитку лексичної компетенції

Оперує узагальнювальними словами; вживає всі частини мови, образні та художньо-поетичні вирази, узагальнювальні поняття.

Граматична правильність мовлення

Продовжувати вчити: узгоджувати слова в роді, числі та відмінку; вживати складні граматичні форми (невідмінювані іменники, слова, що вживаються в однині чи множині, збірні іменники), складні дієслівні форми (одягати, ходити, класти, возити тощо), граматичні форми іменників (при зміні місця наголосу, числа, назви); вживати кличний відмінок іменників (при чергуванні приголосних в основі, в іменах по батькові), невідмінювані іменники; утворювати нові слова від одного кореня (хліб – хлібниця, сіль – сільничка); вживати у мовленні ступені порівняння прикметників (“гарний – найгарніший”); утворювати прикметники з часткою “не-”, складні прикметники; узгоджувати кількісні та порядкові числівники з іменниками, збірні числівники (“трьох”, “чотирьох”, “п’ятеро”, “обоє”, “обидва”), кількісні займенники (“скільки”, “стільки”, “котрий”); вживати відмінкові форми займенника “чий”, неозначених займенників (“якийсь”, “чийсь”, “хтось”, “щось”, “кимось”, “чимось”), займенника “кожний”.

Учити: будувати різні типи речень (прості; поширені; складносурядні зі сполучниками “проте”, “зате”, “однак”; складнопідрядні зі сполучниками і сполучними словами “звідки”, “що”, “де”, “якби”; розповідні, питальні, окличні зі сполучниками, сполучними словами; речення із прийменниками, однорідними членами, з прямою мовою), дотримуючись правильного порядку слів.

Розвивати чуття мови, увагу до граматичних помилок, навички самокорекції, самоконтролю та взаємоконтролю в іграх та ігрових вправах.

Показники засвоєння змісту:

- узгоджує слова в роді, числі та відмінку;
- вживає складні граматичні форми (невідмінювані іменники; кличну форму іменників; слова, що вживаються в однині чи множині; збірні іменники; складні дієслівні форми),
- користується різними типами речень, дотримуючись правильного порядку слів;
- помічає і виправляє мовленнєві помилки.

🏠 Показники розвитку граматичної компетенції

Узгоджує слова у словосполученнях і реченнях згідно із граматичними нормами, вживає різні за складністю типи речень; вживає всі частини мови; практично засвоює такі граматичні категорії, як рід, число і відмінок.

Зв'язне мовлення

Вчити: підтримувати невимушену розмову з дорослими на знайому дітям тематику; самостійно звертатись із запитаннями, проханнями до дорослих та однолітків; ввічливої форми звертання; вітатися та прощатись із дорослими та дітьми; дякувати за виявлену увагу, допомогу; слухати мовлення дорослих, не перебиваючи їх; не втручатись у розмову старших; своєчасно відповідати на запитання; вступати у невимушену розмову з іншими дітьми; підтримувати запропоновану тему розмови, діалог; вести колективний діалог (три-п'ять дітей) як у невимушеній розмові, так і під час організованих занять; застосовувати під час розмови засоби інтонаційної виразності; у тактовній формі виявляти відмову, незгоду.

Мовленнєвий етикет. Продовжувати вчити культури мовленнєвого спілкування: вітатися та звертатися у ввічливій формі (“доброго ранку”, “доброго дня”, “доброго вечора”, “доброго здоров'я” “прошу тебе (Вас)”, “дозвольте”, “будь ласка”, “смачного”); розмовляти спокійним, лагідним тоном, дивлячись в очі співрозмовникові, без сторонніх жестів та рухів.

Показники засвоєння змісту:

- розмовляє з дорослими, однолітками за знайомою тематикою, у ввічливій формі вітається та прощається з ними, звертається із запитаннями та проханнями; не втручається у розмову інших; бере участь у колективному діалозі;
- проявляє елементи культури мовленнєвого спілкування.

☞ Показники розвитку діалогічної компетенції

Охоче вступає у розмову зі знайомими дорослими та дітьми, підтримує діалог; проявляє елементи культури спілкування.

Монологічне мовлення

Продовжувати вчити: переказувати добре знайомі дітям художні твори та казки, дотримуючись інтонаційних засобів виразності, використовуючи пряму мову; складати описові розповіді про іграшку, предмети, живі об'єкти, предметні та сюжетні картинки, короткі розповіді-описи за набором іграшок, на основі сюжетів дидактичних картин, про свою діяльність (за зразком та запитаннями вихователя); включати елементи порівняння за зовнішніми ознаками; надавати розповіді емоційного забарвлення; вносити елементи передбачення; складати з п'яти-восьми речень сюжетні оповідання за змістом картини та з власного досвіду.

Показники засвоєння змісту:

- за зразком вихователя та наочності складає із п'яти-восьми речень розповіді описового та сюжетного характеру;
- відповідає на запитання реченнями, складає сюжетні розповіді за змістом художнього тексту, картини;
- самостійно, близько до тексту переказує знайомі невеликі за розміром літературні твори;
- складає розповіді з власного досвіду та творчі розповіді (за зразком вихователя).

🏠 Показники розвитку монологічної компетенції

За зразком вихователя та його допомогою вміє: складати розповіді (описові та сюжетні з власного досвіду), короткі розповіді-описи (за набором іграшок), сюжетні оповідання (з п'яти-восьми речень) за змістом картини; включати до розповідей елементи порівняння за зовнішніми ознаками; переказувати знайомі оповідання і казки.

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Словникова робота. Збагачувати словник словами української мови (теми: "Знайомство", "Ввічливі слова", "Іграшки та ігри", "Дитячий садок", "Сім'я") та образними виразами, приказками, прислів'ями. Вчити розуміти значення слів української мови. Активізувати вживання засвоєних слів у спеціально створених життєвих та ігрових ситуаціях ("Ясочка та Панасик в гостях у дітей").

Звукова культура мовлення. Вчити: вимови звуків української мови, яких немає в рідній (російській) мові (чітко вимовляти ненаголошений звук [о], фрикативний звук [г], твердо вимовляти шиплячі, губні звуки та звук [р] у кінці слів; роздільно вимовляти звукосполучення типу "п'я", "м'я", "в'я" тощо); розрізняти на слух звуки і слова двох близькоспоріднених мов; користуватися засобами інтонаційної виразності в ході заучування потішок, римівок, віршів. Розвивати фонематичний слух. Прищеплювати навички літературної мови.

Граматична правильність мовлення. Виховувати чутливість до граматичної правильності української мови (в іграх та ігрових вправах) через вправління дітей у вживанні роду, числа, відмінкових форм іменників та інших частин мови. Вчити: створювати нові слова за допомогою суфіксів та префіксів (ішов – прийшов – вийшов; біг – прибіг – забіг – ви-

біг; ведмідь – ведмедик – ведмежатко); будувати прості та поширені речення у відповідь на запитання вихователя.

Зв'язне мовлення. Вчити: розуміти зв'язний текст (казку, оповідання, розповідь) українською мовою; будувати діалог на запропоновану тему (“Зустріч на вулиці”, “Телефон”, “Привітай”), що складається із 3-4 речень; відповідати на запитання за змістом картинки, вірша; будувати речення із 3-4 слів (про іграшку, про свої дії та дії товаришів).

Продовжувати формувати уявлення: про українських письменників, композиторів та їхні твори; твори українського фольклору, пісні, ігри та танці українського народу.

Збагачувати словник українськими словами відповідно до знайомих тем. Учити: розрізняти близькі, але неоднакові звуки рідної та української мов; розпізнавати нові звуки; правильно і чітко вимовляти всі звуки української мови відповідно до її орфоепічних норм; слухати і розуміти мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, запам'ятовувати їх; підтримувати діалог; переказувати невеличкі тексти та казки, складати різні типи розповідей (описові, з власного досвіду тощо) за зразком вихователя; у повсякденному житті спілкуватися українською мовою за лежно від ситуації.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє звуки рідної та української мов;
- розпізнає нові звуки;
- правильно і чітко вимовляє всі звуки української мови відповідно до її орфоепічних норм;
- розуміє тексти віршів, забавлянок, казок і звертання українською мовою;
- відповідає на запитання дорослих, звертається із запитаннями;
- знає два-три вірші, забавлянки, пісні;
- бере участь у діалозі з допомогою дорослих;
- складає описові та сюжетні розповіді з двох-трьох речень за допомогою запитань та за зразком вихователя.

🏠 Показники розвитку української мовленнєвої компетенції

Розуміє усне розмовне українське мовлення; тексти віршів, забавлянок, коротких казок; правильно вимовляє звуки української мови, відповідає на запитання українською мовою.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТИНИ

У старшому дошкільному віці відбуваються значні зміни в усіх сферах психічного розвитку дитини. Саме в цьому віці дитина опановує широкий спектр різних видів діяльності: ігрову, трудову, продуктивну, побутову, комунікативну тощо. В цей період формується її технічна й виконавська досконалість та мотиваційно-цільова спрямованість.

Морфологічна зрілість. Шестирічний вік – це період, коли відбувається інтенсивна морфологічна і функціональна перебудова органів і систем дитячого організму.

Маса тіла дитини збільшується приблизно на 200 г у місяць, довжина тіла – на 0,5 см. До 6 років зріст дітей сягає у середньому 117 см, маса тіла – 22 кг, окружність грудної клітки – 56-57 см. Змінюються пропорції тіла і голова: голова становить 1/6 частину зросту дитини; зміцнюються кісткова та м'язова системи; дитина проходить “напівзростовий стрибок” і набуває типових рис, характерних для чоловічої та жіночої статури; збільшується маса мозку, вага якого сягає 350 г і становить 90 % від маси мозку дорослої людини; значно зростає довільність психічних процесів; ускладнюється структура аналітико-синтетичної діяльності; за безпосередньої участі другої сигнальної системи відбувається утворення нових нервових зв'язків. Важливим моментом у психомоторному розвитку дитини є те, що більшість рухів і дій стають підконтрольними її свідомості. Дитина обирає їх, точно організовує, регулює їх силу, спрямовує, контролює та узгоджує між собою.

Адаптивна поведінка. Дитина починає використовувати етико-ціннісні засоби спілкування. У нових навколишніх умовах, у присутності рідних вона спокійно вступає у спілкування з дорослими й дітьми: за власною ініціативою вітається, прощається, дякує дорослим та одноліткам, виявляє симпатію та доброзичливість. Дитина усвідомлює потребу і доцільність виконання правил поведінки у взаємодії з людьми різного віку та статі; із задоволенням перебуває серед однолітків і дорослих у дошкільному навчальному закладі і вдома; самостійно використовує

набуті знання в різних видах творчої, продуктивної та комунікативної діяльності.

Соціальна ситуація розвитку дитини старшого дошкільного віку суттєво змінюється порівняно з попередніми роками її життя. Завдяки розширенню досвіду спілкування в соціумі, у дитини складається образ дорослого у його соціальній функції. Взаємодія з ним переходить із предметного плану в партнерські відносини. Ситуативне і емоційно-ділове спілкування з дорослими стає більш інформативним та пізнавальним, що сприяє розвитку пізнавального інтересу. З'являється ще одна форма спілкування – особистісне, яке поступово стає позаситуативним, тобто дитина починає оцінювати якості особистості і спиратися на моральні норми поведінки.

У зв'язку з потребою підготовки до навчання в школі з боку дорослих зростають вимоги до дитини-дошкільника як до суб'єкта різних видів предметно-практичної діяльності і спілкування. У рамках означеної вікової групи утворюється “дитяча спільнота”, що сприяє формуванню оцінного ставлення дитини до себе та до інших.

Образ-Я дитини на шостому році життя є доволі усталеним і функціонально дієвим. Він містить у собі такі складники: самооцінка, самолюбство, рівень домагань, особистісні очікування тощо, які опосередковують будь-які види активності дитини і дають змогу їй діяти самостійно – від імені власного “Я”. Зазначені складники є регуляторами діяльності і поведінки дитини та свідчать про її здатність діяти доволіно, згідно з поставленою метою, попри ситуативні афективно забарвлені спонуки, що відволікають від цієї мети.

Специфічно-дитячі види діяльності. Психічні процеси не тільки виявляються, а й розвиваються у різних специфічно-дитячих видах діяльності. Формується вибіркоче, оцінне ставлення дитини до тих видів діяльності, які найбільшою мірою сприяють досягненню успіхів, тобто є суб'єктивно значущими для неї. Завдяки залученню старших дошкільників до різних видів діяльності, відповідно до їхніх схильностей та інтересів, досягається не тільки значний виховний ефект, а й створюються позитивні передумови для розвитку загальних та спеціальних здібностей.

Провідною діяльністю в цьому віці залишається гра. Зміст її стає дедалі інтелектуальнішим. У ньому відображаються суспільні події, що їх починають усвідомлювати діти, етичні правила, що ними регулюються взаємини між людьми, різні фантастичні сюжети. Змінюється і мотивація ігор. Серед ігрових мотивів визначальне місце посідають пізнавальні інтереси, потреба в самооцінці та порівнюванні себе з однолітками.

За умови правильного виховання дітей звичною для них стає побутова **праця**. Більшість старших дошкільників починає усвідомлювати суспільну користь своєї праці як допомогу дорослим чи іншим дітям. При цьому діти вже здатні без зовнішнього контролю виконувати роботу із самообслуговування. Працьовитість стає важливою особистісною якістю. Систематичне залучення дитини до трудової діяльності сприяє формуванню звички до регулярної праці, потреби трудитися за власним бажанням, виявляти ініціативу і творчість, відчувати яскраві позитивні емоції, розуміти суспільну значущість результатів праці.

Особливості трудової діяльності старшого дошкільника: формуються суспільні мотиви праці; розширюються й ускладнюються трудові вміння та навички; формуються цілепокладання, планування і самоконтроль; розширюється самостійність дитини у праці, що дає змогу ускладнювати форми трудової діяльності; виникає спільна з однолітками праця; з'являється потреба працювати і звичка до регулярної праці; поглиблюються уявлення про працю дорослих.

Особливості побутової діяльності: формується усвідомлення потреби виконувати побутові дії, виходячи з особистої і суспільної їх значущості та з урахуванням моральних норм; змінюються і ускладнюються культурно-гігієнічні навички; формуються перші побутові звички; дитина починає дотримувати культурно-гігієнічних навичок із власної ініціативи.

Продуктивні види діяльності дошкільника становлять *образотворча і конструктивна*. Вони, як і гра, мають моделювальний характер. Якщо у грі дитина створює модель взаємин між дорослими, то у продуктивній діяльності моделювання предметів сприяє створенню реального продукту, в якому уявлення про предмет, явище, ситуацію отримує матеріальне втілення в малюнку, конструкції, об'ємному зображенні.

Образотворча діяльність здійснюється у малюванні, ліпленні, аплікації тощо. Їх взаємозв'язок простежується в засобах виразності, що використовують для створення продукту: форма, ритм ліній і форм на площині, об'єм. Декоративне малювання, аплікація і ліплення потребують від дитини використання колірного ладу і гармонії, а сюжетне – композиції.

У процесі конструювання вирішуються деякі технічні завдання, що передбачають створення будівель, приведення в певний порядок розташування предметів, їх частин та елементів.

Особливості образотворчої діяльності в дошкільному віці: образотворча діяльність включається в розвиток знакової функції свідомості і, моделюючи дійсність, розширює межі її пізнання; формується ручна

вправність, що дозволяє передати багатий зміст малюнка; розвивається вміння створювати та втілювати задуми; засвоюються специфічні виразні засоби образотворчої діяльності. Показниками творчості у конструктивній діяльності є: новизна способів побудови предмета, самого предмета і прийомів для додання стійкості споруді.

Особливості конструктивної діяльності: діти засвоюють способи обстеження предметів і створення конструкцій; пізнають конструктивні властивості деталей і матеріалів; розширюють межі творчих проявів.

Пізнавальна сфера. У шестирічному віці помітно вдосконалюються пізнавальні процеси. На 25–30 % поліпшуються гострота зору, розрізнення кольорів та їх відтінків, розвивається фонематичний слух, рука слугує органом активного дотику і практичної дії. Підвищується чутливість аналізаторів. Більш активним, довільним та цілеспрямованим стає сприймання дітей, збільшується тривалість розглядання зображень.

Поступовий розвиток старшого дошкільника у сфері особистості за правильних умов виховання стають результатом позитивних зрушень у розвитку всіх *психічних процесів* (сприймання, пам'яті, уваги, мислення, уваги, мови), які набувають довільного характеру, збагачуються за змістом та вдосконалюються за своїми регулятивними функціями. Так, завдяки виникненню первинних форм довільної уваги, старший дошкільник уже здатен підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя, зосереджуватися, керувати своєю психічною діяльністю; його сприймання предметів та явищ формується як стійкий, цілеспрямований і самостійний процес. Діти цього віку вже здатні до вибіркового й усвідомленого запам'ятовування. Пам'ять набуває якісно нових особливостей: довільність процесів запам'ятовування та відтворення; більша міцність пам'яті та досить широкий обсяг, який значно збільшується під кінець дошкільного віку завдяки накопиченню дитиною життєвого досвіду.

Істотні зміни відбуваються у розвитку мислення дитини, яке відокремлюється від сприймання й водночас від практичної дії та стає відносно самостійним процесом. Залишаючись ще переважно наочно-образним, воно поступово стає словесним. Формування у другій половині дошкільного віку форм словесного (вербального) мислення є надзвичайно важливим для засвоєння дитиною розумових дій, характерних для подальшого навчання в школі.

У нерозривному зв'язку з розвитком мислення дитини здійснюється і її мовний розвиток. Мовлення дітей набуває високого рівня розвитку. Вони володіють вимовою всіх звуків рідної мови, хоч у деяких дітей цього віку ще трапляються окремі неточності у вимові важливих звуків

([р], [ш], [ц], [ч], [дж], [дз]). Крім того, в дітей можуть бути мовленнєві порушення внаслідок органічних ушкоджень мовленнєвого апарату або у зв'язку зі зміною молочних зубів на постійні (з'являються міжзубні шиплячі, пом'якшується вимова інших приголосних). Подекуди спостерігається нестійка вимова сформованих звуків у словах складної фонетичної структури. На кінець шостого року відбувається: засвоєння системи рідної мови; формування нових взаємин з оточенням (дорослими й однолітками); опанування нових видів діяльності, що сприяє збагаченню форм і функцій усного мовлення дитини. На цій основі здійснюється перехід від діалогічних форм мовлення до розгорнутих висловлювань, які нерідко набувають форми монологу. Центральною ланкою у розвитку мовлення є збагачення функцій внутрішнього мовлення. Внутрішнє мовлення починає функціонувати тоді, коли у дитини в умовах її практичної діяльності виникає проблемна ситуація, яку треба осмислити. У цих випадках внутрішнє мовлення виконує функції планування, відгадування, обмірковування. Отже, опанування у старшому дошкільному віці зв'язної і виразної мови, засвоєння її граматичних структур, а також розвиток функцій внутрішнього мовлення виступають основними передумовами засвоєння писемної мови.

Невідривно від розвитку мислення і мови є уява дошкільників. Старші дошкільники вже здатні керувати процесом фантазування для досягнення певної мети. Завдяки цьому можна говорити про розвиток у старшому дошкільному віці не лише репродуктивної уяви, а й про зародження творчих форм уяви. У зв'язку з формуванням внутрішнього світу дитини, її образу "Я", самооцінки та інших новоутворень з'являється також особливий вид уяви – мрія, що знаходить свій вияв у створенні образів бажаного для дитини майбутнього.

Емоційно-вольова сфера. На основі зазначених змін формується довольність поведінки і нове ставлення дитини до себе, до своїх можливостей та вчинків. Оволодіння вмінням керувати собою, регулювати власні наміри, дії та вчинки стає окремим завданням. Дитина вже більш-менш реально оцінює свої можливості щодо здійснення того чи іншого завдання: "можу", "не можу", "це у мене не вийде" тощо. Створюється відповідне підґрунтя для усвідомлення дитиною своїх особистих властивостей, які формуються у неї в процесі різних видів діяльності та спілкування під впливом оцінного ставлення довколишніх.

Оцінно-контрольні дії. У процесі комунікативної діяльності старших дошкільників формується здатність до рефлексії, яка полягає у тому, що дитина починає оцінювати себе з позиції інших людей, навчається

ніби з боку аналізувати свої дії, приймати рішення з огляду на можливу реакцію на її дії партнерів по спілкуванню. Зі здатністю до рефлексії пов'язане і таке новоутворення старшого дошкільного віку, як антиципація, тобто передбачення можливих дій та оцінок з боку інших, та тієї чи іншої ситуації.

Новоутворення старшого дошкільного віку. Найбільш суттєві зміни, що охоплюють різні психічні сфери дітей старшого дошкільного віку (пізнавальну, вольову, емоційну), свідчать про те, що цей вік є переломним, багатим на такі новоутворення, які забезпечують перехід дитини до систематичного шкільного навчання.

Важливим елементом розвитку особистості старшого дошкільника є його настанова на досягнення бажаного результату в різних видах діяльності. Бажаний результат – це той, що відповідає рівню домагань дитини. Зазначена настанова ґрунтується на одному з найважливіших новоутворень дошкільного дитинства (його другої половини) – супідрядності мотивів. Тобто діяльність старших дошкільників дедалі більше спонукається певною системою мотивів, де провідні мотиви (найбільш значущі для досягнення успіху) підпорядковують собі часткові, ситуативні мотиви, що гальмують процес досягнення результату. Завдяки цьому їй розвивається здатність дитини до морального вибору, що дає змогу їй діяти свідомо, самостійно, відповідно до суспільно значущих вимог.

Головним підсумком розвитку і впливу всіх видів діяльності на дошкільника виступає оволодіння моделюванням, з одного боку, як центральною розумовою здібністю, а з другого – як формування довольної поведінки. Дошкільник навчається визначати віддаленіші у часі цілі, опосередковані уявою і намагається їх досягнути, незважаючи на перешкоди.

У пізнавальній сфері головним досягненням є засвоєння засобів розумової діяльності. Між пізнавальними процесами виникають тісні взаємозв'язки, які все більше стають інтелектуальними і набувають довольності. Створюється перший образ дитячого світовідчуття на основі диференціації природних і суспільних явищ, живої та неживої природи, рослинного і тваринного світу.

У сфері розвитку особистості виникають перші етичні інстанції, формується супідрядність мотивів, диференційована самооцінка і особистісна свідомість.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Збагачення індивідуального й суспільного досвіду дитини у процесі гри та інших видів діяльності, засвоєння нею під впливом цілеспрямованої педагогічної роботи правил і норм співжиття у колективі, загальнолюдських моральних цінностей як регуляторів соціально належної поведінки приводить наприкінці старшого дошкільного віку до вагомих якісних змін у психіці дітей. Якщо дитина розвивається нормально, то зміни у її психіці стають передумовами формування шкільної зрілості.

Разом з тим нервова система дітей шостого року життя дуже вразлива, і тому для подальшого встановлення та закріплення зрівноваженої взаємодії процесів збудження й гальмування потрібно подбати про раціональну зміну навантаження та спокою, напруження і розрядки у процесі організації життєдіяльності старших дошкільників. Здоров'я та поступовий фізичний розвиток дитини має величезне значення для формування особистості дошкільника.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ”

ЗДОРОВ'Я ТА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

🏠 Вікові можливості дитини

На шостому році життя продовжуються зміни у фізичному розвитку дитини: щомісяця збільшується маса її тіла на 200 г, а зріст – на 0,5 см; у регуляції поведінки підвищується роль кори головного мозку, вдосконалюються процеси вищої нервової діяльності; зростає рухливість дитини; інтенсивно розвиваються м'язова, серцево-судинна системи; завершується формування та окостеніння скелета; збільшується довжина рук і ніг, зростають їх силові показники; формується постава; відбувається статева диференціація у виборі рухів (хлопчики віддають перевагу швидкісно-силовим вправам, а дівчата – вправам, що вимагають координації); встановлюється координація рухів різних м'язових груп, у рухах з'являється легкість та узгодженість.

Водночас залишається чутливим до деформації хребта; у скелетній мускулатурі слабо розвинені сухожилля, м'язи та зв'язок між ними; ще

не завершеним є процес формування стопи; кволими зостаються дрібні м'язи, особливо м'язи рук. За несприятливих умов (часте підіймання важких речей, зайва маса тіла, перенесені захворювання тощо) порушується постава дитини, деформується її стопа.

Особливістю дітей шостого року життя є їхня надзвичайна рухливість, що призводить до витрачання значної кількості енергії, і як наслідок – підвищена втомлюваність.

Фізіологічні показники (у середньому): пульс – 92–95 ударів за хвилину; ємність легенів – 1100–1200 см³; кількість циклів дихання за хвилину становить 25; максимальна вентиляція легенів – 42 дм³ за хвилину (під час виконання фізичних вправ вона збільшується у 2–7 і більше разів).

Старший дошкільник: правильно називає частини свого тіла та органи чуття; дотримує правил особистої гігієни та культури споживання їжі; знає основні чинники здоров'я (настрій, довкілля, природа, погода, сезонність, харчування, побут, рухова активність, загартовувальні процедури, особиста гігієна), чим відрізняється здорова людина від хворої, можливі причини захворювань, оздоровча спрямованість побуту українського народу; може правильно обрати сезонний одяг та здійснити елементарну допомогу хворому дорослому.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продовжити формувати: усвідомлення про цінність здоров'я, основні чинники його збереження; роль загартування, ранкової гімнастики, плавання, правильного харчування, безпечної поведінки, гігієни тіла тощо у зміцненні здоров'я і запобіганні захворюванням; бажання брати участь в оздоровчих та фізкультурно-розвивальних заходах, виявляти позитивне ставлення до національних та сімейних оздоровчих традицій.

Поглиблювати та вдосконалювати: знання про вплив основних природних чинників на стан здоров'я організму людини; навички загартування.

Поглиблювати знання про частини тіла та основні органи, їх елементарні функціональні можливості; шкідливе та корисне для організму, органи чуття та правила їх охорони. Формувати уявлення про народження людини та різні етапи її життєвого шляху (дитинство, юність, зрілість, старість), статеву належність та її ознаки. Виховувати повагу до протилежної статі.

🏠 Безпека життєдіяльності

Продовжити формувати уявлення: про “безпечні” та “небезпечні” для людини ситуації та способи поведінки в них; правила пожежної та елек-

тробезпеки, безпеки на воді, льоду, вдома, на ігровому та спортивному майданчиках, із незнайомими предметами та речовинами, з безпечними та шкідливими речовинами, матеріалами; алгоритм поведінки під час пожежі; правила поведінки з незнайомими людьми, при агресивному поведженні однолітків та дорослих, а також у ситуації, коли дитина загубилася.

Формувати та закріплювати вміння: дотримуватися правил перебування у дошкільному навчальному закладі, поводження з тваринами, рослинами; користуватися безпечними та шкідливими речовинами, матеріалами; давати інформацію про себе. Поглиблювати знання: про правила дорожнього руху та дорожні знаки, спеціальний транспорт, його призначення та можливості виклику, правила безпечної поведінки у міському транспорті, під час їзди на велосипеді. Ознайомити з працею співробітників ДАІ.

🏠 **Здоров'я та хвороби**

Розширювати уявлення: про особливості функціонування та цілісність людського організму; складники здорового людського організму та здорового способу життя; руйнівні для здоров'я чинники; залежність здоров'я людини від правильного харчування; роль гігієни та режиму дня для здоров'я людини; причини деяких захворювань, їх ознаки та шляхи запобігання хворобам; безпечну поведінку в довіллі як джерело здоров'я.

Формувати: вміння визначати якість їжі для споживання, дати характеристику своєму самопочуттю; доглянути за хворим; коректне та чуйне ставлення до людей з певними вадами фізичного та психічного здоров'я. Продовжувати формувати та закріплювати навички гігієни і режиму дня.

🏠 **Гігієна життєдіяльності**

Удосконалювати навички самостійного виконання основних гігієнічних процедур; без нагадування дорослого користуватися основними гігієнічними засобами та предметами догляду. Формувати уявлення: про вплив постави на здоров'я людини, на її зовнішню красу тіла, естетику рухів; культуру споживання їжі, постави за столом, під час фізичного навантаження, при зміні видів діяльності впродовж дня. Закріплювати вміння добирати одяг та взуття для кожного виду діяльності. Розвивати самоконтроль під час виконання правил і навичок особистої гігієни. Виховувати бажання бути охайною, потребу самостійно користуватися індивідуальними гігієнічними засобами та предметами догляду.

🏠 **Рухова активність та саморегуляція**

Вчити: усвідомлювати роль фізичних вправ для розвитку та зміцнення організму; емоційно реагувати на власні досягнення у руховій сфері (пластичність, виразність та естетика рухів); самостійно застосовувати руховий досвід у повсякденному житті; оцінювати та регулювати можливості власного тіла.

Удосконалювати вміння: володіти основними рухами (ходьба, біг, стрибки, лазіння); виконувати вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи) із використанням різних предметів (обручі, палиці, скакалки, м'ячі тощо) та без них, загальнорозвивальні вправи (для ніг, для тулуба, танцювальні вправи, шиккування та перешиковування), вправи спортивного характеру (катання на санках, ходьба на лижах, катання на велосипеді, плавання); брати участь у рухливих спортивних іграх (бадмінтон, городки, баскетбол, футбол, хокей).

Продовжувати: формувати правильну поставу, вміння усвідомлено виконувати рухи; розвивати швидкість, силу, витривалість, спритність, гнучкість у різноманітних формах рухової діяльності дітей.

Показники засвоєння змісту:

- опікується станом свого здоров'я, дотримується здорового способу життя, культури харчування, гігієни тіла та праці;
- знає про вплив основних природних чинників (сонце, повітря, вода) на стан здоров'я організму людини;
- дотримується правил: перебування у дошкільному навчальному закладі (під час ігор із природним матеріалом, при пересуванні у приміщенні тощо); поводження з тваринами, рослинами (гриби, ягоди, що є небезпечними для здоров'я); пожежної та електробезпеки, безпеки поводження на воді, льоду, вдома, на ігровому та спортивному майданчиках; знає, як поводитися під час пожежі (при задимленні до виходу добиратися повзком, повідомити про пожежу дорослим, подзвонити по телефону, повідомити адресу), з незнайомими предметами та речовинами; безпечної поведінки із незнайомими людьми (не розмовляти з незнайомцями, не брати від них нічого, при появі незнайомців повідомляти вихователя, батьків, інших дорослих); з агресивними однолітками та дорослими; у ситуації, коли дитина загубилася; дорожнього руху та дорожніх знаків ("Пішохідний перехід", "Діти", "Зупинка міського транспорту", "Підземний перехід"); безпечної поведінки в міському транспорті, під час їзди на велосипеді, під час стихійного лиха;

- догляду за хворими; користування ножем, ножицями, голкою, виделкою, іншими гострими та ріжучими предметами;
- виявляє повагу до дітей та дорослих протилежної статі, до людей з певними вадами фізичного та психічного здоров'я; співчуває хворим та людям з вадами у фізичному та психічному здоров'ї;
 - може дати інформацію: про себе (назвати своє прізвище, ім'я, домашню адресу, телефон, ім'я та по батькові своїх батьків); своє самопочуття;
 - використовує набуті навички загартування: вміє здійснити вологе обливання, обливання ніг, тіла, купатися у відкритих водоймах тощо);
 - має уявлення: про спеціальний транспорт, його призначення та можливості виклику ("Швидка медична допомога", "Пожежна машина", "Міліція"); частини тіла; основні органи, їх функціональні можливості; шкідливе та корисне для організму, органи чуття та правила їх збереження; процес народження людини та етапи її життєвого шляху (дитинство, юність, зрілість, старість); статеву належність та її ознаки; про особливості функціонування та цілісність людського організму; складники його здоров'я та здоровий спосіб життя (правильне харчування, корисні напої, рухливість, сон, природні чинники – сонце, повітря, вода); руйнівні для здоров'я чинники (шкідливі напої, несвіжа їжа, спека, мороз, телевізор, комп'ютер тощо); залежність здоров'я людини від правильного харчування; вміє визначати якість їжі для споживання;
 - дотримується: правил догляду за окремими частинами тіла та органами (обличчям, руками, ногами, волоссям, вухами, ротовою порожниною, органами виділення) та користування індивідуальними гігієнічними засобами і предметами догляду; культури споживання їжі (користується столовими приборами, не їсть "на ходу", на вулиці, у транспорті, їсть не поспіхом та охайно);
 - контролює положення свого тіла під час фізичного навантаження, за столом під час споживання їжі та виконання навчальних завдань;
 - вміє добирати одяг та взуття для кожного виду діяльності впродовж дня;
 - вміє: ходити різними способами (на носках, п'ятах, на зовнішньому і внутрішньому боках стоп, у напівприсіді, перехресним кроком, спиною вперед, із предметом у руках, приставним кроком, зі зміною положення рук; ходьба в колоні по одному та парами

зі зміною темпу, із заплуцтеними очима); бігати різними способами (на носках, високо піднімаючи коліна, короткими та широкими кроками, з подоланням перешкод, біг в колоні по одному і парами, “змійкою”, по пересічній місцевості, на швидкість, “човниковий”); стрибати різними способами (стоячи на місті, з ноги на ногу на місці, просуваючись уперед, перестрибувати на обох ногах через предмет, стрибати на одній нозі просуваючись уперед, заплигувати на предмет, підстрибувати до предмета, стрибати у довжину з місця, у висоту, з розбігу в довжину, стрибати через скакалку); повзати та лазити різними способами (на передпліччях і колінах, штовхаючи перед собою головою м'яч, по лаві, колоді, похилій дошці, в упорі стоячи на колінах, спираючись кистями рук; сидючи, пересуватись уперед за допомогою рук і ніг; повзати на грудях та животі, рухаючи поперемінно кінцівками; підлізати під дугу грудьми вперед, правим та лівим боком); виконувати з різних вихідних положень вправи з предметами та без них (кидати м'яч угору, об землю і ловити його обома руками, перекидати з однієї руки до іншої, відбивати м'яч об землю, не стоячи на місці та просуваючись уперед кроком, перекидати м'яч одне одному обома руками від грудей, із-за голови, ловити його з різних вихідних положень, кидати м'ячі, торбинки правою і лівою рукою в горизонтальну та вертикальну ціль, на дальність);

- уміє виконувати вправи для ніг (переступає на місці, не відриваючи від опори носків ніг; присідає кілька разів поспіль, із кожним разом нижче; піднімає пряму ногу вперед махом; робить випад уперед, у бік, тримаючи руки на поясі, виконує руками рухи вперед, у бік, угору; захоплює предмети пальцями ніг, піднімаючи та опускаючи предмет; перекладає або пересуває їх з місця на місце; переступає приставними кроками в бік на п'ятах, спираючись носками ніг об палицю, канат); вправи для тулуба (стає до стіни без плінтуса, притискається до неї потилицею, плечима, спиною, сідницею і п'ятами, піднімає руки вгору й опускає їх униз; притиснувшись спиною до гімнастичної стінки, береться руками, що на рівні стегон, за рейку, почергово підіймає зігнуті і прямі ноги; стоячи обличчям до гімнастичної стінки, береться руками за рейку на рівні пояса, нахилиється вперед, прогинаючись; повертається, розводячи руки в боки, з положення перед грудьми, за голову; нахилиється вперед, намагаючись торкнутися підлоги долонями, піднімає за спиною зчеплені руки; тримаючи руки вгорі,

нахиляється в боки; з упора присівши переходить в упор присівши на одній нозі, відводячи другу в бік; стоячи на колінах, сідає на підлогу праворуч і ліворуч від колін; лежачи на спині, рухає ногами, схре-щуючи їх; підтягує голову, ноги до грудей і групується; лежачи на животі, впирається руками, випрямляючи їх, трохи піднімаючи голову і плечі; підтягується на руках по гімнастичній лаві); танцювальні вправи (починає та закінчує рухи відповідно до музичної фрази; виконує приставні кроки із присіданням, крок галопу; змінює характер рухів на швидкий, пошвавлений, точно виконуючи ритмічний малюнок; чергує простий і дрібний кроки, виконує перешиковування у колі; може розходитися та сходитися парами; творчо застосовує знайомі танцювальні дії); шиккування та перешиковування (самостійно шикуються в колону, шеренгу по одному, парами, в коло, перешиковується з однієї колони у три, чотири через центр трійками, четвірками; повертається вправо і вліво; рівняється у колоні, шерензі, по лінії, носках; розмикається у колоні на витягнуті руки вперед, у шерензі, колі – на витягнуті руки в боки);

- охоче бере участь: у рухливих іграх (ігри з ходьбою, бігом, рівновагою, ігри з повзанням і лазінням, ігри з киданням та ловінням предметів, ігри зі стрибками, ігри на орієнтування у просторі, ігри-естафети, “доріжка перешкод”); спортивних іграх: бадмінтон (уміє правильно тримати ракетку, відбивати волан ракеткою, спрямовуючи його в певний бік, грає з однолітками, вихователем); городки (вміє кидати бити збоку, приймати правильне вихідне положення, виконувати три-чотири фігури, вибивати городки з кону (6 м) і напівкону (3 м)); баскетбол (перекидає м’яч товаришеві обома руками від грудей; веде м’яч правою та лівою рукою з відскоком від землі або підлоги; кидає м’яч у кошик обома руками від грудей, знизу, зверху; грає за спрощеними правилами); футбол (виконує удари по м’ячу з місця та розбігу; веде м’яч правою та лівою ногою; зупиняє м’яч, що котиться, підшвою або внутрішнім боком стопи, відбиває його у зворотному напрямку; ударяє м’ячем об стінку кілька разів поспіль; передає м’яч ногою один одному в парах на відстань 3–5 м; влучає м’ячем у предмети, забиває м’яч у ворота; грає за спрощеними правилами); хокей (прокочує “шайбу”, якою є маленький м’яч, ключкою один одному

в парах; прокочує “шайбу” ключкою у заданому напрямку, забиває її у ворота; грає за спрощеними правилами);

- виконує вправи спортивного характеру: катання на санках (катається з гірки по одному, по двоє; катає однолітка на рівному місці); ходьба на лижах (ходить попереми́нним ковзним кроком із палицями; виконує повороти на місці переступанням лиж навколо п'ят ліворуч і праворуч, а також у русі; сходить на гірку ступаючим кроком і драбинкою, спускається зі схилу в середній стійці, зігнувши ноги в колінах, без палиць; самостійно бере і ставить лижі на місце, знімає і надіває їх, переносить лижі під рукою; ходить на лижах у повільному темпі на відстань до 1,2-1,5 км); катання на велосипеді (катається на двоколісному велосипеді по прямій доріжці, виконує повороти праворуч, ліворуч; катається на самокаті, відштовхуючись правою або лівою ногою); плавання¹ (грається і плескається у воді; виконує ковзання на грудях, робить видих у воду; виконує рухи ногами вгору і вниз сидячи, лежачи на мілкому місці і спираючись на руки; плаває з надувними іграшками або кругом у руках; плаває довільним способом);
- розумно розпоряджається своєю силою, виявляє активність без агресивності.

🏠 **Показники розвитку здоров'язбережувальної компетенції**

Обізнаний: з будовою свого тіла та правилами гігієни за його доглядом; з особливостями належності до певної статі; з продуктами харчування; з основними показниками власного здоров'я та цінністю здоров'я для людини. Вміє виконувати основні рухи та гімнастичні вправи; застосовувати здобуті знання, вміння та навички щодо збереження здоров'я, не зашкоджуючи як власному, так і здоров'ю інших людей. Дотримується правил безпеки життєдіяльності.

САМОСВІДОМІСТЬ ТА САМОСТАВЛЕННЯ

🏠 **Вікові можливості дитини**

У самосвідомості дитини вирізняються самопізнання, самооцінка і самоставлення. “Образ Я” включає доволі складну систему властивостей: зовнішніх, особистісних, статевих, з відображенням їх часової динаміки та усвідомленням себе в часі, у часовій перспективі. Дитина навчається

¹ Плавання проводять, якщо є відповідні умови (басейн, озеро).

співвідносити минуле – теперішнє – майбутнє. Він (вона) просить дорослих розповісти про те, яким (-ою) він (вона) був (була) маленьким (-ою), і сам (-а) із задоволенням згадує окремі епізоди недалекого минулого; розуміє, що раніше він (вона) він (була) маленьким (-ою), а зараз виріс (виросла), його (її) цікавить і минуле близьких людей.

Ускладнення “образу-Я” відбувається значною мірою завдяки розвитку у старшого дошкільника вміння розуміти себе, усвідомлювати свій внутрішній стан та переживання. На шостому році життя діти: поступово оволодівають безпосередніми емоціями, що виникають під впливом конкретної ситуації; починають стримувати почуття й користуватися загальноприйнятими формами їх вираження (жестом, позою, рухом, поглядом, мімікою, інтонацією голосу тощо); проявляють вольові можливості (обмежують власні бажання, ставлять певні цілі, долають перешкоди, правильно оцінюють власні дії).

Самоставлення дитини старшого дошкільного віку є стабільним позитивним елементом її психічного розвитку і компенсує травмуючий ефект усвідомлення своїх наявних недоліків.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

🏠 Самосвідомість

Закріплювати знання про своє ім'я по батькові, прізвище, стать, вік, дату народження, місце проживання, номер телефону, членів своєї родини, найближчих родичів, місце роботи батьків. Формувати уявлення: про особливості свого організму та здоров'я; безпечну поведінку стосовно себе та інших людей. Спонукає до усвідомлення та висловлювання своїх почуттів, переживань, оперування займенником “Я”. Сприяти: накопиченню знань про власні можливості, успіхи, права; формуванню адекватної позитивної самооцінки; усвідомленню дитиною потреби та доцільності виконання правил взаємодії з людьми різного віку і статі; самостійному використанню отриманих знань у різних видах творчої, продуктивної та комунікативної діяльності; використанню можливостей для власного вибору, прийняття рішення.

Вчити: оцінювати власні моральні якості відповідно до особливостей чоловічої та жіночої статі. Розвивати: самостійність, самооцінку, критичність; здатність до адекватної оцінки можливостей власного впливу на інших людей. Продовжувати формувати в дітей упевненість у собі, почуття власної гідності, уявлення про свою майбутню соціальну роль

відповідно до статі: чоловік – жінка; брат – сестра; батько – мати тощо. Виховувати повагу до своєї та протилежної статі в майбутньому (хлопчик – майбутній батько; дівчинка – майбутня мати).

Закріплювати вміння спілкуватися з однолітками в іграх та інших видах діяльності відповідно до адекватних уявлень про власні можливості та якості. Розвивати впевненість у собі, у власних силах.

🏠 Самоставлення

Формувати: уявлення дитини про існування свого внутрішнього світу (думки, почуття, бажання, ставлення); вміння пізнавати свої переживання у різних ситуаціях буття і взаємодії з однолітками й дорослими, здійснювати елементарні мисленнєві дії (аналіз, порівняння, узагальнення), формулювати мету своєї діяльності, визначати способи її досягнення, передбачати результати, оцінювати наслідки відносно себе та оточення, досягати її; здатність адекватно реагувати на різні життєві ситуації, стримувати негативні емоції.

Сприяти усвідомленню: власної відповідальності за свої вчинки; свої бажання, уподобання, інтереси в різних видах діяльності. Розвивати вміння обґрунтовувати своє ставлення до себе та інших.

Закріплювати вміння: орієнтуватися в основних емоціях і почуттях; диференціювати добро і зло в літературних творах та життєвих соціальних ситуаціях; встановлювати причинно-наслідкові та смислові зв'язки між подіями життя, своїми переживаннями та виразом обличчя; передавати свої почуття мімікою, жестами, словами.

Показники засвоєння змісту:

- оперує займенником “Я”, вирізняє себе з-поміж інших, усвідомлює свої права, статеvu, родинну і соціальну належність та саму себе в часі, просторі тощо;
- має позитивну самооцінку та розуміє свою соціальну відповідальність у партнерських взаєминах з однолітками, орієнтується у своїх чеснотах і вадах;
- керує своєю поведінкою, прагне спілкуватися та діяти так, щоб не заважати іншим, співвідносить свої домагання з можливостями, успіхами та невдачами;
- оцінні судження стають більш повними, деталізованими, розгорнутими, об'єктивними;
- під час спілкування проявляє почуття власної гідності, поваги до самої себе, прагнення зайняти гідне місце в системі взаємин з однолітками та дорослими;

- оцінює власну поведінку, вчинки людей, літературних персонажів та кіногероїв з позиції статево-рольових стереотипів та моральних критеріїв, намагається наслідувати позитивний досвід.

☞ **Показники розвитку особистісно-оцінної компетенції**

Має: достатній рівень обізнаності з образом самої себе, своїм “Я”, його місцем у системі людської життєдіяльності (у сім’ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, в різних видах діяльності); уявлення про те, що він (вона) в майбутньому чоловік (жінка), поводить відповідно до цього; здатність до самооцінки, довільної регуляції власної поведінки в різних життєвих ситуаціях; позитивне ставлення до власного внутрішнього світу (мотиви, ціннісні орієнтації, бажання і мрії, почуття тощо); оптимістичне світовідчуття щодо свого сьогодення і майбутнього.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА В СОЦІУМІ”

☞ **Вікові можливості дитини**

На шостому році життя відбувається поступовий перехід від аналізу й розуміння сутності власних вчинків та вчинків інших людей до узагальнених понять щодо поведінки в цілому та її диференціації на соціально схвалювану і несхвалювану. Домінуючою формою спілкування з дорослими стає особистісне спілкування, спрямоване на досягнення взаєморозуміння, отримання від дорослого оцінки властивостей та якостей власної особистості. На засадах складніших форм спілкування з дорослими, участі в різноманітних видах спільної діяльності, взаємодопомоги в іграх та на заняттях, виконання елементарних обов’язків у дітей продовжують розвиватися почуття, вольові та моральні якості.

Взаємини дитини з однолітками ґрунтуються на міцніших взаємних прихильностях, характеризуються більшою стійкістю й утворенням угруповань дітей із 2-3 осіб, які симпатизують одне одному й постійно грають разом.

Дитина старшого дошкільного віку: може вчиняти по совісті, довести власну правоту, відстояти власну гідність, діяти справедливо, диференціювати власні чесноти і вади; потребує доброзичливого ставлення з боку дорослих, взаєморозуміння та співпраці з ними, визнання власних чеснот; усвідомлює своє соціальне “Я”, ставлення різних людей до себе;

схильна до прояву самоповаги; має уявлення про авторитет; прагне бути учасником дитячого товариства, посівши в ньому певне місце; володіє комунікативними вміннями, які допомагають їй налагоджувати контакти з однолітками й товаришувати з певним колом дітей; проявляє найпростіші форми групової солідарності; у конфліктних ситуаціях намагається порозумітися з іншими дітьми, узгодити власну позицію та поведінку з позицією та поведінкою однолітків. Старший дошкільник здатний: дотримуватися правил поведінки, обмежувати свої бажання, проявляти дисциплінованість, стриманість, диференціювати моральні поняття (“доброта”, “чуйність”, “справедливість”, “дружба”, “чесність”, “товариськість”, “обов’язок” тощо); усвідомлювати свою статеву належність, поводитися відповідно до норм статевої поведінки та соціальних стандартів; бути критичнішим в оцінці однолітків.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сім'я

Формувати уявлення про зміст понять “сім'я”, “сімейні традиції”, членів старшого покоління у родині, типові правила сімейного співжиття. Розвивати: почуття належності до родини; любов та співчуття до близьких, потребу турбуватися про них; бажання дотримуватися правил поведінки в сім'ї.

Родина

Формувати: уявлення, що поняття “родина” об'єднує всіх родичів матері та батька; розуміти ступінь спорідненості; бажання підтримувати родинні зв'язки, виявляти інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, фото- та фільмотек; знання про свій рід, його історію; прагнення бути причетною до спільних справ, допомагати дорослим. Вчити: вести родовісне дерево; відчувати себе повноцінним членом родини; залишатися у присутності рідних “самим собою”; розраховувати на розуміння і захист; помічати зовнішню та внутрішню схожість і несхожість із рідними; прагненню не засмучувати близьких, виявляти чуйність та уважність до них; стримувати свої бажання, якщо вони заважають рідним; бути причетним до спільних турбот і проблем сім'ї; розповідати близьким дорослим про свої справи, улюблені заняття; користуватися сучасними засобами спілкування з близькими та друзями.

Показники засвоєння змісту:

- розуміє: зміст понять “сім’я”, “сімейні традиції”, їх склад та ознаки (спільне проживання, взаємна турбота, любов, доброзичливість, сімейні обов’язки, повага та гідне ставлення до членів сім’ї, необхідність збереження сімейних традицій); батьки – найрідніші люди, які доглядають та виховують своїх дітей; рідні брати-сестри – це діти, народжені в одній сім’ї, а дідусь та бабуся доводяться батьками татові та мамі;
- проявляє: до батьків любов, повагу та турботливе ставлення; до брата-сестри доброзичливе, дружнє ставлення та турботу; до дідуся та бабусі повагу, опікується їхнім здоров’ям, самопочуттям, дбає про них, допомагає, не ображає своїми висловлюваннями, вчинками та поведінкою; співчуття до хворих членів родини, намагається надати їм посильну допомогу;
- охоче відгукується на звернення членів родини (батьки, брати-сестри, дідусь, бабуся), їхні прохання, прислухається до старших та опікується молодшими;
- дотримується правил сімейного співжиття;
- усвідомлює свої обов’язки, обов’язки кожного члена сім’ї; намагається їх виконувати, підтримує порядок у своєму помешканні; розуміє внесок кожного члена сім’ї у її добробут;
- розуміє, що поняття “родина” – це об’єднання всіх родичів матері та батька;
- виявляє інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, фото- та фільмотек;
- знає історію свого роду, вміє скласти родовідне дерево;
- прагне залишатися у присутності рідних “самим собою”;
- помічає зовнішню та внутрішню схожість і несхожість із рідними;
- прагне не засмучувати близьких, виявляти до них чуйність та увагу;
- уміє: стримувати свої бажання, якщо вони заважають рідним; розповісти близьким дорослим про свої справи та улюблені заняття; користуватися сучасними засобами спілкування з близькими та друзями (вести розмову по телефону, надсилати листа тощо).

🏡 Показники розвитку родинно-побутової компетенції

Обізнана з нормами та правилами сімейного (родинного) співжиття; здатна їх дотримуватися. Вміє: підтримувати доброзичливі, дружні та довірливі стосунки в родинному колі; виявляти турботу і любов до рідних та близьких членів родини.

Люди

🏠 Дорослі

Формувати: вміння вирізняти знайомих людей з-поміж інших; усвідомлення, що знайомі можуть бути як серед дорослих, так і серед дітей.

Навчати засобів спілкування (вербальних та невербальних) та культури спілкування між людьми: вмінням встановлювати контакт для спілкування; виявляти щирі почуття та привітність; у прийнятній формі висловлювати свої пропозиції, поради, прохання.

Сприяти поширенню кола цивілізованого спілкування з малознайомими (працівники ДНЗ, члени родини) та незнайомими людьми. Вчити: розуміти, що чужі – це люди, які між собою не знайомі; в ситуації нагальної потреби вміти звернутися за допомогою до незнайомої людини; у разі спілкування з незнайомцями без присутності батьків використовувати елементарні правила самозбереження.

🏠 Діти

Вчити: входити в контакт з різними за віком дітьми, налагоджувати з ними активну взаємодію; самостійно встановлювати й підтримувати партнерські, ділові та особисті контакти з іншими дітьми; користуватися відомими правилами ненасильницької поведінки в конфліктних ситуаціях; відчувати межу припустимої поведінки; розуміти причини виникнення непорозумінь; уникати гострих суперечок, намагатися порозумітися; використовувати слова-пояснення, виправдання, вибачення.

Формувати вміння: передбачати наслідки своїх негативних дій; визнати свою провину; в разі потреби поступитися власними інтересами; за допомогою соціально прийнятих засобів спілкування захищати себе; виявляти почуття власної гідності в конфліктних ситуаціях (партнер у грі кричить, сердиться, командує тощо).

Розвивати інтерес і прагнення: брати участь у будь-якій спільній справі (грі, продуктивній діяльності); ділитися своїм досвідом, уміннями, знаннями, підтримувати загальну для всіх мету діяльності; бути визнаною іншими дітьми, бути доречною, бажаною у спілкуванні, грі тощо.

🏠 Група

Закріпити поняття про “групу людей” як об’єднання, що виникає на основі особистих симпатій та емоційних взаємин між людьми, та “групу в ДНЗ”, їх види (молодша, середня, старша); правила взаємодії між дітьми у групі, яку вони відвідують. Формувати уявлення про дружбу як прояв взаємної довіри, відданості та поваги між людьми; усвідомлення,

що дружбою треба дорожити; спонукати дітей до виявлення дружніх стосунків з тими, кому симпатизує.

Формувати усвідомлення, що: кожна країна має свою територію, на якій проживають люди з різним кольором шкіри, волосся, розміром очей тощо; вони мають свою культуру, звичаї, мову; всі народи світу прагнуть миру й щасливого життя.

Продовжувати навчати: розуміти наявність зв'язку між поведінкою дітей у групі, їхнім емоційним станом, настроєм, особливостями взаємин; за зовнішніми ознаками розпізнавати емоційний стан довколишніх (радість, засмучення, здивування, образа, доброта, ніжність, співчуття, захоплення).

Показники засвоєння змісту:

- чітко вирізняє знайомих людей як таких, які добре знають один одного (друзі, товариші, сусіди, співробітники батьків, працівники дошкільного навчального закладу тощо), малознайомих та незнайомих (перехожі на вулиці, пасажири у транспорті, відвідувачі магазину, глядачі в театрі тощо);
- добре орієнтується у правилах культури поведінки, володіє різними формами і засобами спілкування: встановлює контакт для спілкування за допомогою міміки та пантоміміки; виявляє щирі почуття (симпатію, доброзичливість) та привітність (за власною ініціативою вітається, прощається, дякує дорослому, одноліткам); у спільній з дорослим діяльності у прийнятній формі висловлює свої пропозиції, поради, прохання;
- уміє: вислухати дорослого, відповісти на запитання, відгукнутися на прохання, пропозицію, виявити чемність у ставленні до них; проявити до малознайомих та незнайомих людей обачність, стриманість та чемність; у разі нагальної потреби (загубилась у натовпі, магазині, іншому людному місці) звернутися до незнайомої людини (міліціонера, водія чи контролера у транспорті, продавця чи охоронця в магазині тощо);
- знає і вміє користуватися елементарними правилами самозбереження у разі спілкування з незнайомцями без присутності батьків: не брати від незнайомців солодощі, іграшки, не погоджуватися на пропозицію покататися на машині, не розповідати чужим про себе, свою сім'ю, родину, місце проживання тощо.
- виявляє доброту, турботу, увагу; вміє просити допомоги та надавати її у разі потреби; усвідомлює свої можливості та поважає бажання інших людей; може стримувати себе та заявляти про свої

потреби у прийнятній формі; добре орієнтується у новій обстановці; розуміє різний характер ставлення до неї довоколишніх; уміє помічати зміни настрою, емоційні стани близьких дорослих та однолітків, враховувати це під час спілкування;

- уміє: входити в контакт з різними за віком дітьми і встановлювати з ними партнерські, ділові й особисті взаємини; користуватися правилами ненасильницької поведінки; поступитися власними інтересами і захистити їх при нагоді; проявити піклування про друзів, які тимчасово не відвідують дошкільний навчальний заклад через різні причини;
- відчуває межу припустимої поведінки; розуміє причини непорозумінь, намагається уникнути гострих суперечок і порозумітися, використовуючи слова-пояснення, виправдання та вибачення.

🏠 **Показники розвитку соціально-комунікативної та родинної компетенції**

Обізнана із різними соціальними ролями людей (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, молоді, літні тощо); з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; уміє дотримувати їх під час спілкування. Сформована елементарна здатність: взаємодіяти з людьми, які її оточують; узгоджувати свої дії, поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе. Розвинене початкове вміння співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Обізнана з нормами та правилами сімейного (родинного) співжиття; здатна їх дотримувати; вміє підтримувати доброзичливі, дружні, довірливі стосунки в родинному колі, виявляти турботу і любов до рідних та близьких членів родини.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ **“ДИТИНА В ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ”**

🏠 **Вікові можливості дитини**

У дітей шостого року життя сприймання об'єктів та явищ природи стає більш стійким і цілеспрямованим. Вони проявляють здатність помічати зміни у природному середовищі; виокремлюють доступні для розуміння суттєві ознаки об'єктів; роблять елементарні узагальнення,

аргументують їх і вносять необхідні корективи; міркують логічно, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами.

У мовленнєвому розвитку центральною ланкою стає збагачення функцій внутрішнього мовлення: планувальної, регульовальної, в умовах виникнення проблемної ситуації, яку треба осмислити (пошукова діяльність). Ставлення до природи дитина відображає зазвичай в образній формі, акцентуючи увагу на красі природи.

Старший дошкільник: здатний виокремити основні зв'язки природних явищ і відтворити їх в образному мовленні; може сконцентрувати свою увагу й вислухати інструкцію вихователя та повторити її, щоб запам'ятати; підпорядкувати свою увагу вимогам вихователя; виконувати доручення вихователя (по догляду за кімнатними рослинами в кутку природи); здатний гальмувати свої бажання, залишати цікаву діяльність заради дорученого завдання.

Перебуваючи на лоні природи, дитина виявляє позитивні емоції, відчуває волю, задоволення, набуває можливості самовираження через конкретні дії дослідницького характеру.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Природа планети Земля

Закріплювати та розширювати загальні уявлення: про Землю як планету, на якій живе людство, її форму, складники (повітря, суша, вода); основні властивості повітря, їх залежність від пори року, кількості світла, тепла; вітер як рух повітря, його силу та особливості; “суходіл” як тверду поверхню землі (материки, океани), її форми (рівнини, пагорби, гори, яри), призначення (будують житло, обробляють ґрунт тощо), надра землі, корисні копалини (вугілля, газ, нафта тощо), їх здобування та використання людьми; воду як джерело життя на Землі, її стани (рідкий, твердий, газоподібний – пара), знаходження (в річках, озерах, морях, океанах, льодовиках, під землею), смакові властивості (солоні, прісні), засоби водопостачання, шляхи використання (для вироблення енергії, освітлення, опалення будівель, господарських та побутових потреб, проведення гігієнічних процедур, відпочинку, риболовлі) та правила її використання людиною (не забруднювати, використовувати за призначенням).

Вчити: визначати роль води, повітря, поживних речовин у житті рослин, тварин та людей; розповідати про них.

🏠 Явища природи

Формувати елементарні уявлення про природні явища на планеті Земля та сезонні зміни в природі (залежно від кількості сонячного світла і тепла); прикмети та характерні ознаки різної пори року (осінь, зима, весна, літо). Вчити: спостерігати за змінами у природі, особливостями природних явищ; фіксувати їх у календарях погоди і природи; пояснювати їх вплив на рослини, тварини та життя людей.

Формувати елементарні уявлення про хмари, причини їх утворення, рух, види (перисті, купчасті, шаруваті), вплив на зміну погоди; розширити знання про види опадів у різні пори року, можливі явища після негоди: град (зовнішні ознаки, вплив на рослинний, тваринний світ, життя людей); блискавку (зовнішні прояви, правила безпечного поводження під час грози); сніг, його різновиди (сухий, вологий), характерні особливості (холодний, пухкий, крихкий, липкий, м'який, пористий), види снігових опадів (заметіль, хуртовина, ожеледиця), їх вплив на стан природи, зміни агрегатного стану; стихійні лиха (шторм на морі, посухи на землі, пожежі, землетруси, виверження вулкану), їх наслідки для природи та людини. Навчити елементарних навичок правильного поводження в небезпечних ситуаціях.

Різновиди живої природи та особливості життя її представників упродовж року

Поглибити та вдосконалити знання: про різноманітність представників рослинного і тваринного світу; зміни їх умов життя впродовж різних пір року. Виховувати бережне ставлення до рослин, тварин, бажання доглядати за ними та милуватися ними.

🏠 Рослини. Гриби. Тварини

Восени. Вчити: розрізняти овочі (квасоля, огірки, помідори, редис), фрукти (вишня, груша, яблуко, слива тощо); кімнатні рослини (традесканція, алое, клівія); квіти у квітнику (айстри-морозці); визначати ступінь стиглості овочів та фруктів за зовнішніми ознаками; спостерігати за тривалістю цвітіння осінніх квітів, утворенням насіння. Закріпити та поглибити знання: про хвойні і листяні дерева (дуб, клен, береза, тополя, липа, сосна, ялина, горобина, акація тощо), кущі (бузок, жасмин, таволга тощо), ягоди у ягіднику, в лісі (полуниці, малина, смородина, ожина, суніці); про гриби (їстівні і неїстівні/отруйні).

Формувати та розширювати уявлення: про представників тваринного світу (білка, заєць, їжак, ведмідь, лисиця, вовк; метелики, жуки,

комарі, мухи, жаби, ящірки; ластівки, шпаки); про звички диких тварин; про жуків та їх відмінності (одні лише повзають, а інші – і повзають, і літають). Вчити: встановлювати залежність зовнішнього вигляду тварини від умов її життя; помічати зміни в поведінці тварин залежно від змін, що відбуваються у неживій природі (заховалися і позасинали комахи, птахи збираються у вирій, не чути їхніх голосів); упізнавати та називати різних птахів (горобці, ворони, сороки, синиці, голуби, ластівки, шпаки) за їхнім зовнішнім виглядом, звичками, виокремлювати частини тіла, особливості шкірного покриву; розрізняти метеликів і жуків; спостерігати за жабою, виокремлювати її характерні звички; спостерігати за птахами, які залишилися зимувати, та слухати їхні голоси.

Взимку. Уточнити та поглибити знання: про хвойні та листяні дерева (сосна, ялина, тополя, каштан); насіння вівса, гороху; цибулю. Формувати: уявлення про умови вирошування рослин із насіння; вміння розрізняти дерева за стовбуром.

Уточнювати та поглиблювати знання: про представників тваринного світу (кішка, собака, корова, коза, свиня, кінь, вівця; мешканців акваріуму; осілих птахів: синиці, ворони). Формувати уявлення: про особливості зовнішнього вигляду тварин (тіло одних вкрите шерстю, а інших – пір'ям); поведінку свійських тварин та користь, яку вони приносять людям; турботу людини про тварин. Вчити: розрізняти птахів та впізнавати осілих птахів (горобці, ворони, синиці, снігурі); помічати зміни у поведінці птахів узимку (де живуть, чим живляться, де ховаються від холоду); доглядати за мешканцями акваріуму (рибок годують сухим і живим кормом, виловлюють сачком, доливають чисту воду, витирають стінки акваріуму).

Навесні. Закріплювати знання: про рослини найближчого оточення (пролісок, мати-й-мачуха, горобина, бузок); будову трав'янистих рослин та значення коріння в їх житті. Вчити: спостерігати за впливом сонячного тепла і світла на зміни в рослинах (на деревах, кущах утворюються бруньки, з них розпускаються листя, перед цвітінням утворюються пуп'янки); розрізняти запахи квітух рослин; відзначати зміни в розвитку городини та квітів; висівати насіння середнього розміру на городі та в квітнику. Виховувати бажання помічати, милуватися першими весняними квітами, квітучими деревами та берегти їх.

Уточнювати та поглиблювати знання: про представників тваринного світу теплих країн та рідної місцевості (тигр, мавпа, лисиця, вовк, їжак); життя диких тварин у природних умовах, у весняно-літній період (чим живляться, як влаштовують собі житло, пристосовуються до середо-

вища, дбають про своїх дитинчат), чим відрізняються дитинчата від дорослих тварин (зовнішній вигляд, поведінка); працю людей по догляду за тваринами. Вчити спостерігати за комахами: мурашкою, метеликом, жуком, сонечком, клопом-солдатиком, за ящіркою, черепахою, за прильотом птахів.

Улітку. Формувати уявлення: про лісові квіти (дзвіночок, гвоздика, деревій), лугові квіти (жовтець, конюшина); їстівні гриби (сироїжки) та отруйні (мухомор); літні квіти (ірис, ротики, лілія); насіння і плоди (стручок, горіх, ягоди, зернятка), що утворюються з різних рослин. Уточнювати та закріплювати знання: про рослини луків і лісів; трав'янисті рослини та їх будову (стебло, листя, квітки, коріння); коріння, яким рослина утримується в землі, вбирає вологу й поживні речовини. Вчити: розрізняти плоди і ягоди за їх зовнішнім виглядом та запахом, літні квіти за зовнішнім виглядом та за описом; поливати рослини, збирати достиглу городину, складати із квітів букети і прикрашати ними приміщення.

Вчити: розрізняти птахів (горобці, голуби, шпаки тощо) за їх характерними ознаками, дізнаватися, чим вони живляться; бачити відмінності між дорослими птахами (горобці, шпаки) та пташенятами за їхніми зовнішніми ознаками (колір, розмір, форма, частини тіла, поведінка), спостерігати за ними; розпізнавати метеликів голубінок, павине око, бронзівку; впізнавати коника, розглядати його; розрізняти звуки, характерні для комах.

Життєдіяльність людини у природному довкіллі

Сприятти усвідомленню, що природне довкілля та життєдіяльність людини взаємопов'язані; що життя людей на Землі залежить від навколишнього середовища (чисте повітря, вода, ліс і ґрунт сприятливі для здоров'я та життя людей).

Формувати елементарні знання про основні екологічні чинники розвитку живої природи (світло, температура, волога, родючість ґрунту) та їх взаємозв'язки; природоохоронні заходи для збереження та відновлення рослин і тварин, які зникають. Учити: класифікувати живу природу на основі безпосереднього сприймання і аналізу зовнішніх ознак, живлення, способів взаємодії з середовищем. Удосконалювати знання і практичний досвід дітей у різних видах діяльності в природі (гра, праця, дослідницька діяльність, навчання). Поглиблювати знання про життєдіяльність людини у природному довкіллі свого регіону.

На майданчику. Розширювати знання про місцеві рослини. Вчити розрізняти і називати: 2-3 види дерев із будь-якими яскраво виражени-

ми характерними ознаками (форма листя, забарвлення стовбура); впізнавати і називати 2-3 квітучих культурних або дикорослих трав'янистих рослини, забарвлення квітки, листя; 2 види злаків, 3-4 види грибів, 4-5 осілих і 3-4 види перелітних птахів (за кольором, розміром, типовим забарвленням, звуками, способами пересування); впізнавати 2-3 види метеликів, жуків, коників, комарів, бджіл, бабок, жаб, ящірок, спостерігати за їхнім способом життя та способами пересування (плавають, лазять по деревах, скачуть, літають тощо); помічати зміни, що відбуваються на майданчику в різні пори року (дощова погода, розмальоване листя – восени). Вчити: простих прийомів збирання опалого листя, урожаю на горді; годувати осілих птахів.

У куточку природи. Закріплювати знання про кімнатні рослини, умови їх зростання (наявність вологи, поживного ґрунту, світла, тепла). Вчити: розпізнавати 5-6 кімнатних рослин за їх формою, кольором листя, стебел; визначати різні стани ґрунту (пухкий, твердий, сухий, вологий); за видом рослин помічати недолік тих чи інших умов і добирати відповідні способи догляду (листя в'януть – недостатньо води – треба більше поливати; рослина витягується в бік світла – його не вистачає – потрібно поставити ближче до вікна; рослина стає слабкою, росте повільно – мало поживних речовин – треба пересадити у новий ґрунт).

Формувати та розширяти уявлення: про зовнішній вигляд і поведінку тварин куточка природи (риб, птахів, наземних тварин); про те, що умови життя тварин у неволі мають бути схожі на природні (для птахів потрібен повітряний простір, гілки, пісок, корм тощо). Вчити: помічати особливості їх форми, розміру, забарвлення окремих частин тіла, функції, особливості пересування, харчування, відпочинку, гніздобудування; вести календар спостереження природи; звертати увагу на естетику обладнання куточка природи.

Всесвіт

Формувати уявлення: про Землю, її рух навколо Сонця (один оберт навколо Сонця за рік), що спричиняє сезонні зміни у природі; корисний та шкідливий вплив Сонця на все живе; Місяць як супутник Землі, його форму, особливості спостереження за ним у вечірні та нічні години, його вплив на ріст рослин; можливості дослідження Космосу (телескоп, супутники, космічні кораблі, станції, телескопи); невід'ємність людини та природи від Космосу. Розвивати сприймання краси різноманітних проявів небесної сфери.

Показники засвоєння змісту:

- володіє елементарними знаннями про планету Земля та різноманітність життя на ній;
- знає основні властивості та особливості повітря, води (її стани); розуміється у можливостях очищення води, дотримується правил користування водою;
- називає різновиди суші, водоймищ, надр Землі, знає про їх призначення та використання в житті людей; дотримується основних правил поведінки на водоймах;
- вирізняє суттєві властивості явищ неживої природи;
- орієнтується в різноманітності рослинного та тваринного світу; вміє спостерігати за змінами, що відбуваються в живій природі в різні пори року;
- знає прикмети та характерні ознаки різних пір року: *осінь* (небо часто вкривається хмарами, мрячить дощ, тумани, повітря вологе, земля мокра), *зима* (сонце світить, але не гріє, холодно, мороз, сніг, хуртовини, заметілі, намети), *весна* (сонце гріє сильніше, день стає довшим, з'являються таловини, на дахах утворюються бурульки, тане сніг, лід, дме теплий вітер, ідуть короткочасні дощі), *літо* (спека, все нагрівається, вранці на траві роса, буває град, грози із блискавками, веселка);
- має уявлення про місцеві рослини, розрізняє і називає: 2-3 види дерев, 2-3 квітучих культурних або дикорослих трав'янистих рослини, 2 види злаків, 3-4 види грибів, 4-5 осілих та 3-4 види перелітних птахів, упізнає 2-3 види комах, помічає зміни, що відбуваються на майданчику в різні пори року;
- розпізнає 5-6 кімнатних рослин, помічає негаразди в умовах їх зростання;
- визначає особливості зовнішнього вигляду та поведінки тварин куточку природи (риб, птахів, наземних тварин), знає, що умови життя тварин у неволі мають бути схожі на природні (для птахів потрібно повітряний простір, гілки, пісок, корм тощо);
- виявляє зацікавленість щодо отримання елементарних знань про Космос, Всесвіт, використовує їх у різних видах і формах творчості.

🏠 Показники розвитку природничо-екологічної компетенції

Обізнаний із природним середовищем планети Земля та Всесвітом як цілісним організмом, у якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, Сонце, Місяць тощо; усвідомлює їх значення для

діяльності людини, для себе. Сприймає природу як цінність, виокремлює позитивний і негативний впливи людської діяльності на стан природи, довільно регулює власну поведінку в природі.

Усвідомлює себе частиною великого світу природи; знає про залежність власного здоров'я, настрою, активності від стану природи, її розмаїття і краси; виявляє інтерес, бажання та посильні вміння щодо природоохоронних дій. Знає про необхідність дотримання людиною правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання природних багатств, води, електричної та теплової енергії в побуті; докладає домірні зусилля зі збереження, догляду та захисту природного довкілля.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ДИТИНА У СВІТІ КУЛЬТУРИ”

🏠 Вікові можливості дитини

Діти старшого дошкільного віку здатні: оцінювати не тільки властивості предметів, а і їх різновиди; відчувати характер, настроїв творів літератури, музики та зображувального мистецтва (виразність, тембр, композиція, колір); проявляти вміння орієнтуватися у просторі (впевнено визначати напрямок у просторі, взаєморозташування предметів у просторі, помічати зміни в оформленні та обладнанні приміщення). У цьому віці процес сприймання набуває більш цілеспрямованого характеру: діти здатні розглядати предмет, зображення, послідовно звертаючи увагу на ті частини і деталі, що їх виокремлює вихователь.

У старшому дошкільному віці діти можуть не тільки самостійно виконувати роботу, а й організувати її: обирати необхідне обладнання, розташовувати його зручно і в потрібному порядку, вчасно приступати до роботи. Через обов'язки, зокрема чергового, діти набувають умінь колективно обговорювати роботу, допомагати товаришеві без нагадувань дорослого, доброзичливо висловлювати зауваження, використовувати морально виправдані способи узгодження бажань. Найвищим ступенем самостійності в цьому віці характеризується трудова діяльність дітей із власної ініціативи: вони самі ставлять мету, планують організацію і виконання роботи, досягають результату, оцінюють його якість і значущість, а також поведінку товариша і власний внесок у трудовий процес (ставлення до праці й однолітків). Для старших дошкільників важливою є не тільки позитивна оцінка дорослого, а й досягнення практичного,

матеріально представлено результату, від якого вони можуть отримувати задоволення та відчувати почуття гордості.

У сфері художньо-творчої діяльності старший дошкільник: володіє певним обсягом знань, умінь і навичок, здатний аналізувати і синтезувати об'єкти, виявляти фантазію та творчість; сприймає, осмислює та виявляє ціннісне ставлення до мистецтва: усвідомлює події, яких не було у власному досвіді; відтворює ланцюг подій у творі; співчуває літературним героям, прагне розуміти мотиви їхньої поведінки; свідомо ставиться до авторського слова, помічає особливості мовлення, його образність; відповідає на запитання, що сприяють усвідомленню мотивів учинків героїв твору, власного емоційного ставлення до них та подій; здатний доходити висновків; за власної ініціативи може чітко та виразно прочитати вірші, зміст яких значно ускладнюється, але водночас викликає у нього певний інтерес, за наявності якого вірші легко запам'ятовуються.

Старший дошкільник: усвідомлює, що за допомогою образотворення, дотримуючись форми, пропорцій, кольору, характерних деталей предметів та перспективи, можна відтворювати довкілля, а використовуючи міміку героїв, їхню позу та жести, – передавати характери персонажів та їхній настрій; емоційно сприймає театральні та музичні твори, визначає їх жанр, характер, темп і настрій; інтонує мелодії, співає не лише у групі, а й сольо, добирає мелодію на слух; стає більш координованим у рухах, що сприяє формуванню вміння грати на музичних інструментах, проявляти інструментальну творчість, долучитися до участі в драматизації, бути ініціатором в організації гри в “Театр” та театралізованих дійств, виготовляти костюми, декорації. Дитина цього віку перевтілюється в образ того чи того персонажа, виконує свою роль виразно та з гумором, вносить свої пропозиції та має власне бачення образу. В цьому віці зростає інтерес до виконання колективних робіт.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Предметний світ

Продовжувати формувати інтерес до предметного світу, поглиблюючи знання про нього та використовуючи їх у повсякденному житті.

🏠 Житло

Продовжувати формувати: уявлення про роль житла в житті людини, традиційне українське житло (його характерні особливості у місті та в

селі), взаємозв'язок між потребами людини в теплі, світлі, воді та функціонуванням різних технічних комунікацій і відповідних установ; розуміння цінності рідної домівки, її атмосфери добра, тепла та затишку, речей, вироблених руками рідних і переданих у спадок; уміння бачити красу в побуті. Закріплювати знання про адресу свого проживання (населений пункт, вулиця, номер будинку, квартири). Продовжувати виховувати: самостійність у впорядкуванні власних речей, іграшок тощо; бажання прикрашати домівку до свята; почуття господарської бережливості для підтримання порядку та родинного добробуту.

Предмети домашнього вжитку. Навчати дітей: докладного сенсорного аналізу предметів, що оточують дитину; називати словами матеріали, з яких вони виготовлені (метал, дерево, глина, пластмаса, скло, тканина, кераміка, хутро тощо), їх ознаки та властивості; розуміти зв'язок між назвою, будовою та матеріалом, з якого виготовлені предмети; класифікувати предмети одночасно на основі кількох ознак. Поглиблювати знання: про побутові прилади (машини, технічні прилади: електром'ясорубка, міксер, картоплечистка, хліборізка, електросоковарка тощо); предмети культурного вжитку (телефон, магнітофон, відеоманітофон, комп'ютер тощо); правила безпечного користування побутовими приладами. Вчити: знаходити у предметному середовищі знайоме і незнайоме; виокремлювати схоже і відмінне; визначати безпечне й небезпечне; застосовувати правила ведення домашнього господарства; використовувати засоби та інструменти для підтримання чистоти, краси, порядку. Виховувати культуру застосовування предметів побутового призначення. Продовжувати ознайомлювати з українським національним костюмом та сучасним одягом, взуттям, із матеріалами, які використовують під час їх виробництва.

🏠 **За межами житла**

Дошкільний навчальний заклад. Закріплювати та поглиблювати знання: про адресу, номер, назву ДНЗ, групи, дорогу з дому до нього; про працю дорослих у ДНЗ. Вчити: вільно орієнтуватися у приміщенні ДНЗ, у найближчому мікрорайоні; правильно називати їхні професії (завідувач, методист, завгосп тощо); розповідати про ДНЗ, працю дорослих, цікаві події, свята, дітей своєї групи; розуміти, що старші діти готуються до школи (їм багато треба знати, вміти, щоб бути успішними школярами). Сформувати уявлення про вчителя, клас та шкільні речі. Виховувати бажання йти до школи.

Вулиця, місто (село), область (край). Учити диференціювати поняття "місто", "село", "область", знаходити тотожне, схоже й відмінне. Форму-

вати сукупність уявлень про рідне місто (село), рідний край, які об'єднані історичними зв'язками, географічним розташуванням населеного пункту, особливостями життя його мешканців. Ознайомити та поглибити знання: про краєзнавчі об'єкти свого регіону (економічні, історичні, культурно-мистецькі тощо); об'єкти найближчого довкілля (крамниця, кінотеатр, аптека, перукарня тощо); основні соціальні споруди міста, області та їх призначення; вулицю, її поділ на проїзну та пішохідну частини; правила дорожнього руху та як ними керуватися.

Навчити: групувати, порівнювати види транспорту за способом пересування (наземний, підземний, водний, повітряний тощо); розрізняти різні види транспорту за призначенням (пасажирський, вантажний, спеціальний); розуміти залежність будови транспортних засобів від способу пересування (у літака округлі форми для подолання сильного опору повітря, у корабля гострий кіль для розсікання води). Поглибити знання про підземний транспорт (метро), міський (автомобіль, автобус, вантажівка), сільськогосподарські машини (трактор, комбайн, сіялка, бурякозбиральна машина тощо), спеціальний транспорт (поливальна машина, снігозбиральна, пожежна, швидка допомога тощо). Формувати уявлення: про тих, хто керує транспортними засобами (водій, машиніст, капітан, пілот, космонавт тощо); про порядок руху пасажирського транспорту (маршрути, рейси, зупинки для входу та виходу пасажирів) та правила поведінки пасажирів.

Формувати систему уявлень: про сучасні засоби зв'язку (пошта, телеграф, телефон, факс, електронна пошта, радіозв'язок, супутниковий зв'язок); пошту як установу зв'язку, її призначення, особливості роботи працівників; засоби комунікацій, друку (телебачення, радіо, газети, журнали) та характер роботи людей, зайнятих у цих сферах.

✎ **Предметно-практична діяльність**

Учити розуміти, що довколишній предметний світ – рукотворний, створений для задоволення потреб людини та завдяки людській праці.

Праця дорослих. Сформувати уявлення: про необхідність праці, її зв'язок із задоволенням життєвих потреб людини (в їжі, одязі, житлі, безпеці тощо); працю людей різних професій у сфері виробництва товарів та сфері послуг; професійну зайнятість батьків, найближчих родичів; виробництво різних предметів ужитку, технічних приладів та знарядь, засобів пересування та зв'язку, продуктів харчування та гігієни, вчити оперувати їх назвами; різні види виробництва (пошиття одягу, виробництво автомобілів, продуктів харчування, будівництво, сільське господарство

тощо) та послуг (житлово-комунальні, транспортні, медичні, торгівельні тощо), характерні для певного регіону; структуру конкретного трудового процесу (мета і мотив, матеріал, інструменти, набір трудових дій, результат); культуру праці дорослих на всіх етапах трудового процесу (економне витрачання матеріалів, бережливе ставлення до інструментів, додержання порядку на робочому місці); про те, що більшість дорослих водночас є споживачами та виробниками необхідних для життя речей; люди-споживачі (дорослі, діти) для задоволення життєвих потреб використовують їжу, речі, прилади, побутову техніку тощо, що створені людьми-виробниками.

Ознайомити: із трудовими обов'язками дорослих у найближчому оточенні (завідувач ДНЗ, методист, завгосп, кухар, лікар, медсестра та ін.), з роботою лікаря (хірург, стоматолог, педіатр, терапевт) та медсестри в поліклініці, працюю медичних працівників (аптека, “швидка допомога”); людьми творчих професій (художник, фотограф, музикант, дизайнер, актор та ін.); працівниками у сфері послуг (сьюсар, електрик, двірник, водій, газівник тощо); основними сільськогосподарськими професіями (хлібороб, садівник, городник, пасічник, фермер), результатами їхньої праці.

Учити: диференціювати продуктивну виробничу діяльність дорослої людини (для неї характерним є впорядковане робоче місце, висока віддача виконавця, завершений кінцевий результат праці) та предметно-практичну діяльність дитини; розрізнити соціальні ролі “покупець”, “продавець”, поняття “товар”, “гроші”, “заощадливий”, “недбайливий”; розуміти, що за свою роботу дорослі одержують гроші, які складають бюджет сім'ї і кількість яких є обмеженою; розмірковувати над доцільністю використання грошей при покупці речей, над тим, що не всі цінності у світі вимірюються грошима.

Виховувати: ціннісне ставлення до результатів людської праці, повагу до людей праці; елементарну культуру споживання продуктів праці дорослих (правильно використовувати знаряддя та інструменти з ведення домашнього господарства; дотримувати чистоти, порядку, ощадливого витрачання води, газу, електроенергії, вимог під час купівлі речей у магазині).

Праця дітей. Виховувати працелюбність, відповідальність, організованість, самостійність, ініціативність, сумлінність, готовність виконувати доручення дорослих, дбайливе ставлення до рукотворних виробів (власних та інших дітей). Продовжувати вчити: самостійно виконувати доручення, обов'язки чергового, доводити розпочату справу до завершення; виявляти готовність брати участь у колективній праці (прибирання групової кімнати, майданчика) спільно з дорослими та іншими

дітьми; співвідносити свої дії з діями товаришів, бачити, коли вони потребують допомоги, здійснювати її за власною ініціативою, отримуючи задоволення від процесу та результатів своєї діяльності.

Учити: визначати мету, завдання, прогнозувати кінцевий результат, планувати послідовність дій, узгоджувати власні дії з діями партнерів; свідомо добирати адекватні прийоми роботи, знаряддя праці, матеріали; визначати властивості матеріалів та технологію їх використання; не копіювати зразки, а виявляти власну творчість, фантазію та винахідливість; самостійно долати труднощі; дотримуватися правил безпечної діяльності та особистої гігієни.

Поглиблювати знання та вдосконалювати вміння оцінювати результати своєї роботи та роботи однолітків, вносити корективи, виправляти помилки.

Формувати: бажання займатися предметно-практичною діяльністю, активно долучатися до самообслуговування, праці в природі, господарсько-побутової праці; прагнення якісно виконувати трудові доручення.

Самообслуговування. Вчити: швидко, в певній послідовності, вдягатися, роздягатися, правильно й акуратно складати одяг до шафи; взуватися, користуючись ложечкою для взуття, роззуватися, ставити взуття на місце; стежити за власним зовнішнім виглядом (чистотою одягу, взуття, своєчасно використовуючи носовичка, особистий гребінець, щітку для одягу); сушити мокрі речі, пришивати гудзики, петлі; тактовно підказувати товаришеві про неполадки в його зовнішньому вигляді та допомагати йому в їх усуненні. Залучати дітей до зміни білизни, своєчасного прання і прасування стрічки, носовичка тощо.

Господарсько-побутова праця. Привчати: постійно підтримувати порядок у груповій кімнаті, приміщенні дошкільного навчального закладу та на майданчику; самостійно й сумлінно виконувати обов'язки чергового (повністю сервірувати стіл, роздавати другі та треті страви, прибирати посуд, протирати столи; розміщувати дидактичний матеріал для заняття та прибирати його, розкласти комплекти білизни, розвішувати рушники); у разі потреби користуватися робочим одягом (фартушок, нарукавники, берети, косинки); після сну самостійно збирати постіль; витирати пил із шаф у роздягальні, з підвіконь, мити та протирати іграшки, будівельний матеріал, ремонтувати книги, іграшки; прати та прасувати одяг для ляльок; стежити за порядком на дитячому майданчику (підмітати і розчищати доріжки від сміття та снігу, поливати та перекопувати пісок у пісочниці). Продовжувати формувати культуру праці (охайність у процесі діяльності, вміння користуватися обладнанням, доцільно розта-

шовувати його і своєчасно прибирати, підтримання порядку на робочому місці). Формувати почуття задоволення від чистоти і порядку в кімнаті, на ділянці. Виховувати: бажання працювати на загальну користь; звичку до охайності; прагнення до художнього оформлення приміщення групи квітами, самостійними виробами; бажання піклуватися про менших.

Праця в природі. Виховувати: гуманно-дієве ставлення до рослин та тварин; бажання своєчасно піклуватися про них.

Вчити: самостійно й відповідально виконувати обов'язки чергового (поливати рослини, рихлити ґрунт, мити годівницю, готувати корм, мити, різати і терти його на тертці, міняти воду, годувати тварин, риб за допомогою мірки, прибирати робоче місце – стерти зі столу, замести, витерти бризки тощо); разом із вихователем міняти підстилку у тварин (пісок, тирсу, сіно), воду в акваріумі, здійснювати прибирання куточка природи, виконувати різноманітну сезонну роботу. *Восени.* Залучати: до збирання овочів, насіння, з городу; висаджування цибулин квітів; перекопування грядок городу, землі навколо дерев, чагарників; пересаджування квітучих рослин з ґрунту до куточка природи; посильної участі у заготівлі овочів і фруктів на зиму (миття огірків, відбір міцних, зрілих, незіпсованих овочів – моркви, помідорів) – з урахуванням місцевих умов. *Узимку.* Вчити: згрібати сніг до стовбурів дерев і чагарників; у куточку природи влаштовувати зимовий город (саджати коренеплоди, цибулю, зелений корм для птахів і тварин). *Навесні.* Залучати: до рихлення землі, вирощування розсади квітів та овочів, влаштування квітника, догляду за посівами і посадками; до живцювання і пересаджування кімнатних рослин. *Улітку.* Залучати: до розпушування землі на грядках, у квітнику; поливання, підгортання, прополювання рослин; участі у заготівлі сіна, збирання насіння рослин для зимової підгодівлі птахів.

Ручна праця. Формувати: інтерес до ручної праці; бажання виготовити власними руками саморобку, іграшку, сувенір, прикрасу. Вчити: робити із природного, допоміжного матеріалів, паперу, картону, з тканини іграшки-саморобки для сюжетно-рольових ігор, подарункові сувеніри для батьків, працівникам ДНЗ, малюкам; економно та раціонально витрачати матеріали, берегти продукти своєї праці; помічати і з власної ініціативи робити дрібний ремонт книг, одягу, іграшок; виготовляти деякі прості посібники для занять та самостійної діяльності.

Показники засвоєння змісту:

- розуміє та виявляє інтерес до предметного світу як рукотворного, створеного для задоволення потреб людини та завдяки її праці;
- оперує поняттями “житло”, “меблі”, “білизна”, “побутові прилади”,

“посуд” тощо; називає основні технічні засоби та побутове приладдя, користується правилами їх застосування;

- розуміє роль житла в житті людини; має уявлення про особливості традиційного українського житла в місті та в селі;
- цінує атмосферу рідної домівки, усвідомлює значущість її затишку та порядку;
- орієнтується у предметному довкіллі за межами житла: знає назви вулиць, прилеглих до будинку, де мешкає він та його родина; розуміє, що вулиця поділяється на проїзну та пішохідну частини; визначає місцезнаходження ДНЗ, магазину, аптеки, поліклініки, пояснює, як до них дістатися;
- називає різні види транспорту, знає їх призначення, характерні особливості, правила дорожнього руху, вміє керуватися ними;
- має елементарні знання про виробництво різних предметів ужитку, технічних приладів та знарядь, засобів пересування та зв'язку, продуктів харчування, гігієни, оперує їх назвами;
- розуміє сутність мотивації праці дорослих, її необхідність та багатоманітність професій; виявляє ціннісне ставлення до результатів праці;
- розуміє відмінність між власною діяльністю і виробничою діяльністю дорослої людини;
- охоче займається предметно-практичною діяльністю, самообслуговуванням, працею в природі, господарсько-побутовою працею та отримує від неї задоволення;
- визначає мету, завдання; прогнозує кінцевий результат; планує послідовність дій, узгоджуючи власні дії з діями партнерів та дотримуючись правил безпечної діяльності; обирає адекватні прийоми роботи, знаряддя праці, матеріали;
- демонструє фантазію, винахідливість, здатність самостійно долати труднощі і доводити розпочату справу до завершення;
- виявляє працелюбність, відповідальність, організованість;
- має здатність оцінити результати власної роботи та роботи однолітків, внести корективи, виправити помилки;
- дбайливо ставиться до власних рукотворних виробів та виробів інших дітей.

🏠 Показники розвитку предметно-практичної компетенції

Обізнана із предметним світом, його особливостями у межах житла і поза ним, виготовленням предметів довкілля. Орієнтується в предметному середовищі за місцем проживання, дотримується елементарних

правил поведінки на вулицях і дорогах. Користується побутовими предметами за призначенням. Обізнана із працею дорослих, виявляє інтерес і повагу до професій, бере участь у спільній праці з дорослими та дітьми; творчо виявляє себе у самостійній предметно-практичній діяльності. Застосовує елементарні економічні поняття; ощадливо ставиться до речей, грошових коштів.

Світ мистецтва

🏠 Сприймання мистецтва

Продовжувати вчити: сприймати мистецтво та усвідомлювати його як результат творчої діяльності людини; виявляти емоції та почуття від побачених і почутих мистецьких творів; вибірково ставитися до окремих видів мистецької діяльності; сприймати твір мистецтва цілісно, елементарно аналізуючи засоби художньої виразності; вирізняти специфіку образу мистецтва (образотворче, музичне, танцювальне, театральне, літературне); пов'язувати яскравість образу із засобами його вираження (кольори, форми, пропорції, звуки, ритми, динаміка, темп, рухи, міміка, діалог); вирізняти просту аналогію між змістом твору і життям.

🏠 Ціннісне ставлення до мистецтва

Вчити виявляти власне ціннісне ставлення: до українських мистецьких традицій, фольклору; мистецьких творів художників, композиторів, музикантів, співаків, танцівників, режисерів, акторів, письменників; називати прізвища авторів та назву творів улюблених українських митців, переказувати їх зміст; порівнювати твори; вирізняти своєрідність українського декоративно-ужиткового мистецтва, українських пісенних жанрів (колискові, колядки, щедрівки, заклички), музично-танцювальних (гопак, гуцулка, полька, коломийка, хоровод); виокремлювати жанри народного, класичного і сучасного вітчизняного та світового мистецтва (портрет, пейзаж, натюрморт, побутовий); пісню, марш, танець; спектакль у ляльковому, музично-драматичному, балетному театрі; казку, вірш, оповідання.

🏠 Художньо-продуктивна та образотворча діяльність

Образотворче мистецтво. Розширювати уявлення та формувати інтерес до різних видів візуального мистецтва: декоративно-ужиткового, живопису, графіки, скульптури, архітектури, дизайну.

Декоративно-ужиткове мистецтво. Продовжувати ознайомлювати з різними творами як українського народу, так і творами митців інших країн. Учити розуміти призначення і особливості декоративно-

ужиткового мистецтва, відзначати його зв'язок із народним побутом, природою, культурою, традиціями і звичаями. Розширювати знання про українське декоративно-ужиткове мистецтво (петриківське, васильківське, київське, опішнянське, косівське, ужгородське тощо).

Живопис. Розширювати та закріплювати знання про жанри живопису: натюрморт, пейзаж, портрет, побутовий жанр. Учити на елементарному рівні: аналізувати твір мовою мистецтва; визначати його емоційний настрій, засоби художньої виразності; розуміти художні образи, створювати їх у власних роботах, використовуючи різні засоби мистецтва; виявляти інтерес та емоційне ставлення до творів мистецтва. Ознайомлювати: з різними видами натюрморту і пейзажу за змістом і засобами виразності; портретом, його видами (автопортрет, дитячий портрет, сімейний, історичний) та типами (погрудний, поясний, поколінний, на весь зріст тощо); вимогами до розглядання портретів для розуміння внутрішнього стану, настрою людини, її соціальної характеристики (приділити увагу розгляданню обличчя, міміки, рук, пози особи, яка зображена на портреті).

Графіка. Ознайомлювати: із графікою та її видами (книжкова, станкова або естамп, плакат), засобами виразності; виражальними засобами книжкової графіки. Вчити: розуміти призначення ілюстрації у книзі; специфіку праці художника-ілюстратора книги.

Скульптура. Формувати уявлення: про скульптуру малих форм; особливості монументальної, декоративної, станкової, об'ємної і рельєфної скульптури; специфіку цього виду мистецтва, його призначення, засоби виразності, своєрідність праці скульптора. Вчити використовувати одержані знання в особистій творчій діяльності.

Архітектура. Ознайомлювати: з архітектурою як видом образотворчого мистецтва – мистецтва створення споруд, комплексів, необхідних людям для життя; різними видами архітектури (промислова, суспільна, житлові приміщення; спорудження мостів, оформлення майданів, набережних, пам'ятників) та її функціями (доцільність, міцність, краса). Вчити розрізняти за зовнішнім виглядом різні об'єкти світової архітектури (храми, палаци, житлові будинки тощо) різних країн. Ознайомлювати з архітектурою Києва, рідного міста та інших міст України.

Дизайн. Формувати елементарні уявлення: про дизайн як мистецтво створення зовнішнього вигляду предметів побуту, одягу, окремої кімнати, цілого приміщення тощо; особливості професії дизайнера. Залучати: до оформлення приміщення, оздоблення одягу та предметів побуту елементами вже готового або власноруч створеного декору; виготовлення карна-

вальних костюмів, створення листівок та композицій із природного матеріалу тощо. Вчити створювати проекти дизайну різних об'єктів довкілля.

Художньо-продуктивна та образотворча діяльність. Учити відображати власні життєві враження, почуття, навички в образотворчій діяльності: малювання, ліплення, аплікація, конструювання.

Малювання. Вчити розрізняти різні види малювання (предметне, сюжетне, декоративне). Предметне малювання. Вчити малювати: з натури, вдивляючись у природу, помічаючи та передаючи її характерні особливості, форму, колір; статуру людини, відтворюючи нескладні її рухи (діти займаються фізкультурою, танцюють тощо) та виразність образу, особливості обрису статури людини в різних просторових положеннях (анфас, профіль), позах, різних станах (статика і динаміка) та емоціях. Сюжетне малювання. Розвивати здатність до самостійного вирішення у малюванні композиційно-просторового завдання у зображенні структури об'єктів, розвитку дії, деталізації. Формувати уявлення про колір, форму, розмір, композицію. Вчити: передавати в сюжетному малюнку враження від спостережень природи у різні пори року, різноманітні сюжети (картини подій із життя, сюжети казок, оповідань, віршів, пісень тощо), відображати працю дорослих; добирати тло паперу, поєднувати фарби. Декоративне малювання. Вчити: прикрашати орнаментом площинні паперові форми, що імітують предмети побуту та декоративні іграшки; малювати казкових птахів, тварин, казкові квіти; самостійно складати візерунки (за мотивами вишивок, килимарства) на папері (смужка, квадрат, трикутник, круг) і на силуетних площинних формах, використовуючи рослинні елементи (стилізовані квіти, листя, ягоди тощо), різні форми ліній (прямі, хвилясті, криві лінії різної ширини), мазків (подвійний або потрійний мазок, мазки різної величини), крапки, дуги тощо, підкреслюючи візерунком форму предмета. Розвивати вміння добирати кольори, симетрично розташовувати елементи візерунка. Петриківський розпис. Ознайомити: із кошачим пензлем, новим прийомом малювання "перехідний мазок". Учити: розписувати птахів на жовтому тлі знайомими прийомами; малювати стилізованих птахів (півника, солов'я, зозулю, казкову Жар-Птицю); самостійно створювати з елементів петриківського розпису нові композиційні рішення.

Ліплення. Вчити: користуватися різними способами і прийомами ліплення (конструктивним, пластичним, комбінованим), віддаючи перевагу пластичному способу; застосовувати природний матеріал для передання виразності, особливостей образу; ліпити з натури, з пам'яті, за уявленням та уявою; самостійно ліпити різні іграшки, посуд за мотивами

народних виробів; прикрашати їх візерунками, розписом; виконувати барельєфне, рельєфне ліплення на предметах ужитку; планувати, обмірковувати задум, мотивувати вибір матеріалу; поєднувати в невеличкі скульптурні групи кілька фігурок, передавати їх форму, характерну будову та рух; створювати образи за мотивами казок, свят, народних іграшок; добирати і застосовувати набуті вміння. Формувати психологічну настанову щодо можливостей пошуку задуму власної скульптури (за власними спостереженнями, фантазією, результатами розглядання скульптур, мотивами літературних творів); розвивати відчуття композиції (під час створення індивідуальних і колективних робіт), творчі здібності, вміння самостійно добирати і застосовувати набуті знання та навички у ліпленні для передачі своїх вражень.

Аплікація. Формувати: вміння орієнтуватись у різних видах матеріалів, їх особливостях для виконання аплікаційної роботи; здатність виконувати предметну та сюжетну аплікацію з паперу (силуетне, симетричне, ажурне вирізування, обривання паперу). Продовжувати вчити: вирізувати округлі та овальні форми з паперу, складеного в кілька разів, і викладати з них предмети та візерунки; виконувати індивідуальні й колективні композиції; вирізувати предмети симетричної форми, складеної навпіл (посуд, дерева, іграшки), а також найпростіші за сюжетом витинанки; використовувати знайомі технічні прийоми роботи з різними матеріалами в елементарній художній майстерні; створювати образ різними засобами й техніками; творчо застосовувати можливість лінії, кольору, композиції, ритму для реалізації власного задуму; використовувати дизайнерські вміння у грі та побуті; фантазувати й експериментувати, змішуючи кольори, вигадуючи оригінальну композицію, змінюючи і створюючи нові форми; планувати свої дії на кожному етапі роботи; акуратно й економно використовувати матеріал. Розвивати: чуття кольору, творчість, уміння складати симетричні, ритмічні декоративно-орнаментовані композиції.

Показники засвоєння змісту:

- має уявлення про особливості образотворчого мистецтва, знає його види, їх основні спільні та відмінні риси;
- сприймає твір образотворчого мистецтва, його образи з позиції краси, здатна відчути насолоду від його споглядання; емоційно-ціннісно ставиться до проявів краси у житті;
- визначає основні жанри образотворчого мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр);
- володіє комунікативними навичками спілкування із приводу змісту і краси твору образотворчого мистецтва, його засобів;

- із задоволенням наслідує зразки образотворчого мистецтва; інтегрує у творчих завданнях власні інтереси, вподобання, цінності, набутий художній досвід сприймання і відтворення прекрасного (вміння, навички);
- розрізняє виражальні засоби та жанри живопису, графіки, художнього зображення;
- знаходить і створює різноманітні композиційні рішення, виокремлює головне в малюнку, передає особливості художніх образів героїв, деталей одягу, аксесуарів, предметів побуту;
- знає характерні особливості та засоби художньої виразності різних видів образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація, робота із природним матеріалом); володіє технічними прийомами та методами роботи;
- уміє ліпити з природи, з пам'яті, за уявленням та уявою; самостійно створює образи, скульптурні групи; ліпить різні іграшки, посуд, прикрашає їх візерунками, розписом;
- уміє виконувати предметну і сюжетну аплікаційну роботу, володіє способами вирізування та прикріплення; складає декоративно-орнаментовані композиції на різних площинах за формою, фактурою, кольором, використовуючи природний матеріал;
- планує свою художньо-продуктивну та образотворчу діяльність; послідовно виконує етапи роботи, економно використовує матеріал;
- бере участь у колективній роботі;
- одержує задоволення від процесу та результату творення, застосовує набутий творчий досвід в ігрових, побутових, святкових умовах життя; виявляє ініціативу, естетичне ставлення, зацікавленість та прагнення привернути увагу до результатів своєї діяльності;
- має елементарні уявлення про дизайн; охоче долучається до оформлення приміщення, оздоблення одягу та предметів побуту елементами вже готового або власноруч створеного декору; виявляє інтерес до професії дизайнера.

🏠 **Музична діяльність**

Слухання музики. Формувати: уявлення про вокальну та інструментальну музику, її жанри (пісня, марш, танець); уміння слухати вокальну й інструментальну музику; бажання слухати та оцінювати музичні твори; здатність перейматися емоціями й почуттями; розрізняти звучання різ-

них інструментів симфонічного оркестру за тембром; розуміння будови і змісту музичного твору, характеру музики. Вчити: відчувати особливості звучання; сприймати й емоційно відгукуватися на музику, різну за характером і жанром; розрізняти образи в музиці, встановлювати зв'язок між ними і засобами музичної виразності; використовувати свої знання про музику в самостійній художній діяльності; передавати у творчих рухах і малюнках настроїв, характер музичного образу, зміст твору; розповідати про свої враження від почутої музики. Виховувати інтерес і любов до різних видів музики.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє вокальну й інструментальну музику, народну, класичну та сучасну;
- упізнає знайомі твори за вступом, кінцівкою, знає їх авторів і назви, вміє давати оцінку знайомій музиці загалом та її фрагментам;
- сприймає твори тричастинної форми;
- відрізняє окремі фрази, частини в інструментальному музичному творі;
- виокремлює приспів, заспів у пісні;
- розрізняє музику за характером (спокійна, весела, урочиста, сумна, тривожна, ніжна, ігрова, легка, рухлива, жвава тощо);
- відрізняє засоби музичної виразності (темп, динаміка, регістр), їх нюанси (повільно – швидко, прискорено – уповільнено, голосно – тихо, дуже голосно – дуже тихо, високо – низько, вище – нижче);
- висловлюється про музику, вміє пов'язувати зміни в музиці з розвитком образу;
- називає жанр незнайомих творів (танок, марш, колискова);
- знає різні види танців (народні, бальні, сучасні) та розрізняє їх.

Співи. Продовжувати: формувати в дітей навички й уміння виразного співу (динамічні відтінки, темп і характер музики); розвивати музичний слух та природне звучання голосу. Вчити: розрізняти правильний і неправильний спів, висоту звуків, їх тривалість; зберігати правильну поставу, співати стоячи і сидячи; правильно брати дихання, стримувати дихання до закінчення пісні. Розвивати голос, зміцнювати діапазон. Закріплювати вміння використовувати знайомі пісенні образи в сюжетно-рольових іграх, самостійній художній діяльності; одержувати задоволення від музичної імітації звукових образів; самостійно творити пісеньку на слова знайомих та улюблених віршів або на заданий текст; імпровізувати музичні запитання та відповіді.

Показники засвоєння змісту:

- співає плавно, мелодійно, виразно, дзвінким голосом, легким рухливим звуком у діапазоні (до) ре – до² (ре²);
- бере дихання перед початком співу, між музичними фразами, розподіляє дихання самостійно;
- чітко промовляє слова, правильно передає приголосні звуки наприкінці слів;
- чисто інтонує мелодію пісні, точно передає її ритмічний малюнок;
- співає з музичним супроводом і без нього, в різному темпі, вміє посилювати чи послаблювати звучання свого голосу;
- має навички злагодженого співу в ансамблі;
- може виконувати пісні самостійно.

Музично-ритмічні рухи. Продовжувати вчити: самостійно починати рухи після музичного вступу, закінчувати рухатися одночасно з музикою; самостійно змінювати рухи відповідно до музичних фраз; виразно і невимушено рухатися відповідно до характеру музики (батьоро, весела, рухлива тощо), темпу (швидкий, помірний, повільний), динаміки (голосна, тиха), регістру (високий, низький). Формувати вміння: самостійно розрізняти тричастинну форму музики, рухатися відповідно до кожної частини; виразно виконувати різноманітні рухи, поповнювати запас танцювальних рухів, працювати над технікою виконання.

Закріплювати: вміння відзначати в рухах акцент і нескладний ритмічний малюнок; поняття “жанр” (“марш”, “пісня”, “танок”, “полька”, “вальс”, “народний танок”) та назви танцювальних термінів. Залучати до участі в інсценізації, драматизації, сюжетно-рольових іграх, де є змога виявити вміння і навички з музично-ритмічних рухів; самостійно імпровізувати, придумувати нові варіанти образних рухів в іграх, танцях, інсценізаціях тощо.

Показники засвоєння змісту:

- виконує основні види рухів: ходить (батьоро, урочисто, м’яко, плавно, з носка широко), стрибає (з ноги на ногу, робить підскоки із просуванням уперед, виконує прямий та боковий галоп), бігає (швидко, повільно, легко, сильно, м’яко, обережно, стрімко);
- виконує гімнастичні вправи: з предметами і без них відповідно до ритму музики, вправи з шиккування;
- орієнтується у просторі (ходить у шерензі, “змієюю”, по колу одне за одним, у парах, трійках, четвірках, додержує інтервалів руху, звукує та розширює коло, виходить із пари);

- самостійно запрошує партнера до танцю, веде його по колу, дотримує правильної постави в парі, komponує танець із кількох фігур;
- упевнено почувається в музичних рухах, виконує їх виразно і невимушено;
- володіє своїм тілом, користується жестом, мімікою, пластикою для відображення характеру, динаміки розвитку образу;
- виконує танцювальні рухи (крок польки, змінний крок, приставний крок, приставний крок із присіданням, крок із притупуванням), різноманітні рухи руками (плавні й напружені, м'які і тверді, широкі й м'які), ритмічно плескає у долоні;
- відтворює елементи українського народного танцю (бігунець, колупалочка, присідання з викиданням ніг);
- оперує танцювальними термінами.

Гра на дитячих музичних інструментах. Ознайомити з духовими (сопілка, тріола, духова гармонь), клавішно-язичковими (гармоніка, баян, акордеон) інструментами та гігієнічними умовами користування ними. Навчити прийомів гри: правильно тримати інструмент, сидючи чи стоячи правильно дихати, грати, користуючись цифровим позначенням звукоряду. Формувати інтерес та закріпити вміння грати на ударних, струнних і ударно-клавішних інструментах, грати в ансамблях чи оркестрі на різних дитячих музичних інструментах нескладні мелодії знайомих народних пісень (у межах октави).

Показники засвоєння змісту:

- самостійно вибирає найбільш виразні за тембрами звучання музичні інструменти;
- обирає на слух знайомі народні примовки, лічилки, колісанки, забавлянки;
- бере участь у самостійній грі "Оркестр".

Елементи музичної грамоти. Розвивати: здорове, слухове та рухове сприймання музичного твору; звуковисотний, тембровий і динамічний слух; музичну пам'ять і мислення; чуття ритму, ладове чуття; здатність розрізняти напрям руху мелодії та тривалість звуків. Формувати: уявлення про нотний стан і звукоряд; уміння переносити набуті музично-сенсорні навички в самостійну художню діяльність, у музично-дидактичні ігри, отримуючи задоволення від самовираження в них.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє та проспівує різні за висотою звуку (2-3), довгі й короткі;

- визначає кількість зіграних одночасно звуків (один, два чи три) та відстань між ними;
- плескає або вистукує на ударних інструментах невеличкий ритмічний малюнок;
- використовує умовні позначки для зображення ритмічного малюнка коротенької пісеньки;
- визначає напрям руху мелодії (вгору – вниз), показує напрям мелодії рукою або викладає графічно;
- розпізнає звуки, які знаходяться один біля одного (“звуки-сусіди”) під час руху мелодії;
- розрізняє коротенькі приспівки (без слів) за звучанням інтервалів (“Труба”, “Гойдалки”);
- самостійно знаходить тоніку (останній прикінцевий звук), уміє завершити пісеньку;
- знає, що таке нотний стан; називає ноти першої октави; знає, де вони знаходяться; вміє їх проспівати і викласти на фланелеграфі;
- розрізняє регістрові ключі (скрипковий, басовий).

Свята та розваги. *Свята:* Новий рік, День матері, Великдень, свято Миколая, Випускний ранок. *Розваги.* Вчити: сприймати різноманітні розваги (перегляд фільмів, театри, концерти, організовані змагання, гру тощо) як загальну привабливу подію тижня; уважно дивитися, вдумливо слухати виступи дорослих; емоційно відгукуватися на різні за характером і настроєм розваги; проявляти активність під час підготовки розваг для показу малюкам (ляльковий спектаклі, ігри-драматизації, концерти); прагнути до участі в різних розвагах (масові театралізовані ходи типу карнавалу, спортивні змагання, ігри, вікторини, інсценівки, концерти, конкурси тощо); активно застосовувати знання та навички, отримані на різних заняттях, у змаганнях на спритність, витривалість, кмітливість; проявляти творчість у рухових активних діях.

🏰 **Театральна діяльність**

Ознайомити з поняттями “театр”, “актор”, “глядач”. Учити: використовувати музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних творів літературних жанрів; володіти пластикою, мімікою, жестами; виготовляти атрибути та декорації до театралізованих ігор; розрізняти різні види театру (настільний, пальчиковий, тіньовий, ляльковий); театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадувати казку і засоби її театральної реалізації; обирати ролі та виконавців для вистави. Формувати художньо-мовленнєві виконавчі вміння, розвивати здатність до творчого перевтілення.

Показники засвоєння змісту:

- орієнтується в основних видах театрального мистецтва, вирізняє гуманний зміст і колективний характер театральної вистави; виявляє себе емоційним та естетично чутливим глядачем;
- співпереживає персонажам, розуміє зміст дійства, вистави, усвідомлює колективний характер дієтворення;
- розуміє театральний образ як живу акторську дію; використовує для передачі образу засоби мовлення, міміки, жести, рухи, музику, танці, спів; ідентифікує почуття і вчинки персонажів із власними;
- виявляє особистісну позицію у процесі перевтілення у сценічний образ, запам'ятовує сюжетну послідовність, своєчасно включається в дію;
- володіє навичками зображення позитивного та негативного образів персонажів; використовує музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних літературних жанрів;
- здатна театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, сценку, вигадати казку і засоби для її театралізації, обрати засоби самовираження в діях під музику;
- виявляє особисту позицію, інтегровані навички під час перевтілення у сценічний образ (позитивний, негативний), створює його за допомогою експресивних засобів (мовлення, міміка, жести, рухи, музика, танці, спів);
- запам'ятовує сюжетну послідовність спектаклю, своєчасно включається в дію.

🏠 Літературна діяльність

Усна народна творчість. Продовжувати: долучати дітей до слухання, вивчення напам'ять та розігрування малих поетичних фольклорних творів; вчити розуміти зміст приказок, прислів'їв, співвідносити їх з реальними життєвими ситуаціями; ознайомлювати з новими соціально-побутовими та фантастичними казками, їх виразними засобами, із "надокучливими" казками, народними казками інших народів (англійські, французькі, російські тощо), щедрівками, колядками, посівалками, спонукати запам'ятовувати їх зміст. Учити: відповідати на запитання за змістом казки, самостійно знаходити і називати в тексті казки зачин, кінцівку, заміняти їх, знаходити повтори, називати чарівні предмети, фантастичні події; самостійно у вільний час розповідати знайомі казки, висловлювати своє ставлення до героїв, оцінювати їхні вчинки; самостійно складати казки, загадувати загадки дорослим та одноліткам.

Читання. Продовжувати: збагачувати словник дітей новими словами; ознайомлювати із творами українських класиків, класиків-поетів (Т. Шевченко, Леся Українка, Я. Щоголів, О. Олесь), сучасних українських прозаїків, поетів (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, В. Симоненко, Л. Костенко тощо), письменників регіону та інших країн; зі структурою дитячої книжки (малюнок на обкладинці, прізвище автора, назва книжки). Вчити: виявляти особливості оповідання як літературного твору (коротка розповідь, здебільшого реалістичного змісту, з наявністю оповідача); впізнавати героїв твору, назву й автора оповідання за змістом ілюстрацій чи уривком твору; запам'ятовувати тексти віршів, виразно їх читати, називати автора вірша і його назву; аналізувати засоби художньої виразності твору. Формувати інтерес і бажання: самостійної діяльності в куточку книги (влаштовувати "групову бібліотеку", чергувати в куточку книги, ремонтувати книги, виготовляти альбоми, влаштовувати виставки книг тощо); показувати фрагменти іграшкових театрів за знайомими літературними сюжетами, супроводжуючи показ розповідями.

Показники засвоєння змісту:

- розуміє, що казка – це фантастика, олюднення тварин, речей;
- знає напам'ять кілька зачинів, кінцівок, самостійно їх використовує у процесі розповідання знайомих казок;
- упізнає назву казки за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту;
- самостійно знаходить і називає в тексті казки зачин, кінцівку, повтори, чарівні предмети, фантастичні події; переказує українські народні казки;
- відтворює зміст поетичного та прозового твору, ідентифікує почуття та чинки персонажів із власними, висловлює особисту позицію;
- декламує вірші напам'ять, застосовує усну народну творчість в іграх, інсценуванні, розвагах, фольклорних святах;
- вдається до римування, словотворчості, гуманних змін і продовження казки, оповідання;
- виявляє навички образного мовлення, творчу активність, інтерес до улюблених літературних творів, самостійно інтегрує в них елементи інших видів мистецької діяльності (спів, образні рухи, малюнки-декорації, маски);
- знає двох-трьох письменників-класиків, одного-двох сучасних українських прозаїків і поетів, упізнає їх на портретах, має уявлення про їхнє життя та творчість.

☞ Показники розвитку художньо-продуктивної компетенції

Сприймає мистецький твір із позиції краси, вирізняє його як естетичний. Виявляє себе емоційно сприйнятливим та естетично чуйним поціновувачем, слухачем, глядачем, виконавцем; емоційно-ціннісно ставиться до проявів естетичного в житті. Реалізує здатність насолоджуватися мистецтвом, пізнавати образну специфічність мистецтва і дотичну інформацію. Переймає духовний потенціал мистецького твору у власний досвід. Охоче інтегрує у творчих завданнях власні інтереси, уподобання, цінності, набутий мистецький досвід діяльності, сприймання і відтворення прекрасного (вміння, навички), виявляє художню активність як складник особистісної культури.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “ГРА ДИТИНИ”

☞ Вікові можливості дитини

У старшому дошкільному віці вдосконалюються творчі ігри дітей, вони стають багатшими за змістом, різноманітністю та тривалістю. Найвищого розвитку набуває сюжетно-рольова гра: ускладнюються її сюжети, помітнішим стає прояв творчості дитини; з'являються нові види ігор (графантазія, гра-стратегія, гра-імпровізація). Сюжети ігор усе частіше відтворюють реальність, у якій живе дитина; розширюється спектр ігрових ролей, ігрових дій, статево-рольових поведінкових стандартів. Дитина вже здатна: самостійно організувати змістові ігри, створити та змінити відповідно до задуму предметно-ігрове середовище, дотримуватися правил гри. В неї розвинуте вміння об'єднуватись у гру, домовлятися про послідовність спільних дій, відображати характерні риси ігрового образу.

Із зацікавленням старші дошкільники беруть участь в іграх-драматизаціях, будівельних, настільно-друкованих іграх, які вимагають від них більшої зосередженості та сприяють розвитку мислення, уваги, уяви.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гра як провідна діяльність

Формувати: прагнення віддавати перевагу грі як провідному виду діяльності, самостійно реалізовувати власні ігрові задуми, обирати ігри, іграшки, втілюючи в життя власний досвід, пізнавальні, соціальні,

моральні та етичні потреби; бажання відображати у власній грі явища суспільного життя, діяльність та взаємини дорослих, реальні та уявлені події, ситуації, свої життєві враження; інтерес брати участь у різних видах ігор (сюжетно-рольові, конструкторсько-будівельні, дидактичні, рухливі зі співом і діалогом, режисерські, театралізовані, українські народні ігри). Вдосконалювати вміння: гратися наодинці; об'єднуватися у грі на основі ігрового задуму, рольової взаємодії та особистих уподобань; проявляти самостійність, ініціативу у виборі виду гри та іграшки. Вчити: відображати у власній грі явища суспільного життя та працю дорослих; дотримувати рольових способів поведінки, норм та правил спілкування.

🏠 **Сюжетно-рольова гра**

Розвивати: потребу дитини у грі, активізувати інтерес дитини до налагодження ігрових взаємин з однолітками; вміння здійснювати задум ігрової дії, спрямовуючи її на інших дітей та на передачу ставлення дитини до інших людей; рольову взаємодію з дітьми, активізувати рольове мовлення дитини, обираючи ролі, в яких відсутні позаігрові взаємини (“Так буває”. “Так не буває”).

Вчити: самостійно організовувати змістові сюжетно-рольові ігри; обирати, вигадувати, підтримувати та вибудовувати різні ігрові сюжети; об'єднувати кілька окремих сюжетів однією змістовою лінією; творчо використовувати у грі власні враження з повсякденного життя, творів художньої літератури, телепередач, розповідей, екскурсій, мандрівок; вибирати та виконувати ігрову роль, емоційно проживати її; грати в одному сюжеті 2-3 ролі, дотримуючись правил рольових взаємин і взаємодії (головна чи другорядна роль); дотримуватися правил гри, самостійно пропонувати нове правило, контролювати виконання правил іншими; раціонально використовувати предметно-ігрове середовище для реалізації ігрових задумів, застосовуючи багатофункціональні матеріали (атрибути, конструктори, будівельний матеріал та предмети-замінники).

🏠 **Конструкторсько-будівельні ігри**

Вдосконалювати вміння: споруджувати будівлі за допомогою конструктора, природного і штучного матеріалів; використовувати різні способи створення будівлі (за наочним зразком, умовою, задумом); самостійно знаходити різні способи вирішення конструктивних завдань; планувати та колективно будувати споруди, які необхідні для гри; разом виконувати задуми; застосовувати конструктивні вміння, отримані на заняттях.

🏠 **Театралізована гра**

Розширяти елементарні уявлення дітей про театр, театральні професії, про різні жанри мистецтва. Вчити: розподіляти текст на змістові частини; використовувати у театралізованій діяльності різні види театру (пальчиковий, ляльковий, бібабо тощо) та різні зображувальні засоби (міміку, жести, виразну мову, рухи тіла); створювати предметно-просторове середовище для гри; брати участь в оформленні гри (атрибути, допоміжний матеріал, реквізит). Розвивати вміння самостійно організовувати театралізовані ігри (вибирати казки, вірші, пісні, необхідні атрибути, декорації; розподіляти ролі), проявляти творчість, виступати перед однолітками, батьками та іншими людьми.

🏠 **Ігри з правилами**

Формувати вміння: самостійно організовувати ігри, обирати ведучого, свідомо використовуючи правила почерговості під час різних типів жеребкувань, об'єднуватися у невеликі групи (2–4 дитини); пояснювати зміст і правила гри одноліткам; контролювати й оцінювати свої дії та дії інших дітей; творчо вирішувати ігрове завдання; співвідносити свої дії з діями ведучого та інших гравців; придумувати нові варіанти гри.

Розвивати бажання діяти з різними дидактичними іграми та іграшками (народними, електронними, комп'ютерними іграми тощо), позитивно ставитися до правил гри, прагнути виграти у гри.

🏠 **Іграшка**

Учити: сприймати іграшку як образ предмета реального чи казкового світу; впізнавати та називати різні види іграшок; виокремлювати українські народні іграшки, називати місце їх виготовлення; використовувати різні іграшки відповідно до їх призначення, змісту та ситуації. Закріплювати знання про правила поведінки з іграшками. Розвивати самостійність у використанні різних засобів ігрового заміщення.

Формування особистості в грі

Розвивати усвідомлення себе активним учасником гри та дитячого ігрового угруповання.

Учити узгоджувати: тему гри; бажання й можливості власні та інших дітей; особистісні інтереси із груповими тощо. Формувати у процесі ігор: соціальні навички; самостійність у виборі сюжету гри, іграшок, засобів виразності, визначення змісту ігрових дій; відповідальне ставлення до обов'язків, пов'язаних із роллю; вміння визнавати власні успіхи та якісне виконання ролі іншими дітьми, виявляти творчість, імпровізувати, про-

понувати оригінальні ідеї, обирати для гри безпечне місце та атрибути. Виховувати доброзичливість, справедливість, готовність прийти на допомогу партнерові.

🏠 **Показники розвиненості ігрової діяльності:**

- самостійно організовує рухливі, дидактичні та сюжетно-рольові ігри (обирає тему, створює предметно-ігрове середовище, виконує певні ігрові дії, правила поведінки);
- творчо відтворює у грі побут і виробничу діяльність дорослих, родинні взаємини, свята, життя міста (села), використовуючи як безпосередній, так і опосередкований досвід;
- володіє засобами рольової поведінки: встановлює множинні зв'язки між ролями; легко переходить від однієї ролі до іншої; наділяє персонажів гри характерними діями, інтонацією, мовою;
- творчо використовує предметно-ігрове середовище (іграшки-замінники, модулі, макети, іграшки-саморобки, конструктори), різні види театрів (пальчиковий, ляльковий, бібабо тощо) для реалізації ігрових задумів;
- уміє спільно будувати, творчо розвивати ігрові сюжети із будовами;
- розрізняє, називає та застосовує у грі різні види іграшок (образні, дидактичні, конструкторсько-будівельні, спортивні, технічні, іграшки-саморобки, українські народні іграшки: глиняні, м'які, дерев'яні, металеві);
- використовує іграшки за призначенням, виконує дрібний ремонт, дбайливо ставиться до них, дотримує порядку в ігровому куточку;
- проявляє самостійність під час використання різних засобів ігрового заміщення: виразні жести, слова, дії з реальними та умовними іграшками, предмети-замінники тощо;
- збагачує і розширює предметно-ігрове середовище, створені власноруч і спільно з дорослими конструкціями, іграшками-саморобками, використовуючи їх для реалізації ігрових задумів;
- демонструє в грі наявність соціальних навичок (дотримання послідовності, вміння домовлятися, готовність допомагати іншим, ділитися іграшками, проявляти симпатію, рахуватися з партнерами по грі, приймати їх доцільний погляд); відповідальне ставлення до обов'язків, пов'язаних із роллю (діє згідно з правилами рольової поведінки, рольового спілкування тощо); вміння визнавати власні успіхи та успіхи інших дітей;

- виявляє у грі творчість, доброзичливість, готовність прийти на допомогу, справедливість, уміння імпровізувати, обирати атрибути та безпечне місце.

🏠 **Показники розвитку ігрової компетенції**

Обізнана щодо різних видів іграшок, здатна їх використовувати в самостійних іграх. Організовує різні види ігор (сюжетно-рольові, народні, ігри з правилами тощо) відповідно до їх структури (уявна ігрова ситуація, ігрова роль, ігрові правила). Реалізовує власні ігрові задуми, дотримується правил ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм і правил спілкування у процесі гри.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ **“ДИТИНА В СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ** **ПРОСТОРІ”**

🏠 **Вікові можливості дитини**

Діти старшого дошкільного віку починають не тільки виокремлювати загальні властивості предметів та явищ, вони здатні встановлювати прості залежності між ними (наприклад, послідовність явищ у часі, рівність і нерівність сукупностей, взаєморозташування предметів у просторі, взаємовідношення частки та цілого тощо), розмірковують про факти, що спостерігають, доходять елементарних умовиводів.

Старших дошкільників: приваблює все яскраве, емоційно забарвлене, те, що можна досліджувати, з чим можна експериментувати; цікавить не лише процес, а й результат. Вони намагаються узагальнювати, порівнювати, робити припущення, висновки, помічати деталі; розрізняють уявне та вигадане, фантастичне та реальне. У процесі пізнавальної діяльності діти здатні поєднувати сприймання предметів, їх обстеження зі словами, що характеризують їхні властивості; використовують символи, схеми, які вказують на наявність зв'язків між предметами та явищами.

Дітям здебільшого легко вдається розв'язування задач на додавання і віднімання, визначення висоти, ширини, довжини предмета; засвоєння матеріалу про геометричні фігури, пошук у них подібного й відмінного, їх групування. Їм цікаво вимірювати об'єм сипучих та рідких речовин за допомогою умовної мірки, розкладати предмети в порядку зростання і спадання за висотою та довжиною.

Водночас вони відчують труднощі під час визначення складу числа, розмежування множини на дві частини (замість терміна “суміжні числа” для них більш прийнятним є термін “числа-сусіди”), називати просторові геометричні форми (куля, циліндр).

У цьому віці міцнішими стають знання щодо орієнтування в часі та вживанні часових понять: “вчора”, “завтра”, “колись”, “давно”, “було”, “буде”.

У конструкторській діяльності п'ятирічна дитина навчається наперед продумувати властивості конструкції та способи її створення, будує конструкції за своїм попереднім задумом. Конструкторська діяльність п'ятирічної дитини є різновидом творчості.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сенсорні еталони

Поглиблювати знання щодо сенсорних еталонів: знати їх назву, види, ознаки, властивості; користуватися словами, що їх характеризують; визначати форму предметів за геометричною фігурою як еталоном. Формувати та вдосконалювати вміння: порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, виокремлювати в них подібні та відмінні ознаки; розрізняти і називати властивості та якості предметів; класифікувати предмети та їх сукупності за кількісними та якісними ознаками; оперувати множинами (посуд, одяг, тварини тощо); впорядковувати об'єкти в напрямку зростання чи зменшення ознаки та за їх розміщенням.

Уявлення про величину. Формувати: вміння вимірювати довжину різними умовними мірками; уявлення про відношення числа і мірки, залежність підсумкового числа від величини мірки, основні одиниці вимірювання довжини, маси та об'єму. Вчити визначати: об'єм сипучих і рідин за допомогою умовної мірки; довжину та ширину предметів, оцінюючи їх розміри через порівняння з величиною відомих предметів, величин.

Уявлення про форму. Вчити: розрізняти геометричні фігури за їх просторовим розташуванням, називати їх та структурні елементи; обстежувати геометричні фігури, визначати елементарні геометричні фігури, що входять до складу обстежуваної фігури.

Просторові уявлення. Продовжувати вчити: орієнтуватись у просторі у процесі його безпосереднього сприймання та словесного позначення просторових категорій (місце розташування, віддаленість); визначати своє місце перебування відносно об'єктів, що оточують; орієнтуватись у тримірному просторі за основними просторовими напрямками, у дво-

мірному просторі, статиці та динаміці. Формувати навички вільно орієнтуватися за планом групової кімнати, у приміщенні ДНЗ; використовувати план для розв'язування задач на орієнтування в конкретних умовах.

Уявлення про час. Вчити: визначати та встановлювати часову послідовність подій, користуючись елементарними часовими поняттями; розуміти властивості часу; знати причинно-часову залежність ритмічних природних явищ; визначити час за годинником, знати, що година складається із хвилин, оцінювати часові інтервали; називати порядок та пояснювати послідовність пір року, місяців, днів тижня, частин доби; орієнтуватись у календарі одного місяця (вбачаючи в ньому еталон моделі часу); розуміти причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами у природному та соціальному довікллі.

Пізнавальна активність

Розвивати: інтерес до довіклля та самої себе; спостережливість, кмітливість, допитливість. Формувати вміння: сприймати предмети, об'єкти, людей, події; знаходити нове у знайомому та знайоме в новому; радіти зі своїх відкриттів; віддавати перевагу новим, незнайомим завданням, що потребують розумових зусиль; використовувати умовно-символічні зображення; планувати свою пізнавальну діяльність, втілювати її на практиці; змінювати в разі потреби свої плани, поведінку. Формувати: здатність до вмілого використання побаченого та почутого раніше, робити спроби самостійно доходити висновків; виявляти інтерес до дослідництва, експериментування з новим матеріалом, моделювання математичних, логічних та часових відношень; уміння на елементарному рівні користуватися мікрокалькулятором загального типу.

Показники засвоєння змісту:

- розуміє та використовує у своїй діяльності сенсорні еталони; знає їх назву ("колір", "форма", "величина") та слова, що їх характеризують (кольори та їх відтінки; форми – об'ємні, площинні: циліндр, куб, прямокутник, трикутник тощо); визначає форму предметів, їх колір, величину, відмінності, властивості (гладкий, шорсткий, м'який, металевий, дерев'яний, скляний, бавовняний тощо); класифікує предмети; оперує множинами (посуд, одяг, тварини тощо); упорядковує об'єкти в напрямку зростання чи зменшення ознаки та за їх розміщенням;
- демонструє вміння: вимірювати довжину за допомогою лінійки та шаблонів, користуватися основними одиницями вимірювання довжини (см, м), маси (кг) та об'єму (л) й умовними мірками;

- орієнтується: у просторі безпосереднього сприймання й може визначити своє місце перебування відносно об'єктів, що оточують; у тримірному просторі (“від себе”, “від предмета”) за основними просторовими напрямками (близько, далеко, ліворуч, праворуч, усередині, під, над, біля, вгорі, знизу, назад, уперед); у двомірному просторі (на площині аркуша паперу, книги, у зошиті), у статистиці та динаміці; у плані групової кімнати, у приміщенні ДНЗ;
- класифікує геометричні фігури за їх просторовим розташуванням та називає їх (“площинні”, “просторові”);
- розпізнає та називає геометричні фігури: “коло”, “овал”, “трикутник”, “гострокутний”, “тупокутний”, “прямокутний”, “квадрат”, “прямокутник”, “трапеція”, “ромб”, “точка”, “промінь”, “кут”, “лінія” (“пряма”, “крива”, “замкнута”), “відрізок”, “куля”, “куб”, “циліндр”, “конус”, “призма”; називає їх структурні елементи (“бік”, “кут”, “грань”, “ребро”, “вершина”);
- визначає та встановлює часову послідовність подій, використовуючи елементарні часові поняття (“вчора”, “сьогодні”, “завтра”, “раніше”, “пізніше”, “зараз”, “спочатку”, “тепер”, “давно”, “скоро”; “на світанку”, “в сутінках”, “опівдні”, “опівночі”, “доба”, “тиждень”, “місяць”, “рік”; секунда, “хвилина”, “година”, “годинник”, “календар”);
- проявляє в різних видах діяльності пізнавальну активність: інтерес до довкілля та самої себе; спостережливість, кмітливість, допитливість; радіє своїм відкриттям; використовує умовно-символічні зображення; планує свою пізнавальну діяльність; змінює в разі необхідності свої плани, поведінку; здатність використовувати власний досвід, самостійно доходити висновків; виявляє інтерес до дослідництва, експериментування та моделювання; елементарні вміння у користуванні мікрокалькулятором загального типу (знає призначення клавіш, перемикачів, правила введення чисел та команд, виконує арифметичні дії та обчислювання простих арифметичних виразів).

📌 Показники розвитку сенсорно-пізнавальної компетенції

Виявляє пізнавальну активність, спостережливість, винахідливість у довкіллі; вирізняється позитивною пізнавальною мотивацією; моделює, експериментує у довкіллі з допомогою вихователя і самостійно, використовуючи умовно-символічні зображення, схеми.

Орієнтується в сенсорних еталонах (колір, форма, величина), їх видах, ознаках, властивостях; орієнтується у часі та просторі; володіє прийомом узагальнення, класифікації, порівняння і зіставлення.

Елементарні математичні уявлення

Формувати уявлення: про натуральний ряд чисел; про те, що кількість предметів не залежить від величини та просторового розташування. Вчити: розрізняти елементарні математичні поняття та знаки; визначати кількісний склад числа у межах 10, лічити у прямому та зворотному порядку; вживати кількісні та порядкові числівники; розрізняти графічне зображення чисел; позначати результати лічби відповідною цифрою та кількісним числівником; порівнювати суміжні числа; визначати місце числа в ряду натуральних чисел; зменшувати або збільшувати числа у межах 10; рахувати двійками; здійснювати найпростіші усні обчислення на додавання та віднімання.

Формувати вміння: виокремлювати в предметах, об'єктах окремі частини, ділити ціле на окремі частини, на рівні частини (2, 4); за частинами визначати ціле.

Формувати: уявлення про просту арифметичну задачу та її структуру; вміння розв'язувати елементарні математичні задачі на додавання, віднімання; складати задачі-драматизації та задачі-ілюстрації, знаходити власний спосіб їх розв'язання; користуватися знаками та цифрами для "запису" рішення.

Показники засвоєння змісту:

- класифікує геометричні фігури за їх просторовим розташуванням;
- розпізнає і називає геометричні фігури (коло, овал, трикутник, гострокутний, тупокутний, прямокутний, квадрат, прямокутник, трапеція, ромб, точка, промінь, кут, лінія (пряма, крива, замкнута), відрізок, куля, куб, циліндр, конус, призма) та називає їх структурні елементи (бік, кут, грань, ребро, вершина);
- розрізняє елементарні математичні поняття: "число", "цифра", "лічба", "рахунок", "задача"; має уявлення про натуральний ряд чисел; знає, що кількість предметів не залежить від їх величини та просторового розташування; лічить у межах 10 у прямому та зворотному порядку; розпізнає графічне зображення чисел (цифри від 0 до 9); порівнює суміжні числа; визначає місце числа в ряду натуральних чисел; оперує в навчальній діяльності поняттями: "більше", "менше", "порівну", "на 1 (2) одиниці менше/більше" та математичними знаками ">", "<", "+", "-", "="; здатна на 1, 2 одиниці зменшувати або збільшувати числа в межах 10; рахує двійками; здійснює найпростіші усні обчислення на додавання та віднімання;

- виокремлює у предметах, об'єктах окремі частини, ділить ціле на окремі частини, на рівні частини (2, 4); за частинами визначає ціле;
- має уявлення про прості арифметичні задачі на додавання і віднімання (за практичними діями, за малюнком), уміє їх розв'язувати; складає задачі-драматизації (про себе, свою сім'ю, найближче природне і предметне оточення) та задачі-ілюстрації (що відтворюють знання дітей про довкілля, їхнє життя), знаходить власний спосіб їх розв'язання.

🏠 Показники розвитку математичної компетенції

Виявляє інтерес до математичних понять, усвідомлює і запам'ятовує їх; розуміє відношення між числами і цифрами, склад числа з одиниць і двох менших (у межах 10); обізнаний зі структурою арифметичної задачі; вміє розв'язувати задачі та приклади на додавання і віднімання в межах 10.

Конструювання

Вчити: самостійно аналізувати зразки будівель і поробок, виокремлювати частини, встановлювати їх функціональне призначення і просторове розміщення тощо; на основі аналізу знаходити окремі конструктивні рішення, планувати процес створення конструкцій та здійснювати його.

Формувати узагальнені уявлення про об'єкти, що конструюють, про нові деталі та їх властивості (різноманітні за формою і величиною пластини; довгі і широкі; квадратні й трикутні; бруски і циліндри).

Учити: економно використовувати природний матеріал; на елементарному рівні планувати будови (парканчики, що оточують площі різних конфігурацій); створювати різні конструкції одного й того самого об'єкта з урахуванням певних умов (вантажні автомобілі); виготовляти прості, але виразні фігурки з природного матеріалу, скріплювати деталі клеєм, закріплювати фігурки на підставці; виокремлювати залежність конструкції від її практичного призначення і споруджувати будівлі відповідно до певних умов і за задумом; будувати за малюнком, фотографією, планом-схемою; самостійно добирати необхідний будівельний матеріал; виготовляти різні поробки, іграшки-саморобки.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє і називає деталі будівельного матеріалу (кубик, пластинка довга і коротка, брусок, призма, циліндр, конус), їх форму та розмір;
- самостійно аналізує зразки будівель і поробок;

- аналізує задані умови і відповідно до них створює власні конструкції;
- уміє скласти папір навпіл, ділити квадратний аркуш паперу на 16 однакових частин;
- складає смужку паперу гармошкою і вирізує з неї кілька однакових фігур; складає квадратні форми по діагоналі, коло по діаметру, клеє конус і вирізує його по контуру.

☞ **Показники розвитку конструкторсько-будівельної компетенції**

Самостійно конструює споруди та поробки за задумом. Доцільно використовує різноманітний природний матеріал, добираючи його з урахуванням форми, кольору, фактури відповідно до задуму; бере участь у колективних спорудах, уміє працювати разом.

ОСВІТНЯ ЛІНІЯ “МОВЛЕННЯ ДИТИНИ”

☞ **Вікові можливості дитини**

На шостому році життя у дітей змінюються м'язи мовленнєвого апарату, вони вже можуть вимовляти правильно всі звуки (голосні, приголосні) рідної мови. За вказівкою вихователя регулюють силу голосу, темп мовлення; оволодівають фразовим і логічним наголосом у словах, мовленнєвим диханням змішаного типу. Словник п'ятирічних дітей налічує близько 2700–3000 слів, оволодівають значеннями слів (пряме, переносне, багатозначні слова); формується свідоме ставлення до слів з переносним значенням (метафора, фразеологізм, прислів'я, образні вирази тощо).

Продовжується формування граматичної будови мови; діти легко засвоюють суфікси і префікси, утворюють за допомогою них нові слова. Ускладнюється структура складнопідрядних речень, з'являються речення ускладненого типу (із двох-чотирьох простих речень).

Зв'язне мовлення стає більш ускладненим і розгорнутим. У дітей з'являються такі форми мовлення, як мовлення-міркування, мовлення-інструкція. Набуває усталеності планувальна й регульовальна функції мовлення, дитина планує свою мовленнєву діяльність. Водночас залежно від індивідуальних особливостей дітей подекуди спостерігаються, нестійкість, нечіткість і неохайність у вимові звуків (при заміні молочних зубів на постійні або через деякі пошкодження мовленнєвого апарату), іноді трапляються семантичні помилки, неправильне розуміння окре-

мих абстрактних, часових і просторових понять, прислівників, словник бідний на образні вислови; в окремих дітей мовлення не позбавлене граматичних помилок у відмінкових закінченнях, уживанні невідмінюваних іменників та слів, що мають тільки однину чи множину.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звукова культура мовлення

Продовжувати: вдосконалювати вимову всіх звуків рідної мови; розрізняти мовні й немовні, близькі і схожі звуки рідної мови; розвивати фонематичний слух і мовленнєве дихання; вчити регулювати темп мовлення та гучність голосу залежно від ситуації.

Учити: говорити короткою фразою на одному видиху; помірно, чітко, не поспішаючи; підвищеним та пониженим голосом; різними відтінками мовлення (співучості, ніжності, м'якості, лагідності тощо); виявляти неточності у вимові звуків у словах та уживанні наголосу; використовувати мовні, інтонаційні та немовні засоби виразності.

Розвивати тембр мовлення. Формувати вміння: сказати весело, сумно, тривожно, здивовано, незадоволено, задоволено; робити фразовий і логічний наголос; вживати слова із подвійним наголосом (від зміни наголосу значення цих слів не змінюється), слова, в яких від зміни наголосу змінюється значення слова.

Учити: здійснювати звуковий і складовий аналіз слів; виокремлювати у словах голосні, приголосні, тверді, м'які звуки, наголос; розрізняти слова "звук", "буква", "слово", "склад", "речення"; складати речення, виокремлювати послідовність слів у реченні, складів та звуків у словах; назв букв в алфавіті. Формувати рухові навички, які в подальшому необхідні для навчання письма.

Навчання елементів грамоти. Формувати загальне уявлення про слово, склад, речення, голосні та приголосні звуки. Вчити визначати кількість слів у реченні, складати речення з відповідними словами, визначати місце звуків у слові (перший, другий, третій) за допомогою схем та фішок, інтонаційно промовляти звук у слові, розрізняти на слух тверді і м'які приголосні звуки; правильно визначати наголос, графічно зображати наголошений склад; робити звуковий аналіз слів за допомогою схем і фішок, а згодом і без них.

Формувати уявлення про букви (бачимо і пишемо) алфавіту, які позначають голосні та приголосні звуки.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє мовні й немовні, близькі і схожі звуки рідної мови;
- має розвинений фонематичний слух і мовленнєве дихання;
- використовує мовні, інтонаційні та немовні засоби виразності;
- виявляє неточності у вимові звуків у словах та вживанні наголосу;
- усвідомлює звуковий склад мовлення;
- диференціює на слух схожі звуки [з] – [с], [з] – [с] – [ц], [ж] – [ш], [г] – [ґ], [г] – [к] – [х], [ц] – [ч], [с] – [ш], [з] – [ж], [х] – [ф] – [хв] – [кв], [л] – [р];
- визначає на слух місце звука у слові (перший, другий, третій), інтонаційно промовляє звук у слові; розрізняє на слух тверді і м'які приголосні звуки; моделює звуковий аналіз слів;
- розуміє, що таке речення; визначає кількість слів у реченні та їх місце (перше, друге, третє); аналізує склади слів (дво- і трискладники слова); визначає наголос (наголошений, ненаголошений склад); виокремлює голосні та приголосні звуки, за допомогою схем та фішок визначає їх місце у слові;
- знає назви букв алфавіту.

👑 Показники розвитку фонетичної компетенції

Оволодіває чіткою вимовою всіх звуків рідної мови та звукосполучень відповідно до орфоепічних норм; має розвинений фонематичний слух, що дає змогу диференціювати фонемі; оволодіває мовними і немовними засобами виразності та прийомами звукового аналізу слів; усвідомлює звуковий склад рідної мови.

Словникова робота

Активізувати, уточнювати та збагачувати словник дітей словами й образними висловами з різних освітніх ліній відповідно до тем попереднього вікового періоду та словами у межах нових тем.

Учити: добирати влучні слова відповідно до ситуації мовлення; називати ознаки, якості, властивості предметів, явища, події; вживати слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова, фразеологічні звороти, родові поняття другого порядку; розуміти прислів'я, приказки, утішки, загадки, скоромовки; застосовувати формули мовленнєвого етикету відповідно до ситуації, форми звертання до дорослих і дітей.

Розвивати стилістичне чуття рідної мови: розуміти багатозначні слова, слова-омоніми; переносне значення слів; слова, що називають предмети, близькі за призначенням.

Збагачувати словник дітей: дієсловами недоконаного виду, які означають завершену дію, безособовими дієсловами, словами близького значення; прикметниками вищого і найвищого ступенів порівняння зі словами “найбільш”, “найменш”, “надто”, “дуже”; якісними, відносними та присвійними прикметниками; дієприкметниками, формами минулого часу, незмінними предикативними формами на “-но”, “-то”, дієприслівниками, числівниками, прислівниками, прийменниками, частками; художньо-поетичними виразами, порівняннями, образними словосполученнями, звуконаслідувальними словами, вигуками, прислів’ями, приказками.

Показники засвоєння змісту:

- має збалансований словниковий запас із різних освітніх ліній: “Особистість дитини”, “Дитина в соціумі”, “Дитина у природному довіллі”, “Гра дитини”, “Дитина у світі культури”, “Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі”;
- уміє добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення;
- вживає слова різної складності (різного типу творення: синьоокий, темно-синій; складноскорочені: універсам, універмаг; словосполучення: український народ, пори року), синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; фразеологічні звороти (з ніг до голови; аж за вухами лящить; лє як з відра; як з гуски вода);
- знає та називає ознаки, якості, властивості предметів, явища, події;
- знає прислів’я, приказки, утішки, загадки, скоромовки;
- володіє формулами мовленнєвого етикету (привітання, прохання, вибачення, подяка, комплімент), формами звертання до дорослих і дітей;
- вживає дієслова, прикметники зі словами “найбільш”, “найменш”, “надто”, “дуже”, дієприкметники, форми минулого часу, дієприслівники, числівники, прислівники, прийменники, частки; художньо-поетичні вирази, порівняння, образні словосполучення, звуконаслідувальні слова, вигуки, прислів’я, приказки тощо.

🏠 Показники розвитку лексичної компетенції

Оперує узагальненими словами різного порядку, стійкими загальноживаними словосполученнями; мовлення дітей набуває образності; за кількісною та якісною характеристикою словник дитини сягає такого рівня, що вона може легко спілкуватися з дорослими і дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах свого розуміння.

Граматична правильність мовлення

Продовжувати формувати уявлення про всі частини мови. Вчити: утворювати різні форми дієслів і прикметників; використовувати всі граматичні категорії та поодинокі граматичні форми; узгоджувати слова у словосполученнях і реченнях згідно з мовними нормами: створювати нові слова за допомогою суфіксів, префіксів, споріднені й однокореневі слова. Формувати та вдосконалювати навички: корекції та самокорекції мовлення, помічати і виправляти помилки; вживати різні за складністю типи речень.

Показники засвоєння змісту:

- вживає всі частини мови (іменники, дієслова, прикметники, частки, вигуки, сполучники і сполучні слова); граматичні категорії (рід, число, відмінкові закінчення); різні за складністю типи речень (прості, складні, складносурядні, складнопідрядні зі сполучниками і сполучними словами);
- володіє елементарними навичками корекції та самокорекції мовлення, помічає і виправляє помилки;
- узгоджує слова у словосполученнях і реченнях згідно з мовними нормами;
- створює нові слова за допомогою суфіксів, префіксів, споріднені й однокореневі слова;

🏠 Показники розвитку граматичної компетенції

Уживає (неусвідомлено) граматичні форми рідної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок, дієвідміна, клична форма тощо); має розвинене чуття граматичної форми; наявні корекційні навички щодо правильності вживання граматичних форм та порядку слів у реченні.

Зв'язне мовлення. Діалогічне мовлення

Учити закріплювати і вдосконалювати вміння: вільно, невимушено вступати в розмову з дітьми, дорослими; виявляти ініціативу в спілкуванні з дорослими, звертатися з різного типу запитаннями; підтримувати розмову, запропоновану дорослими; вести діалог на запропоновані теми; розпочинати розмову; своєчасно відповідати на першу репліку; розпитувати; уникати грубих, зневажливих слів; будувати різні форми діалогу; використовувати зменшувально-пестливі форми звертання.

Показники засвоєння змісту:

- вільно й невимушено вступає у розмову з дітьми, дорослими як знайомими, так і незнайомими, використовуючи різні форми звертання та перші репліки, водночас пам'ятаючи правила спілкування з незнайомими людьми;
- виявляє ініціативу в спілкуванні з дорослими, звертається з різного типу запитаннями (“Чому?”, “Як?”, “Навіщо?”, “Для чого?”, “Як ви гадаєте?”, “А як на ваш погляд?” тощо);
- охоче підтримує розмову з дорослими; веде діалог на запропоновані теми;
- відповідає своєчасно на першу репліку, використовуючи стверджувальні слова-речення (“так”, “так-так”, “саме так”, “авжеж”, “атож”, “еге ж”, “аякже”) та заперечні слова-речення (“Ні!”, “Ой, ні!”, “У жодному разі!”, “Не можу!”, “Не вийде”);
- розпитує (“Розпитай Незнайка, що він любить”);
- уникає грубих, зневажливих слів;
- будує різні форми діалогу між двома-чотирма дітьми на пропозицію вихователя як на заняттях, так і в повсякденному житті;
- вживає зменшувально-пестливі форми звертання (Катрусю, Іванку, Михайлику, Оксаночко) та пестливі слова;
- не втручається в розмову інших;
- виконує словесні доручення, звітує про їх виконання;
- уміє запитати, відповісти на запитання (співрозмовника, за змістом картини, художнього твору), заперечити, подякувати, вибачитися, розповісти про себе, започаткувати діалог (знайти першу репліку), використати вставні слова та речення: “дивіться” (дивись), “бачите” (бач), “прошу Вас” (тебе), “даруйте”, “перепрошую”, “глянь” (гляньте), “кажуть”, “по-моєму”, “я думаю”, “я гадаю”, “уявіть собі; домовлятися, ввічливо ставитися до співрозмовників;
- передає словами і мімікою свою готовність до спілкування, бере почуте до уваги;
- виявляє свою зацікавленість у розмові, щирість висловлювання, враховує емоційний стан співрозмовників;
- розуміє, що словом можна не лише поліпшити настрій, а й образити.

☞ Показники розвитку діалогічної компетенції

Ініціює і підтримує розпочату розмову в різних ситуаціях спілкування, відповідає на запитання співрозмовника і звертається із запитаннями, орієнтується в ситуації спілкування, вживає відповідні мовні і немовні засоби для вирішення комунікативних завдань; дотримується

правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету, коректно виявляє власне емоційне ставлення до предмета розмови і співрозмовника та корегує його залежно від ситуації спілкування.

Монологічне мовлення

Учити: складати різні види розповідей (описові, сюжетні, творчі (розповіді-повідомлення, роздуми, пояснення, етюди), переказувати художні тексти, складати розповіді (за планом вихователя, самостійно); розповідати про події із власного життя, за змістом картини, художніх творів, на запропоновану тему, за ігровою та уявною ситуаціями, за результатами спостережень та власної діяльності; самостійно розповідати знайомі казки; пояснювати хід наступної гри, майбутній сюжет малюнка, аплікації, виробу; планувати, пояснювати та регулювати власні дії.

Показники засвоєння змісту:

- будує розповідь логічно і послідовно, без повторів, пауз, жестів; виокремлює в розповіді початок, основну частину, кінцівку; придумує назву до розповіді; вживає образні художньо-поетичні вирази, приказки, фразеологічні звороти, звертання, вигуки, вставні слова, пряму мову;
- будує описові розповіді: за планом вихователя, за змістом сюжетних картин, художніх картин (пейзаж, натюрморт, портрет, характеристика, інтер'єр), ігрових ситуацій, про іграшки, предмети, речі, предметні картинки, складає загадки (про іграшки, тварин, овочі, фрукти);
- складає сюжетні розповіді: за змістом дидактичних картин, за зразком та планом (друге півріччя) вихователя; придумує свою назву до картин; розповідає про події, які передували зображеному на картині, та ті, які могли б відбутися з героями після зображеного на картині; складає розповіді за частинами картини (за вказівкою вихователя), об'єднуючи окремі розповіді в єдину цілу розповідь (колективна розповідь); із власного досвіду; поєднує описову і сюжетну розповіді за змістом картини, розповіді за серією картин з одним сюжетом, що розвивається;
- складає розповіді з власного досвіду про: спогади дитинства, вихідний день, літній та зимовий відпочинок, дитячі ранки та свята, діяльність дітей за зразком та планом вихователя на запропоновану тему;
- складає сюжетні творчі розповіді: за зразком та планом вихователя; на запропоновану тему; за опорними словами; за однією

іграшкою та сюжетною ігровою обстановкою; продовжує розповіді (казки), розпочаті вихователем;

- переказує оповідання та казки близько до тексту (за планом вихователя, самостійно); продовжує переказ, розпочатий іншими дітьми; емоційно передає діалоги героїв твору; використовує емоційне забарвлення мовлення дійових осіб, авторські текстові образні вирази, порівняння, метафори, примовки, звертання, вигуки, частки, виявляє творчу імпровізацію за текстом;
- вживає: оцінювальне (розповіді-оцінки) та пояснювальне мовлення (пояснення майбутньої гри, будови малюнка, орієнтування на вулиці), розповіді-міркування на різні теми (“Чому опадає листя з дерев?”, “Чому ведмідь спить узимку?”, “Чому деякі люди працюють уночі?”).

🏠 Показники розвитку монологічної компетенції

Володіє навичками розгорнутого, послідовного, логічного і зв'язного мовлення; складає розповіді різних типів, імпровізує, розмірковує про предмети, явища, події, друзів; доходить елементарних узагальнень, висновків; висловлює зв'язні самостійні оцінні судження щодо різних явищ, подій, поведінки людей, героїв художніх творів; виявляє словесну творчість у різних видах мовленнєвої діяльності.

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Словникова робота. Збагачувати словник словами української мови (теми: “Знайомство”, “Дитячий садок”, “Іграшки та ігри”, “Сім'я”, “Зовнішній вигляд людини”, “Одяг та взуття”, “Свійські тварини і птахи”, “Кольори”, “Лічба від 1 до 5”, “Продукти харчування”, “Свята”, “Пори року”, “Наша країна”), прислів'ями та приказками.

Звукова культура мовлення. Продовжувати вчити: розрізняти на слух і правильно вимовляти голосні і приголосні звуки української мови, чіткої вимови звуків [e] та [и] під наголосом (адреса, весті, лєбідь, мїло), дзвінкої вимови глухих приголосних перед дзвінками; дзвінкої вимови дзвінких приголосних (крім слів легко, розклад, зсипати); м'якої вимови звука [ц'] у кінці слів (палець, хлопець); вимові звукосполучень [дж], [дз] (джерело, дзеркало, дзиґа).

Граматична правильність мовлення. Вчити: вправляти в узгодженні іменників із прикметниками та числівниками у різних відмінкових

формах (род. від. край – краю – (рос.) края; дав. від. рука – руці – (рос.) руке; оруд. від. голова – головою – (рос.) головой тощо), іменників у множині (дороги – по дорогах – (рос.) по дорогам; ноги – по ногах – (рос.) по ногам; кімнати – по кімнатах – (рос.) по комнатам), у кличному відмінку (бабуню, брате, Ірино, Миколо, Києве); вимови слів із суфіксами, типовами для української мови, під час називання старших за віком людей по батькові (Івановна – рос., укр. – Іванівна; Николаевич – рос., укр. – Миколайович; Федосіївна – рос., укр. – Федосіївна); дієслівної форми і відмінностей у російській та українській мовах; правильного вживання прийменників і часток.

Зв'язне мовлення. Вчити: будувати діалог відповідно до ситуації або на запропоновану тему; описувати предмет, іграшку, картину за зразком вихователя, об'єднуючи 3-4 речення в описову розповідь; інтонаційно передавати запитання та відповіді; відповідати на запитання (за змістом картин, під час бесіди про художній твір, в ігрових ситуаціях); переказувати невеличкі знайомі оповідання та казки за запитаннями вихователя.

Показники засвоєння змісту:

- розрізняє близькі, але неоднакові звуки рідної та української мови;
- розпізнає нові звуки; правильно і чітко вимовляє всі звуки української мови та наголошує слова відповідно до орфоепічних норм української мови;
- слухає і розуміє мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, запам'ятовує їх;
- володіє діалогічним мовленням: ініціює, продовжує і завершує діалог, використовуючи українську етикетну лексику;
- переказує невеличкі тексти та казки, складає різні типи розповідей (описові, сюжетні, з власного досвіду тощо) як за зразком вихователя, так і самостійно;
- спілкується українською мовою залежно від ситуації.

🏠 Показники розвитку україномовленнєвої компетенції

Усвідомлює українську мову як державну в Україні, національну мову українського народу; обізнана з оповіданнями, віршами українських поетів і прозаїків; володіє правильною звуковимовою і граматичними навичками відповідно до норм української мови, володіє зв'язним мовленням (діалогічним, монологічним), спілкується українською мовою у відповідних комунікативних (навчальних, побутових) ситуаціях.

☞ **Показники розвитку мовленнєвої компетенції**

Інтегроване вміння адекватно й доречно спілкуватися рідною мовою в різних життєвих ситуаціях (висловлювати свої думки, наміри, бажання, прохання), розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості (мовленнєвий етикет); спостерігати за своїм мовленням та мовленням інших, виправляти помилки, дотримуючись загальної культури мовлення, прагне творчо самореалізуватися.

Мовленнєва компетенція передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та монологічної компетенцій.

☞ **Показники розвитку комунікативної компетенції**

Комплексне застосування мовних і немовних засобів для комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації.

Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції.

Підготовка руки до письма

☞ **Вікові можливості**

В основі оволодіння письмом лежать рухові навички. Дошкільний вік вважається “специфічною” орієнтовною стадією, у процесі якої дитина ознайомлюється з графічними формами і рухами, що пов’язані з графікою, набуває графічного досвіду. В дошкільних навчальних закладах систематично проводять заняття з образотворчої діяльності, на яких діти засвоюють графічні навички малювання. Проте графічні навички, потрібні для малювання, і навички письма – не одне й те саме. Графічні прийоми письма часом прямо протилежні прийомам малювання. Доцільно виокремити три групи навичок письма: технічні – вміння правильно користуватися письмовим приладдям, координувати рухи руки, додержуватися гігієнічних правил тощо; графічні – вміння правильно зображувати окремі букви та слова (правильний нахил, розмір, положення літер на лінійці тощо); орфографічні – вміння правильно визначати звуко-буквений склад слів.

Для того щоб у дитини формувалася графічна навичка, в неї мають утворитися потрібні умовні рефлекси, асоціації між тим, що вона чує, уявляє, говорить, і тим, що відтворює (складом, словом, звуком).

Труднощі письма полягають у необхідності одночасного розвитку рухів руки й очей. Орієнтування на сторінці зошита.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формувати у дітей уявлення про зошит в одну лінійку. Вчити: орієнтуватися на сторінці зошита, ставити крапки на лініях, між лініями, писати палички, гачки; проводити хвилясті, дугоподібні, ламані лінії між двома лінійками, не торкаючись їх і не відриваючи руки; проводити хвилясті, дугоподібні, ламані лінії між двома лінійками, не торкаючись їх і не відриваючи руки; штрихувати в межах контуру (квадрат, трикутник, коло), не відриваючи руки; орієнтуватись у напрямках (згори вниз, похило) та заповнювати простір (коло, трикутник, квадрат) короткими уривчастими лініями; малювати одним рухом руки різні за розміром овальні предмети, ставити крапки; проводити суцільну дугоподібну лінію із заокругленнями внизу й угорі (з вузькими дугами) в обмеженому просторі (між двома лінійками) одним рухом руки; проводити напівовальні лінії зліва направо, орієнтуватись у просторі.

Показники засвоєння змісту:

- уміє орієнтуватися на сторінці зошита;
- проводити безвідривні лінії олівцем на папері, в зошиті впродовж 0,5 хв;

👑 Показники розвитку компетенції

Уміє під час письма правильно сидіти, тримати ручку (олівець); рухає руку вздовж рядка, орієнтується на сторінці зошита; зображує і розташовує у робочому рядку запропоновані елементи візерунків, букв тощо. Володіє руховими навичками, необхідними в подальшому для навчання письма; використовує набуті навички під час самостійного малювання, штрихування; складає орнаменти, візерунки, бордюри тощо.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Сутність взаємодії дошкільного навчального закладу з батьками полягає в реалізації педагогічного принципу єдності вимог в освітньому процесі.

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інформаційно-аналітичний напрям: аналізувати особливості сім'ї, структуру родинних зв'язків, специфіку сімейного виховання; вибудувати тактику спілкування з кожним із батьків; виявляти педагогічні потреби кожної сім'ї, врахувати особливості родини у вихованні дитини; включати батьків в освітній процес ДНЗ, забезпечуючи їхню присутність у групових заходах (відвідування батьківських зборів і консультацій, дитячих свят, виставок, вернісажів; участь у підготовці та проведенні екскурсій, тематичних занять, випусках журналів і книг; відвідування "Дня відкритих дверей") та залучаючи до оснащення освітнього процесу; сприяти розвитку ініціативності, відповідальності батьків до продуктів спільної діяльності дітей і дорослих; організовувати взаємодію з батьками на основних засадах: батьки – *лідери*, які вміють і з задоволенням беруть участь в освітньому процесі, бачать цінність будь-якої роботи ДНЗ; батьки – виконавці, які беруть участь за умови значущої мотивації; батьки – критичні спостерігачі.

Пізнавальний напрям: створювати умови для сприятливого клімату взаємодії з батьками; встановлювати довірчі й партнерські взаємини з батьками, залучаючи родини у єдиний освітній простір; активізувати і збагачувати виховні вміння батьків; працювати в тісному контакті з сім'ями своїх вихованців; використовувати активні форми і методи роботи з батьками (відвідування сімей вихованців на дому; загальні та групові батьківські збори; консультації; заняття за участю батьків; виставки дитячих робіт, виготовлених разом з батьками; спільні екскурсії; "Дні спілкування", "Дні добрих справ", "Дні відкритих дверей"; участь батьків у підготовці та проведенні свят, дозвілля; оформлення фотомонтажів;

спільне створення предметно-розвивального середовища; ранкові вітання; робота з батьківським комітетом групи; бесіди з дітьми та батьками; тренінги; семінар-практикум; батьківські вітальні; телефон “Довіри”; пошта “Довіри”; сімейний вернісаж.

Наочно-інформаційний напрям: створювати та періодично наповнювати психолого-педагогічним змістом наочну інформацію (батьківські куточки; теки-пересувки “Здоровійко”, “Порадничок”; сімейні та групові альбоми “Наша дружна сімейка”, “Наше життя день за днем”, “Всебічне виховання”; бібліотеки-пересувки; лікотек; фотомонтажі “З життя групи”, “Ми – друзі природи”, “У родинному колі”; фотовиставки “Моя бабуся – найкраща”, “Мама і я, щасливі миті”, “Тато, мама, я – дружна сім’я”; сімейні вернісажі “Краща сім’я – моя”, “Здорова дитина”, “Вчися бути татом”; емоційні куточки “Я сьогодні ось такий”, “Доброго дня, я прийшов”; скарбничка “Добрі справи”); залучати батьків до обміну досвідом з виховання дитини у сім’ї (“Чим і як зайняти дитину вдома”, “Запитували – відповідаємо”, “Говорять діти”, “Носики-курносики”, “Зростай-но”, “Дякуємо”, “Це цікаво”, “Пограємо”, “Від усієї душі”, “Зверніть увагу”; залучати батьків до створення фотогазет, виставок.

Дозвіллевий напрям: долучати батьків: до організації свят (“День матері”, “Нумо, бабусі”, “День народження”, “Краща сім’я – моя”), розваг (“Сімейні посиденьки”, “День сміху”, “Всі професії потрібні, всі професії важливі”, “Зустріч з цікавою людиною”), спортивного дозвілля (“Родина – здоровий спосіб життя”, “День дорослішання”), вернісажів “У світі почуттів та емоцій”, “Наші доньки і синочки”), спільних проектів (“Мій родовід”, “Моя сім’я”), випуску сімейних газет (“Я з бабусею своєю”, “Відпочиваємо всією сім’єю”, “Чудо-чадо”), виставок сімейних колекцій, реліквій (“З бабусиної скрині”, “Одяг для свята”), спектаклів (“Теремок”, “Вовк і семеро козенят”), спільних походів (“У світ прекрасного”), екскурсій “Ми – друзі природи”, “Захистимо свою природу”); до розробки сценаріїв свят та розваг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник: А. М. Богуш, дійсн. член НАПН України, проф, д-р пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна, Т. С. Ільченко, О. В. Коваленко, Г. М. Лисенко, М. А. Машовець, О. В. Низковська, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, Т. І. Поніманська, О. Д. Сідельнікова, А. С. Шевчук, Л. Ю. Якименко. — К. : Вид-во МОНМС України, 2012. — 26 с.
2. Беленька Г. В. Здоров'я дитини крізь призму родинного виховання // Наука і освіта. — 2011. — № 4. — Червень-липень. — С. 22–25.
3. Богініч О. Л. Природа і рух: посіб. / О. Л. Богініч, Г. В. Беленька. — К. : Кобза, 2003. — 192 с.
4. Богініч О. Л. Фізичне виховання засобами гри: навч.-метод. посіб. / О. Л. Богініч. — К. : Шк. світ, 2007. — 120 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. — 4-те вид., доопр. і доп. — Х. : Ранок, 2013. — 192 с.
6. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підруч. / за ред. А. М. Богуш / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. — К. : Вища школа, 2007. — 542 с.
7. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. — К. : Слово, 2008. — 408 с.
8. Богуш А. М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. — К. : Генеза, 2013. — 159 с.
9. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей в дошкільних навчальних закладах / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Т. Котик. — К. : Слово, 2010. — 304 с.
10. Богуш А. М. Перші кроки грамоти: передшкільний вік: навч. посібник / А. М. Богуш, Н. В. Маліновська. — К. : Слово, 2013. — 424 с.
11. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: навч. посіб. — К. : Вища шк., 1993. — 327 с.
12. Вільчковський Е. С. Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах [Текст] : навчально-методичний посібник / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. — С. 128.
13. Гавриш Н. В. Інтегровані заняття у дитячому садку / Н. В. Гавриш. — К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. — 128 с.
14. Грама Н. Економічне виховання особистості дитини дошкільника // Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяль-

- ності: монографія / А. М. Богуш, Н. Г. Грама, Н. І. Луцан та ін. – Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. – С. 197–224.
15. Григоренко Г. І. Виховуємо раціонального споживача / Г. Григоренко, Р. Жадан // Дошкільне виховання. – 2012. – №1. – С. 16–19.
 16. Григоренко Г. І. Іграшка як засіб виховання дітей дошкільного віку // Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2013-2014 навч. році: методичні рекомендації: у 3-х ч. – Ч. III “Дошкільна освіта” / упор. Л. В. Батліна. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. – С. 126–134.
 17. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
 18. Дитяча психологія: навч. посіб. / Р. В. Павелків, О.П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008. – 432 с.
 19. Дорослим про дошкільнят : психологія статі / Ю. Савченко, Т. Піроженко. – К. : Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. – 120 с.
 20. Дошкільна освіта: Словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. – Запоріжжя: ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2010. – 324 с.
 21. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О.В. Огнев’юк, К.І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук, викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. університет ім.Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
 22. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив; наук. кер. К. Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2011. – 188 с.
 23. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку: навч. посібн. для студентів спеціальності “Дошкільна освіта” / авт. та уклад. А. В. Сазонова. – К. : Слово, 2010. – 248 с.
 24. Зайцева Л. І. Формування у старших дошкільників науково-практичного досвіду в сфері природно-предметного довкілля (теоретико-методичний аспект) : монографія / Л. І. Зайцева. – Мелітополь : Видавн. будинок ММД, 2012. – 110с.
 25. Зайцева Л. І. Форми організації навчання дошкільників математики / Л. І. Зайцева // Молодь і ринок. Науково-педагогічний журнал. – Дрогобич : “КОЛО”, 2008. – № 1 (36). – С. 94–97.

26. Зайцева Л. І. Формування логіко-математичної компетентності дітей 5-го року життя : навчально-методичний посібник / Л. І. Зайцева. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. – 163с.
27. Карасьова К. В. Світ дитячої гри / К. Карасьова, Т. Піроженко. – К. : Шкільний світ, 2011. – 128 с.
28. Котляр В. П. Основи художнього виховання дітей: навч. посіб. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 223 с.
29. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько. – Тернопіль : Мандривець, 2010. – 168 с. – (Серія “Дитина замовляє розвиток”).
30. Максименко С. Д. Психологія та педагогіка / С. Д. Максименко, М. Б. Євтух, Я. В. Цехмістер, О. О. Лазаренко. – К. : Слово, 2012. – 584 с.
31. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку / наук. кер. З. П. Плохій. – К., 1991. – 198 с.
32. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільнят. Програма та методичні рекомендації. – К. : Магістр-S, 1996. – 96 с.
33. Педагогический словарь : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Загвязинский, А.Ф. Закирова, Т. А. Строкова и др.; под ред. В. И. Загвязинского, А.Ф. Закировой. – Москва : Академия, 2008. – 352 с.
34. Піроженко Т. Методичні аспекти реалізації освітньої лінії “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі” / Т. Піроженко, М. Машовець, О. Коваленко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013. – № 2. – С. 4–9.
35. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку : навч.-метод. посіб. / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандривець, 2010. – 136 с.
36. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандривець, 2010. – 152 с.
37. Психологічний словник [за ред. член-кореспондента АПН СРСР, проф. В. І. Войтка]. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
38. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників / З. П. Плохій // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4-5.
39. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкільля” / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандривець, 2012. – 264с.
40. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
41. Психологічний словник [за ред. член-кореспондента АПН СРСР, проф. В. І. Войтка] – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.

42. Степанова Т. М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей старшого дошкільного віку : монографія / Т. М. Степанова. – К. : Слово, 2010. – 208 с.
43. Сухорукова Г. В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / за заг. ред. Г. В. Сухорукової; Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. Ящур. – К. : Слово, 2010. – 2010. – 376 с.
44. Щербакова К. Й. Методика формування елементів математики у дошкільників / К. Й. Щербакова. – К. : В-во Європейського університету, 2011. – 262 с.
45. Белошистая А. В. Формирование и развитие математических способностей дошкольников: Вопросы теории и практики: курс лекций для студ. дошк. факультетов высш. учеб. Заведений А. В. Белошистая. – Москва : ВЛАДОС, 2003. – 400 с.
46. Словарь психолога-практика / сост. С. Ю. Головин. – Москва : Академия, 2004. – 937 с.
47. Современный словарь по педагогике / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2001. – 928 с.

СЛОВНИК ДО ПРОГРАМИ

Адаптація – пристосування органу, організму, особистості або групи до зовнішніх умов, що змінилися.

Активність – прагнення дитини підтримувати життєво важливі зв'язки з навколишнім світом та перетворювати його.

Активність пізнавальна – діяльний стан особистості, що характеризується прагненням до навчання, розумової напруги і прояву вольових зусиль у процесі оволодіння знаннями.

Виховання – планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування в неї моральних понять і настанов, принципів, ціннісних орієнтацій та навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку і готують до майбутньої громадської і трудової діяльності.

Виховання сенсорне – система педагогічних впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання, вдосконалення відчуттів і сприймань та засвоєння сенсорної культури людства.

Взаємини у грі реальні – взаємини між дітьми як партнерами в загальній справі, що спрямовані на регулювання ходу гри (розподіл ролей, планування сюжету, вирішення конфлікту тощо).

Взаємини у грі рольові – взаємини, що їх розігрують діти відповідно до сюжету гри.

Відчуття – це елементарний психічний процес, що полягає у відображенні окремих властивостей предметів та явищ навколишнього світу, а також станів внутрішніх органів при безпосередньому впливі подразників на органи чуття.

Вік сенситивний – період оптимальних можливостей, найсприятливіший, найефективніший для розвитку певної сфери психіки (пам'яті, мислення, мовлення тощо), а також для виховання і навчання.

Гідність – переживання людиною своєї цінності; усвідомлення нею власних чеснот, позитивних властивостей; повага до самої себе.

Гра – вид непродуктивної діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а в самому процесі. Гра – своєрідна дитяча діяльність. Розрізняють ігри рухові, дидактичні (з правилами), рольові або творчі, ігри-драматизації, конструктивні. Рольова (сюжетно-рольова) гра є провідною діяльністю в дошкільному віці.

Гра рольова – форма гри дітей, яка передбачає перехід від маніпулятивної гри з предметами до імітування в ігровій ситуації елементів діяльності дорослих.

Гри зміст – це те, що відтворюється дитиною як головний момент діяльності та взаємин між дорослими у їхньому трудовому та суспільному житті.

Дія – структурний елемент діяльності з погляду її моторних компонентів.

Діяльність предметна – провідний вид діяльності дітей раннього віку, в процесі якої відбувається засвоєння суспільно вироблених способів вживання предмета.

Діяльність провідна – діяльність, виконання якої на певному віковому етапі створює оптимальні умови для розвитку і формування всіх рис особистості дитини і її пізнавальних можливостей.

Діяльність продуктивна – це діяльність, що моделює предмети довілля, приводить дітей до створення реального продукту, в якому уявлення про предмет, явище, ситуацію одержує матеріальне втілення у малюнку, конструкції, об'ємному зображенні.

Діяльність художньо-мовленнєва – це специфічний вид діяльності, пов'язаний зі сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств.

Довкілля – це життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і який дає їй змогу формувати образ свого “Я”, себе як особистість.

Досвід соціальний – побудоване на практичних враженнях чуттєво-емпіричне пізнання людиною соціальної дійсності.

Емпатія – здатність людини емоційно відгукуватися на переживання інших людей, розуміти їхні думки й почуття без активного втручання для надання ділової допомоги.

Еталони сенсорні – це психічні образи, що містять уявлення про чуттєво сприйнятні властивості об'єктів.

Задання (дослідницьке, педагогічне) – 1) ситуація, що вимагає перетворення для отримання відповіді на питання, що виникають; 2) конкретне вираження мети на певному етапі руху до неї.

Задатки – анатомо-фізіологічні особливості організму, головно центральної нервової системи, що є передумовами розвитку здібностей.

Здібності – індивідуальні особливості особистості, які є специфічними умовами успішного здійснення певного роду діяльності.

Здоров'я людини – стан повного соціально-біологічного, психологічного й душевного комфорту, коли функції всіх органів і систем організму зрівноважено працюють із природним і соціальним середовищем, відсутні будь-які захворювання, хворобливі стани та фізичні дефекти.

Знання – достовірний результат пізнання дійсності, адекватне відображення у свідомості людини якостей і властивостей об'єкта.

Ідентифікація – прийом наукового пізнання, за допомогою якого встановлюється тотожність, подібність об'єктів, визначається спільність певних рис, ознак.

Індивід – людина як цілісна одиниця, представник роду з його психофізіологічними властивостями, які виступають як передумови розвитку особистості й індивідуальності.

Індивідуальність – неповторна, унікальна якість особистості, що властива єдиній особі, хоч може бути типовою для всіх.

Інтерес – форма вияву вибіркового ставлення особистості до об'єкта, що визначається його життєвою важливістю і емоційною привабливістю.

Інтерес пізнавальний – вибір спрямованості людини на пізнання предметів, явищ, подій навколишнього світу, що активізує психологічні процеси, діяльність людини, її пізнавальні можливості.

Компетентність – рівень підготовленості для діяльності в певній сфері, ступінь оволодіння знаннями, способами діяльності, необхідними для прийняття правильних і ефективних рішень.

Компетентність математична – спроможність особистості бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і методи математичного моделювання, будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати.

Компетентність пізнавальна – особистісна характеристика, що розкриває накопичені знання, вміння дитини під час організації даного виду діяльності, володіння способами (навичками, прийомами, алгоритмами тощо), вирішення навчально-пізнавальних завдань, досвіду самостійної пізнавальної діяльності.

Компетенція – це сукупність знань щодо змістових і нормативних аспектів діяльності, володіння ними передбачає їх застосування, але не означає автоматичного використання.

Компетенція граматична – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм.

Компетенція діалогова – розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання і звертатися із запитаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей.

Компетенція комунікативна – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-

пово́тових ситуаціях, умі́ння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування.

Компетенція лексична – наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречно вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Компетенція мовленнєва – вміння адекватно й доречно практично застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування і навчання, використовуючи для цього мовні, немовні та інтонаційні засоби виразності мовлення.

Компетенція мовна – це засвоєння й усвідомлення мовних норм, що історично склалися у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови.

Компетенція фонетична – правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоєпічних норм, наголосів, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонемі; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темپ, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо).

Комунікація – акт спілкування, метою якого є обмін інформацією.

Комфорт емоційний – психічний стан максимальної емоційної зручності людини у природному і соціальному середовищах.

Контроль соціальний – система форм і способів впливу суспільства і соціальних груп на особистість з метою регулювання її соціальної поведінки відповідно до норм, встановлених у спільноті.

Креативність (лат. *creation* – створення, творення) – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості.

Культура мовлення – це вміння правильно говорити (й писати), добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування, це система вимог щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності.

Лексика – словниковий склад будь-якої мови.

Мислення – процес опосередкованого й узагальненого відображення дійсності під час або внаслідок її аналізу і синтезу.

Мислення наочно-дієве – вид мислення, який характеризує безпосередній зв'язок мисленнєвих процесів із практичними діями, спрямованими на перетворення об'єкта.

Мислення наочно-образне – вид мислення, основою якого є моделювання і розв'язування мисленнєвих задач у формі уявлень.

Мислення практичне – мислення людини, яке безпосередньо спрямоване на вирішення конкретних практичних завдань.

Мислення продуктивне – вид мислення, результатом якого є новий продукт діяльності людини щодо завдань суб'єкта (нові поняття, алгоритми роботи або розв'язанні задачі, нова закономірність, правило, відкриття суб'єктивної властивості, якості об'єкта дослідження тощо).

Мислення просторово-образне – процес уявних послідовних просторових перетворень та багатостороннього образного бачення об'єкта мислення у всьому різноманітті й мінливості його властивостей.

Мислення математичне – це, насамперед, уміння порівнювати, систематизувати, класифікувати, узагальнювати, робити умовиводи, висновки.

Мистецтво декоративно-ужиткове – це вид мистецтва, що охоплює ряд галузей творчості, призначених для задоволення безпосередніх, утилітарних потреб: прикрашання житла, архітектурних споруд, парків, скверів тощо.

Мовлення – процес практичного використання мови у спілкуванні між людьми. Мовлення є невіддільним від мови.

Мовлення діалогічне – форма мовлення, у якій відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома чи кількома особами.

Мовлення зв'язне – у лінгвістиці зв'язне мовлення визначається як відрізок тексту, що має значну протяжність, розчленовується на більш чи менш закінчені частини і передає завершену тему.

Мовлення монологічне – форма мовлення, зверненого до одного чи групи слухачів, іноді до самого себе.

Модель – уявний чи умовний образ, аналог кількості об'єкта, процесу чи явища, що відтворює у символічній формі їхні основні типові риси; символічне зображення структури, типу поведінки і зразків взаємодії в соціальних процесах.

Моделювання – процес створення моделей, що відображає структурні та (або) динамічні характеристики досліджуваного процесу (системи, об'єкта) в більш доступному для вивчення вигляді.

Морфологічна зрілість – біологічні показники зрілості: скелетний (кістковий) вік, зубний вік, статевий та загальносоматичний розвиток.

Навичка – дія, яка внаслідок багаторазових повторень доведена до високого рівня досконалості і виконується на автоматизованому рівні.

Навичка артикуляційна – автоматизована операція, пов'язана з безпомилковою (з погляду мови, що вивчається) вимовою окремих звуків та звуків у складі висловлювання.

Навичка лексична – автоматизована дія з вибору лексичної одиниці адекватного задуму відповідно до норм поєднання з іншими одиницями продуктивного мовлення та автоматизоване сприймання й асоціювання зі значенням у рецептивному мовленні.

Навичка фонетична – здатність правильно сприймати звуковий зразок на слух, асоціювати його зі значенням й адекватно відтворювати.

Навички мовленнєві – це здатність здійснювати відносно самостійні дії в системі усвідомленої діяльності, які, завдяки наявності повного комплексу якостей, є одними з умов виконання цієї діяльності.

Навчання – цілеспрямований процес передачі й засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини.

Натюрморт – жанр, присвячений зображенню речей, що оточують людину і які розміщені у реальному побутовому середовищі та композиційно організовані в одну групу.

Обдарованість – рівень розвитку загальних здібностей, що визначає діапазон інтелектуальних можливостей людини і забезпечує досягнення значних успіхів у виконанні різних видів діяльності.

Орієнтації ціннісні – сукупність ознак, які відображають внутрішню основу ставлень людини до різних цінностей матеріальної і духовної культури, надбаних людством.

Особистість – людина як суб'єкт суспільних взаємин і свідомої діяльності, член певної людської спільноти, що володіє свідомістю, самосвідомістю, відповідальністю за свою поведінку; людина як цінність, заради якої і здійснюється розвиток суспільства.

Перцептивні дії стосовно еталона виконуються тоді, коли властивості сприйнятого предмета не збігаються зі знайомим дитині еталоном.

Перцептивні дії ідентифікації (позначення) виконуються за умови, що властивість сприйнятого предмета повністю збігається з еталоном.

Перцептивні дії моделювання здійснюються у процесі сприймання об'єктів зі складними властивостями, які взагалі можуть бути з'ясовані не за допомогою одного еталона, а із використанням двох або й більше предметів.

Праця ручна – вид дитячої праці, спрямований на формування вмінь та навичок роботи руками з різноманітним матеріалом (папір, картон, деревина тощо).

Процеси психічні пізнавальні – процеси відчуттів, сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви і мови, що забезпечують як кожен окремо, так і в сукупності, процес пізнання.

Рефлексія – розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною себе: поведінки, дій, учинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей.

Розвиток – це процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації та виховання.

Розвиток естетичний – організований процес становлення в дитині природних сутнісних сил, що забезпечують активність естетичного сприймання, відчуття, творчої уяви, емоційного переживання, образного мислення, а також формування духовних потреб.

Розвиток математичний – це процес якісної зміни в інтелектуальній сфері особистості, який відбувається в результаті формування у дитини логіко-математичних уявлень і понять.

Розвиток мовленнєвий – це наявність оптимального щодо віку кола лінгвістичних уявлень, мовленнєвих умінь і навичок, розвиненість мовлення, сформованість мовленнєвої активності, самостійність в оволодінні лінгвістичною інформацією, вміння використовувати різноманітні засоби спілкування.

Розвиток мовлення – складний психічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови й обумовлений розвитком діяльності спілкування з дорослими та однолітками.

Розвиток мовлення зв'язного – цілеспрямована діяльність з розвитку зв'язного мовлення, що містить завдання з розвитку діалогічної та монологічної форм мовлення.

Розвиток розумовий – процес становлення і вдосконалення інтелектуальної сфери людини, зокрема її пізнавальних здібностей.

Розвиток особистості – складний і тривалий процес формування особистості як набування індивідом соціальної якості у спілкуванні та спільній діяльності з іншими людьми.

Розвиток фізичний – процес зміни й сукупність морфологічних і функціональних властивостей організму, обумовлений біологічними, клімато-географічними та соціальними чинниками.

Розвиток художньо-творчий – це цілеспрямований процес формування здібностей і обдарувань дітей у різних галузях мистецтва.

Розповідь описова – це виклад характерних ознак предмета або явища.

Розповідь сюжетна – це передача подій, що відбуваються з дійовими особами та змінюються в часі.

Розуміння – 1) мисленнєвий процес, спрямований на з'ясування істотних ознак, властивостей і зв'язків предметів та явищ дійсності; 2) здатність людини збагнути значення і зміст чогось.

Роль соціальна – сукупність прав, обов'язків, наказів і правил, які визначають, що повинна робити людина у певній соціальній позиції, з певним статусом.

Самоконтроль – важливий компонент свідомої вольової саморегуляції людської поведінки, що виявляється в усвідомленні та оцінюванні особистістю своїх психічних станів і дій, в узгодженні їх відповідно до пред'явлених вимог та суспільно встановлених правил і норм поведінки людей.

Самооцінка – центральний компонент Я-концепції особистості, який охоплює оцінку людиною себе, своїх можливостей і якостей та місця серед інших людей.

Саморегуляція – самовплив з метою свідомого управління особистістю своїми станами відповідно до вимог ситуації та доцільності.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе як особистості, тобто власних рис характеру, потенційних можливостей, дій і вчинків, їх мотивів і наслідків, своїх фізичних, інтелектуальних і моральних якостей, ставлення до навколишньої дійсності та інших людей, своєї діяльності та її значення для себе і всього суспільства.

Сенсорний – той, що належить до чуттєвого рівня відображення дійсності.

Слух фонематичний – слух, основою якого є здатність виокремлювати та ідентифікувати звуки мовлення щодо їх належності до звукових еталонів – фонем; уміння розрізняти близькі за звучанням фонем.

Слухняність – готовність і звичка дитини підпорядковуватися вимогам авторитетних дорослих.

Смак художньо-естетичний – це тонке і складне вміння побачити, відчутти, зрозуміти справді прекрасне або потворне, трагічне або комічне та правильно оцінити його.

Соціалізація – це процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, знань, норм поведінки, цінностей, взаємин, прийнятих у суспільстві.

Сприймання – цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосереднього впливу на рецепторні поверхні органів чуття.

Сприймання художньо-естетичне – здатності людини виокремлювати у явищах дійсності та мистецтва процеси, властивості, якості, що збуджують естетичні почуття.

Ставлення – це переживання і вираження людиною тих зв'язків, які встановлюються у неї з іншими людьми та різними сторонами мінливого

навколишнього світу, що впливають на її поведінку та особистий розвиток.

Статус – становище особистості в системі міжособистісних стосунків, яке визначає її права, обов'язки і привілеї, а також міру психологічного впливу на членів групи.

Суб'єкт – конкретний індивід або соціальна спільнота, що володіє свідомістю, волею і здатна цілеспрямовано перетворювати дійсність і себе.

Суб'єктність – це здатність людини усвідомлювати себе носієм знань, волі, взаємин, робити усвідомлений вибір у системі соціальних відносин, усвідомлювати свої дії і життя.

Упевненість – психічний стан, під час якого зведені до мінімуму або і зовсім відсутні сумніви.

Уявлення – наочний образ предмета або явища (події), що виникає на основі минулого досвіду (даних відчуттів і сприймань) через його відтворення в пам'яті або в уяві.

Формування здібностей – процес становлення і розвитку в індивіда психічних властивостей, які є умовами успішного виконання одного або декількох видів діяльності.

Формування особистості – це процес і результат розвитку особистості людини під впливом середовища, спадковості і виховання.

Я – психологічна категорія, яка використовується для означення індивідуальності, неповторності особистості, а також прояву її свідомості.

Я-концепція – динамічна система уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення нею своїх властивостей (фізичних, психологічних, соціальних), самооцінку, суб'єктивне сприймання впливів зовнішніх чинників.

Якості фізичні – вроджені (успадковані генетичні) морфофункціональні властивості організму людини, завдяки яким можлива фізична активність людини, яка отримує свій повний прояв у доцільній руховій діяльності.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОГУШ Алла Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

БАТЛІНА Людмила Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

БАЙЄР Ольга Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

ГРИГОРЕНКО Галина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

ДОРОШЕНКО Зеля Павлівна – старший викладач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

ЖАДАН Раїса Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри андрагогіки Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

ПОГРІБНЯК Ніна Василівна – старший викладач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

САМСОНОВА Олена Олександрівна – старший викладач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

ШУЛЬГА Людмила Миколаївна – старший викладач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

СВІТ ДИТИНСТВА

Комплексна освітня програма
для дошкільних навчальних закладів

Науковий керівник
акад. БОГУШ Алла Михайлівна

Упорядники:
БАЙЄР Ольга Миколаївна
БАТЛІНА Людмила Вікторівна
БОГУШ Алла Михайлівна та ін.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Керівник проекту *Б. Фенюк*
Головний редактор *І. Дворницька*
Редактор *С. Карімова*
Літературний редактор *А. Семенова*

Підписано до друку 15. 09. 2015 р. Формат 60х84 /16. Ум. друк. арк. 11,6. Наклад 2000 пр.
Видавництво "Мандрівець", 46400, м. Тернопіль, вул. Текстильна, 18.
Тел. (0352) 43-39-62, 42-39-62, тел./факс (0352) 52-43-38.
<http://mandrivets.com>

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3650 від 22. 12. 2009 р.

Друк з готових діапозитивів: ПП "Коло", м. Дрогобич, вул. Бориславська, 8.
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 498 від 20. 06. 2001 р.